

ОЛЬГА ИПАТОВА

НЕМЕЗИДА БИЛАН ЙИГИРМА ДАҚИҚА

Ҳикоялар ва қисса

Белорус тилидан таржима

Тошкент
Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети
«Ёш гвардия» нашриёти
1985

ҚУДРАТНИ ЗАМИНДАН ОЛАМИЗ

Қисса

Уркачдор булутлар жуда пастқам бўлиб, қандайдир улкан қўл қўнғир пластилин парчаларини осмонга ёпиштириб чиққандек туюлар, бир жойда қуюқ, бошқа жойда сийрак ва хилвиноқ эди. Деразада эса қиров йилтирар, синфда ғайритабиий жимлик ҳукм сураб, география ўқитувчиси Анфиса Павловнанинг тиниқиб айланаётган пилдиноқникидек зувиллоқ овозигина бу осойишталикни бузиб турарди.

Дераза ёнида ўтирган Виня Рижик ташқарига ўйчан тикилиб қолди — қари эманнинг энг юксак шохидаги сўнгги япроқлар беҳолгина ҳилпирарди. Утган йили у ана шу япроқлар то яшил тус олгунча озмунча ҳаяжонланганмиди. Ушанда эманнинг яшилликка бурканишини нима сабабдан бу қадар орзиқиб кутганини у ҳозир аниқ эслолмайди, фақат шуни биладики, бу дарахтни машҳур поляк адибаси Элиза Ожешко эккан. Гўё ҳали ер юзида мамонт ва динозаврлар мавжуд бўлган даврлар хотиротини ҳам ўзида озми-кўп мужассамлаштиргандек кўринувчи бу эманда яшай олиш қобилияти ҳануз сақланиб қолгани кишини ҳайратга соларди...

Чўзинчоқ билаклар партадан осилиб турар, гавдасининг бир қисми бесўнақай ястаниб, иккинчи қисми суянчиқ орасида майишиб қолган — хаёлга берилиб кетган Виня ўзининг кулгили ҳолатда эканини сезмасди ҳам.

— Ҳў, Оқпоя, манавини Стасяга узатвор! — шивирлоқ товуш эшитилди орқадан.

У эҳтиёткорликни унутганича бамайлихотир ортага ўгирилди-да, қоғозни икки бармоғи орасига қистириб олди, сўнг уни олдиндагиларга узатишга шайланди.

— Рижик!

Виня сесканиб кетди: география ўқитувчиси газаб билан унга яқинлашиб келар, унинг оқиш ва тўзғоқ сочлари қирқ бошли илондек тўлғанарди.

— Қўлингиздаги нима? Қани, кўрсатинг-чи!

Ен томондан кимдир ҳамдардлик билан пичирлади:

— Анқайма! Шартта оғзингга тиқ!

Довдираб қолган Виня иркит қоғозни шоша-пиша оғзига солди-ю, ирганиб чайнашга киришди.

Ўқитувчи тўхтаб қолди. Ҳамма ҳайратга тушганди.

Винянинг қоғозни чапиллатиб чайнаётгани бу сокинликда янаям аниқроқ эшитилаётганди.

— Хатни унга ким узатди!— Анфиса Павловна синфдагиларга дарғазаб кўз югуртирди.— Нима, нафасларинг ичларингга тушиб кетдими? Бари бир билволаман!— у қайтиб, яна столнинг ёнига борди.

— Сиз эса, Рижик, синфни бўшатиб қўйинг. Бундақанги жасоратдан кейин албатта дам олишингиз керак.

Винянинг қадам олишига монанд таралаётган ҳиринглашлар болалар орасида энг дароз ва бақувват саналувчи Валерка Антоникнинг қаққаҳасига кўмилиб кетди.

— Оббо партизан-ей! Худди сўроқ пайтидагидек шаппа оғзига солди-қўйди. Қоғоз ямланди-ю, излар босилди. Ха-ха-ха!

Винянинг юраги изтиробли дукулларди: ўша лаънати хатни узатган ким денг — Валерканинг партадоши ва қиблагоҳи Герман Ковальский. Интернатдагилар уни «Валерканинг йўлбошчиси» дейишади. Инсоф юзасидан айтганда, Винянинг синфдан ҳайдалишига сабаб бўлган ўша айбнинг бир қисми Валерканинг зиммасига тушиши лозим...

Лекин қиз Валерка томон ўгирилиб ўтирмади, ўта новчалигидан уялаётгандек қимтинганича эшик сари юришда давом этди, оғзидаги жирканч нарса кўнглини беҳузур қилиб, қадамни янада тезлаштирди. Ташқарига чиқиб, коридор бурчагидаги ту누ка ахлатдон тарафга отилди, лунжидагини туфлаб ташлагандан сўнг, кафтини рўмолчага артиб, нохуш кайфиятда ортга бурилди. Сўнг, кўнгли баттар айний бошлаганини сезиб, шалвираганича дераза, токчасига келиб ўтирди.

Мактабдан интернатга олиб борувчи чизиқсимон қорамтир йўл бу ердан — иккинчи қаватдан аниқ кўриниб турарди. Кечаси қор бўралади: пастқам уйлар томида эриётган сарғиш доғлар кўзга чалинар, сувнинг ингичка, тиниқ толалари тарновлардан сизиб тушарди. Йўлдаги қорлар аллақачон топталиб бўлган, йўловчилар оёғи чилпилдоқ лойдан оғирлашиб кетганини шу ерда туриб ҳам бемалол сезиш мумкин эди. Шаҳарда азалдан шу аҳвол. Болтиқ денгизи бу ердан унча узоқ эмас, қалин ва диққинафас туман, ёз оқшомларидаги намхушлик ўша тарафдан келади. Аёзни юмшатиб, унинг ўрнига ёмғир ва намчил қор ёғдирадиган ҳам ўша денгиз. Қорлар суйри жойлардаги кандикларни тўлдирад, бу ҳолат қалъа деворларидаги тўпчилар

туйнугини эслатарди. Бир неча юз йилларни кўриб қўйган шаҳар кўчалари тор бўлиб, улардан ўтган ҳар бир машина бундай кунларда йўловчилар юрагига гулгула солар — ғилдиракдан сачраган совуқ томчилар оёқ ёки кийимларни лойга беларди...

Винянинг кўчага чиққиси келмаётганди. Гарчи география сўнги дарс экани, синфдошлари ундан сал кейинроқ етиб боришларини билиб турган бўлса-да, интернатга қайтишни истамаётганди. Уша хат можароси шу тобда подадан адашган қўзичоқ ҳолига тушган Винянинг дарсдан қувилиши билан тугамаса-чи, яна давом этса-чи? Анфиса Павловна шаштидан осонгина қайтадиганлардан эмас, хат ким томонидан ва кимга аталиб ёзилганини билиб оламан дедими, сўзининг устидан чиқмагунча тинчимайди. Лекин, Виня ҳам бўш келмайди, ўқитувчи уни яхшиликча йўлга солиши мумкин эди, дағдаға билан иш битириб бўпти.

Сўнг у Валерканинг кулгиси ҳақида ўйлади. Қандайдир бегона кулги! Валерка гўё Германга қўшилиб Винядан ҳам, хатдан ҳам тонаётгандай. Балки унга аталган хат Герман томонидан ёзилганини Стася тан олар, ҳарқалай ўқитувчининг қаҳрини юмшатган бўларди.

Совуқ ойнага елкасини тираганича дераза тоқчасига ўтирволиб дарснинг тугагини тоқат билан кутаётган Виня шу тобда ана шу масалани ҳал қилиш ҳақида ўйлаётганди.

Муз парчалари томдан пастга чўзилган тарнов ичидан даранглаб тушаётгани, қарсиллаганича ерга урилиб, майдаланиб кетаётгани эшитилиб турарди. Дақиқалар ўтиб боряпти. Бугунги кундек жозибасиз ва бешиддат дақиқалар! Виня эса ҳамон ўзича шивирлаб, ўз-ўзини оқлайди, ҳаяжонланади.

Бировга зарари тегмай жимгина ўтирганди-я. Кутилмаганда география ўқитувчисининг қаҳрига дучор бўлди. Борди-ю, Герман ёки Стася айбини тан олмаса-чи? Бўш пайтда кўнгли тусаганича гаплашишлари мумкинлигига қарамай, география дарсида мактуббозлик қилишни истаб қолган бу ошиқ-маъшуқларни фош этмаслик учун наҳотки бундан кейин ҳам жим юришга мажбур бўлса?

Винянинг алами оша борди. Ниҳоят, қўнғироқ жаранглади-ю, у жанг шай қиёфада дераза тоқчасидан сакраб пастга тушди. Ана, ўқитувчи синф журиқалини қўлтиқлаганича хонадан чиқди. Виняга бир

Ўқрайиб, йилтироқ қорамтир пайпоқдаги ориқ оёқларини дикиллатганича ундан олислаб кета бошлади. Стася Забалоцкая хонадан Катя Лагун билан шошиб чиқиб келди. Стася гўё ҳеч нарса бўлмагандек ўзини хотиржам тутаётганини кўриб, унга яқинлашишга негадир Винянинг юраги бетламади. Бири биридан шошқалоқ эгизак Колотушқолар ўтиб боришаркан, «Куюнаверма, Винька!» дея унга далда берган бўлишди.

Ниҳоят Герман билан Валерка кўринди. Валерка шоша-пиша ниманидир уқтирар, Герман бўлса чет элга кетган ота-онаси юборган зарҳал кўзойнагини ярқиратганича калондимоғлик билан жимгина тинглаб келарди. Виня уларнинг йўлини тўсди.

— Герман!! Сен...— тўлиқиб турганидан аввалга керакли сўзни тополмай дудуқланиб қолди у, сўнг оғзига келганини қайтармай чалама-чакки сўзлашга киришди:— Биласан-ку... ахир... охириги марта огоҳлантиришган мени. Уқитувчимиз айтганди... агар «уч»лар... огоҳлантиришлар бўлса... Бундайларни таътилда Ленинградга олиб боришмасмиш. Бугунги ишни кўрмайсанми энди!

— Хўш, нима бўпти?— қўлларини ёйиб деди Герман.— Сени Ленинградга юборишлари шундайинам гумон эди. Энди бўлса... Наиллож, бу сафар бормасанг, кейин борасан.

— Кейин?!

— Ҳа-да!— масхараомуз кўз сузиб гапга аралашди Валерка.— Ленинградда сенга нима бор ўзи? Бирқвни кўзи учиб турибдими?

— Бу нима деганинг?— деди бундай сурбетликдан гангиб Виня.

— Тўғри-да, нима бор сенга у ерда?— яна қитиғига тегди Валерка.

— Ҳаяжонланмасанг-чи, Виня,— энди Герман ҳам мазах оҳангида сўз қотди.— Ленинградга бир йўла ишлашга борарсан. Умуман, ҳозирча шу ерда дам олганинг дуруст. Сафда диққинафас бўлиб юрасанми... бизга ўхшаб.

Бу — янаям оғир гап бўлди. Ҳамма биладики, Винянинг кўпдан ўйлаб юрган орзуси — «Эрмитажни томоша қилиш. Шу орзунини деб у энг сеvimли машғулотини бўлган расм чизишдан ҳам вақтинча воз кечиб, «уч»ларини тузатиш учун дарсларни мунтазам ўзлаштириб келаётганди.

Ҳа, у расм ишлашни жудаям ёқтирар, дуч келган

нарсага хоҳлаган одамни чизиб кетаверарди. Герман дераза токчасига безовта кўз ташлаб қўйгани ҳам бежиз эмас, у ерга навбатдаги карикатура чизиб қўйилган бўлиши мумкин эди, Виня бунақа нарсага уста. Бир сафар уни бошлаб карикатура қилган. Синфдагиларга роса кулги бўлганди. Доимо ўзига бино қўйиб юрадиган Герман ҳам буни унутгани йўқ. Шу туфайли ҳозир у атайлаб тантанавор оҳангда сўзлаяпти. Лекин, ҳар ҳолда чакки бўлди — Винянинг бирдан ранги бўзариб, лаблари пирпирай бошлади:

— Бундан чиқдики... нима, Анфиса Павловнага бирон нарса демайсизларми?

— Биз?— ҳайратланди Герман.— Нега?

— Бу қанақаси? Сизларнинг айбингиз учун жавобни мен беришим керакми?

— Нима, сен жавоб бер, демоқчимсан?— саволга савол билан мурожаат қилди Герман.— Ахир мен эмас, сен қўлга тушдинг-ку. Оддийгина ишни уддалолмай ўтирибсан-а.

— Хўш, Стася-чи?— сўради Виня, гарчи бу аҳмоқона саволлигини ўзи сезиб турган бўлса-да.

— Бунга Стасяни нима алоқаси бор?— елка қисди Герман.— Уни бу ишга аралаштирма. Мабодо Стася қўлга тушганда...

— Унда, Ленинградга мени юборишарди,— гапни илиб кетди Виня.

— Балки шундайдир. Лекин, Стася қўлга тушганда ёмон бўларди.

— Мени тутишса майли экан-да?

— Сени ҳеч нарса қилишмайди.

— Нега?

— Чунки, Анфиса опанг сени кечиради. Кўрасан, ҳеч кимга чақмайди сени.

Виня синфдошлари унга ниманидир очиқ айтолмаётганларини сезиб турарди. Уларнинг кулимсираётган-дек чақнаётган кўзларидан бу гапнинг нима эканини уқиб ололмади, ўша гап унинг наздида эътироф этиб бўлмайдиган ҳақиқатдек туюлаётганди. Бу «ҳақиқат»ни уларнинг юрагидан суғуриб олишга тиришиб, деди:

— Нега энди ўқитувчимиз Стасяни кечирмайди-ю, мени кечираркан?

— Вой, бошгинам-ей,— кулшга ҳаракат қилди Герман.— Валерка, мен бунақалар билан ортиқ гаплашолмайман. Очигини ўзинг айта қол.

— Чунки,— дея, кулгисини тийиб, иложи борича

жиддий қиёфада сўзлади Валерка,— сен маликан Хуснобод эмассан, шу боисдан география ўқитувчиси сени ёқтиради. Ахир у сенга термулган сайин руҳан дам олади-да, Оқпоя. Дунёда фақат бир ўзи кўримсиз эмаслигидан қувонади... Бўлдими, ё дурустроқ тушунтирайми?

Виня ниҳоят тушуниб етди. У кутилмаган ва адолатсиз зарбадан нафаси қайтиб, Валерканинг оғзига тикилганича карахтланиб қолганди. Валерканинг лаблари ҳануз қимирлар, у кишининг бадан-баданидан тешиб ўтувчи ҳақоратомуз сўзларни худди синфдошига дарсни тушунтираётгандек бемалол гапиришда давом этар, қиз эса ҳозир унинг товушини эшитмаётганди.

Болалар бу ўнғайсиз ҳолдан қутилиш учун тарқалишга ошиқдилар.

— Йўқ, ҳаммаларинг тўхтанглар!— деди Виня ва эндигина ортга ўгирилаётган Германиянинг этагидан тортди.— Ахир сен билишинг керак... Бу инсофдан эмас!

Бутун умидини боғлаб кутган суҳбатнинг тугаб қолганига қизнинг ишонгиси келмаётганди. Наҳотки ҳеч ким ўзини айбдор сезмаётган бўлса, наҳотки Ленинградга борадиган йўл унга беркитилганича қолаверса? Нима учун?

Герман пиджагини қизнинг қўлидан осонгина бўшатиб олди.

— Мана бун тирноқ деса бўлади! Сиртлон бўпкет-ей!— дея бамайлихотир хитоб қилди у, болалар эса гўё оламда Виня Рижик ҳам, у билан боғлиқ муаммолар ҳам йўқдек кулимсираганларича кета бошладилар.

Буларга кўнглидагини тушунтиришга яна бир бор уриниб кўришдан ҳеч қандай фойда чиқмаслигини, сўзи яна ерда қолиб кетишлигини, улар бари бир ҳеч нарсани ўзгартирмасликларини Виня шу тобда дафъатан тушуниб етди. Ҳа, бунақаларга дил изтиробларининг ҳам, киприкларга ина бошлаган кўзёши сабабларини ҳам тушунтириш амри-маҳол. Лекин у кўзёшлар ҳам унинг қалбидаги аламларни тўлиқ ифода этолмайди, фақат кишининг дәрдини енгиллатгандек бўлади. Шу туфайли Виня кўзини артишни ҳам унутиб, унсиз йиғлай бошлади. Шундай унсизки, ҳозиргина унинг ёнига келиб тўхтаган Яня унинг йиғлаётганини сезмай, ҳазилкашлик билан гап ташлади:

— Оббо Винька-ей, ҳақиқатан ҳам сўроқ қилинаёт-

ган партизан бўпкетдинг. Қоғозни чайнаш енгил кечмагандир дейман?— Шу дам дугонасининг қизариб кетган кўзларини кўриб қолди-ю, дарҳол суҳбат оҳангини ўзгартирди.— Вой, эсипастгинам! Қўйсанг-чи! Ишонавер менга — Анфиса сени яхши кўради, фақат бу вазиятда бошқача иш қилолмасди у. Кўрасан, у бировга ҳеч нарса айтмайди. Қолаверса, у хатни ким ёзганиниям, кимга ёзилганиниям билади. Чунки, Германияга шунақаям ўқрайиб қарадики!

— Анфиса сени яхши кўради, дедингми?— яқин дугонаси бўлган Яня Сапеганинг олранг ёноқларига ҳўмрайиб боқаркан, аламзадалик билан сўради Виня.— Балки, нима учун яхши кўришини ҳам биларсан?

Яня хазонрезги фаслидаги япроқ рангини эслатувчи сочларини орқага ташлай туриб хотиржам елка учирган пайтда унинг ёноқлари янада олранг, айна пайтда юзи янада бефарқ кўриниб кетди:

— Қизиқ, у мени сира ёқтирмайди, сал нарсага жеркиб беради. Нега бундай, а?

— Мен ҳам шуни сўраяпман-да,— истехзо билан деди Виня.— Стасяни ҳам ҳеч сиғиштирамайди дарсда.

— Тўғри, униям суймайди,— дугонаси гапни қаёққа бураётганини унчалар англаб етмай, оппоқ ва мустаҳкам тишларини кўрсатиб, хиёл жилмайиб қўйди Яня.— Юр, яхшиси уйга қайтайлик. Бирам очқадим-ки!

«Ҳар сафаргидек ошпаз хотин сенга ҳам овқатдан сал кўпроқ қуяди-ю, «хусндан худо берган-да» деб ҳомуза тортиб қўяди,— дея ўзича ўйлади Виня.— Стасяни эса ҳамширамиз ёқтиради, доимо унга глюкоза олиб келади. Бошқаларниям севишади. Мени бўлса... Менга фақат раҳм-шафқат қилишади... Хунуклигим учун!»..

— Яня,— дея дугонасининг елкасидан қучиб, унинг шахло кўзига тикилди Виня.— Ростини айт, жудаям хунукманми?

Яня синфдошининг чўзиқ рангпар юзига, беўхшов қошлари сари осилиб тушган сийрак сочларига, саросимали кўзларига, асабий қимтилиб турган каттагина оғзига кўз югуртириб, иккиланган қиёфада гап бошлади:

— Винька, сен... ҳар қалай маликаи Ҳуснобод бўлмасанг-да...

— Яна ўша гапми?— Винянинг ҳали кўзёши қуриб улгурмаган юзи тиришиб, нигоҳи ўчкор чақнади.— Бор, жўна, Янька!

— Ҳой... нима бўлди сенга?— Яня гарчи кўрқиб кетгандек туюлса-да, унинг луччак шафтолига ўхшаш ёноғи ўз рангини ўзгартирмай, юзи аввалгидек осойишта кўринарди.— Нималар деяпсан? Сенга нима ёмонлик қилдим?

— Қилдинг-да!

— Ҳеч нарсага тушунмаяпман...— гўё шу чоғда Янянинг ҳам йиғлагиси келаётганди.— Уйга борайлик.

— Ўзим ҳам боравераман.

— Нега энди?

— Шунчаки ёлғиз кетмоқчиман. Ахир мен ҳам бирор нарсани хоҳлашим мумкин-ку.

Улар мактабдан ташқарига чиқиб келишганини ҳам сезмай қолишди. Муз парчалари тарновларни даранглатиб пастга тушар, Яня негадир қалтираётган эди. У дугонасининг юзига бир зум илтижולי тикилиб тургач, чуқур уф тортиб, портфелини елкага ташлади, йўлга чиқиб олгандан сўнг аввалига суст одимлаб борди, кейин қадамини тобора тезлаштирди. Виня унинг ортидан хомуш термулиб тураркан, ўз портфелини синфда унутиб қолдиргани қўққис эсига тушиб, зинапоядан яна юқорига кўтарила бошлади. У эшик ёнидаги каттакон кўзгу қаршисида тўхталиб, ўзига разм солди. У қанчалар тикилмасин, кўзгудаси акси бирдек ўзгармай турар ва бу акс шу қадар беўхшов эдики, шўрпешана Анфиса Павловна оламда бир ўзи тавия қилиб яратилмаганидан бемалол қувонса бўларди.

Аммо... нега у бу қадар хунук, ахир? Нега у буни олдинроқ сезмади? Хатлар нима сабабдан унга эмас, бошқаларга ёзилиши, кишилар ҳар кимга алоҳида муомала қилишларининг сабаби билан нега шу пайтгача қизиқмади? Уни ҳеч ким сўймайди — тарбиячи ҳам, ҳамшира ҳам, ўқитувчилар ҳам. Шу дамгача уни ҳеч ким қучоқлаганми? Нега бундай?

Кечикиб келган бу аянчли уялишдан Винянинг бағри ёниб, бошини қуйи солди, сўнг қандайдир хасисларга хос ташналик билан яна аксига кўз қадади: бурун ҳақиқатан ҳам қандайдир... бесўнақайроқ... лекин кўзлари кичик бўлса-да, қоп-қора. Новча ва ориқлиги эса... шундай туғилган бўлса, нима қилсин? Шу туфайли унга «Оқпоя» деб лақаб қўйишган. Лақабини айтиб чақиришса, у сира хафа бўлмас, бамайлихотир жавоб қайтарарди. Нега? Наҳотки у шунчалик анқов бўлса?

Умуман, Валерка унга ҳалиги даҳшатли ва шафқатсиз сўзларни айтмагани маъқул эди. Айб ўзида. Эз-

малик қилмаса, бу аччиқ ҳақиқат билан ҳеч қачон юзма-юз келмаган бўларди.

Фаррош синфга кириб келган пайтда Виня портфелини олиб, шошганича чиқиб кетди. У эзғиланган қор йўлакдан хомуш юриб борди, ариқча устига ташланиб, ҳўл оёқлар изидан қорамтир тус олган тахта кўприкчага етган чоғда тўхталиб, яна аста ортга ўгирилди.

Интернатда нима бор унга? Ким кутяпти уни? Саккизинчи группа тарбиячиси Антоля Ивановнами? Виня ўз тарбиячисининг қартайган думалоқ юзини, унинг тушликдан кейин дарс тайёрлашга мўлжаллаб жиҳозланган хонасини кўз олдига келтирди. Бу хонада қўшни столдан жой олган Валерка ва Герман билан ёнма-ён ўтириш керак бўлади. Демак, бутун бир машғулот давомида уларнинг қув кўзидан маъно ахтариб кунинг ўтади, бундай пайтда ҳатто ерга қараб олганиндаям бари бир уларнинг шивирлашаётганини сезиб турасан — балки сен ҳақингда гапиришаётгандир. Маълум бўлдики, Герман унинг хунуклигидан азал нафратланиб келган, шу туфайли бугун гапни пардозлаб ўтирмади. Масалан у Стасяга ҳеч қачон бу тахлитда гапиролмаган бўларди. Стася қоматдор, кўккўз, ҳатто устки лабидаги кичик тилинчоқ изи ҳам унга ярашиб туради. Демак у шунинг учун ҳам ўзини бепарво тутишга, унга ёзилган хатни деб Винянинг жабр тортаётганига ҳеч қандай алоқадор эмасдек ёнида ўтиб кетишга ҳаққи бор.

Нима бўлгандаям, энди ортга йўл йўқ. Интернатдан бўлак қаёққа ҳам борарди? Виня, ариқ ёнида гангиб турар, гоҳ тахта кўприкчага, гоҳ нарироқда уюлиб ётган бетон устунларга маъносиз кўз ташларди. Сувга пала-партиш ташлаб қўйилган бу устунларни Городничанка дарёси устига яқин-орада қурилиши кутилаётган кўприк учун келтиришганди. Бу устунларнинг биридан-бирига сакраб дарёдан ўтиш жуда хавфли, лекин ҳозир Виня таваккал қилишни истаётганди. У ҳўл ва сирғанчиқ устунлардан бирига сакради, елкасидаги портфели силкиниб, мувозанатни бузди, бир эгилди-ю, яна қаддини ростлаб олди ва навбатдаги устунларга сакрашда давом этди. Пальтосининг қўлтиқ остидаги чоклари сўкилаётганини сезса-да, Виня бунга эътибор бермади — кейин тикиб олади.

— Аनावини кўринглар, ўлгиси келяптими, а?— деган товуш эшитилди ён томондан.

— Интернатдагилардан бу,— қичқирди ёшроқ се-

миз бир киши.— Тарбияни бўшаштириб юборишган-да.
— Айрим хотинлар интернатга ишониб, туғишдан ташвишланмай қўйди,— дея қўшни аёлларга ҳазиллашди қорасоч йигит.

— Бунақа болаларни худди сенга ўхшаганлардан орттиришадн,— гижинди аёллардан бири.

— Вой, ҳозир йиқилади,— дея чинқирди бошқаси.

Иўқ. Виня йиқилмади. У соҳилга чаққон сакраб, тўсиқлар орасидан ўтиб олди, бу интернат ошхонасига олиб борадиган энг қисқа йўл эди.

— Мени куйдираверсанг онасиз қолиб, охири ана шунақа қаровсиз бўп кетасан,— деб беш ёшлар чама-сидаги болакайга дағдага қила кетди яна бир аёл. Бола эса интернатлик қизнинг ортидан ҳасад билан тикилиб турар, онасининг гаплари унинг қулоғига кирмаётганга ўхшарди. Дарё соҳилида тўхталиб қолган аёллар бўйишларини ёқа орасига чўктирганларича, яна ўз ташвишларига берилиб кетишди. Осмондан сийрак булдуруқ, ёғилаётганди. Одатда бунақа майда қор ерда узоқ сақланиб турмайди, лойгарчиликни келтириб чиқаради, холос.

Виня ошхона яқинига келиб тўхтади. Қайнатилган карам ва поннинг одатдаги ҳиди ҳозир унга алдамчидек туюлди. Унинг бу туриши ўлжа иси бурун катакларини қитиқлаётган бўлишига қарамай, қопқонга тушишдан чўчиётган йўлбарсчанинг аҳволини эслатарди. Охири очлик устун келиб, у ошхонага кирди, тарбиячиси Антоля Ивановна билан кўз уриштирмасликка тиршиганича ошпаз аёлнинг оқ рўмолли боши кўриниб турган дарчага яқинлашди. Барча ғам-ташвишларни вақтинча унутиб, унга тарелкани узатди.

— Рижик!

Бу Антоля Ивановнанинг овози эди. Виня тарелкани маҳкамроқ ушлаб, жимгина ортга бурилди. Тарбиячининг осилинқираган юзига қарамасликка интилди. Сирасини айтганда пакана ва биққигина бу аёл унчалар баджаҳл эмасди. Аксинча, у аксар ҳолларда ўта кўнгилчан, хушмуомала... Лекин Антоля Ивановнанинг юмшоқ кўнгиллигига унинг иккита «илоҳи» раҳна солиб турарди — тартиб ва интизом! У ўзи раҳбар бўлган саккизинчи группадагилардан тартиб ва интизомга бўйсунишни қаттиқ талаб қилишга мажбур.

— Қаёқларда юрибсан? Охирги дарсда иш кўрсатибсан деб эшитдим?

Виня ўзининг бурчакдаги жойига бориб ўтирди,

бармоқларини куйдира бошлаган тарелкани столга қўйиб олгандан кейингина жавоб қилди.

— Охирги дарсда бўлган гапни сизга ким етказа қолди?

Антоля Ивановна дув қизариб кетди. Тарбияланувчилардан биронтаси сўзини икки қилгудек бўлса, у доимо шунақа қиёфага кирарди. Энди у қандай бўлмасин, голиб келмагунча қўймайди. Чунки тарбияланувчилар олдида ҳар соҳада бир пағона юқори турилмаса, обрўйи тўкилишини яхши билади. Узоқ йиллар давомида машаққат билан қўлга киритилган обрў масаласи эса унинг учун учинчи илоҳ, бу илоҳга у астойдил синади.

— Саволга савол билан мурожаат қилишни қаёқдан ўргандинг? Қимдан нима эшитганим билан ишинг бўлмасин. Қайтариб сўрайман: охирги дарсда нима бўлди?

Ёндош столларда ўтирганлар Винянинг кутилмаган бу қайсарлигидан ҳайрон бўлганларича жимиб қолишди, нимага эришмоқчи бўляпти ўзи? Тарбиячига уни ким чаққанлиги масаласи, балки, кеча уни заррача ташвишлантирмаган бўлиши мумкин эди, аммо бугун у ўзгариб қолди, энди буни тагига етиш жуда муҳимдек кўриняпти. Группадошлари буни қаёқдан ҳам билишсин?

— Йўқ, аввал ўзингиз айтинг, мени ким чақди? Ахир мен ҳам сизга ўхшаган одамман. Ёки сўрашга ҳаққим йўқми?

Антоля Ивановна аланглаб, худди оғзи қуруқшаётгандек тили билан остки лабини ялади. Сўнг тантанавор ва пича қаҳрли оҳангда деди:

— Овқатланиб бўлибоқ, директорнинг хонасига кирасан!

Виня овқатланишга тушди. Энди буёғи аниқ — қолган ишлар рисолада ёзиб қўйилгани бўйича кетади: аввалига директорнинг ҳузурида пича насиҳатбозлик бўлади, сўнг бу томоша тарбиячининг хонасида давом эттирилади. Ленинградга бориш аллақачон чиппакка чиққанлигини сезиб турсанг-да, буларнинг ҳаммасига тоқат қилмай иложинг йўқ.

Негадир унинг томоғидан овқат ўтмаётганди. Синфдошлари дарсдан қайтишганига ҳали ўн минут ҳам бўлгани йўғу кимдир уни сотишга улгурибди. Антоля Ивановна юрак ёрсанг бўладиган аёллар тоифасидан эмас. Демак, унга мен ҳақда гапирган одам бундан қандайдир шахсий манфаат кўзлаган. Қандай манфаат?

Сўнги дақиқаларда унинг кузатиш ва эшитиш фаолияти кескин ривожланиб бораётгандек эди. Наҳотки Валерка ва Герман билан бўлган бугунги можаро бунга сабаб бўлган бўлса? У энди бундан буёғига атрофда бўлаётган воқеаларни беғам ва бефарқ кузатишни, ҳамма нарсага бирдек қониқиш билан қарашни, яхшиликка ҳам, ёмонликка ҳам сокин муносабатда бўлишни истамаётган эди.

Наҳотки у ҳамма нарсага бефарқ бўлса? Ҳозир тарбиячининг пандларига қулоқ тутганича директорнинг кабинети сари бораркан, беихтиёр ўзи ҳақида ўйлай бошлади. Винянинг огоҳлантиришлардан қўрқадиган жойи йўқ, ўн тўрт йил ичида уларнинг озмунчасини кўриб қўйдими. Ана шу ўн тўрт йилнинг барини у болалар уйида ўтказди. Бу ерга уни туғилган пайтдаёқ ташлаб кетишганди, сўнг интернатга олишди. «Ташлаб кетишганди...» Кулгили сўз.

Деярли ҳамма болаларнинг кимидир бор. Стасяни қандайдир ҳоласи келиб, таътил даврида олиб кетади. Верадан акаси хабар олиб туради. Валерканинг онаси ўгай бўлса ҳам, отаси ўзиники. Фақат Толик билан Винягина ташландиқ. Ташландиқ! Шуям сўз бўлди-ю! Бунақа сўзни одамларга эмас, майда-чуйда буюмларга нисбатан ишлатиш керак. Лекин баъзан майда-чуйда буюм ҳам кимгадир керак бўлади, уни қидиришади. Толик билан Виняни эса ҳали ҳеч ким сўраб келмаган. Аксинча, уларни ташлаб кетишди: Толикни — хилват боққа, Виняни — Болалар уйи остонасига. Ташланди-ю, ҳеч бир куйиниб ўтирмай, ўз ҳузурларини ўйлаб, жўнаб қолишди.

Агар ўша кеч совуқ заптига олса ёки Толикни кимдир ўз вақтида топиб олмаганда нима бўларди? Винячи? Остонада ҳеч кимга кераксиз ётган ўша кечада ўлиб қолиши ҳам мумкин эди-ку. Умуман олганда, Толикка нисбатан унга анча одамгарчилик қилишганди: биринчидан, жуда қулай жойда қолдиришган, иккинчидан қоғозга унинг исми-шарифини ёзиб кетишган — Виня Рижик. Исм ҳам, фамилия ҳам бир пулга қиммат! Бу бемаъни сўзларни қоғозга қалтироқ қўллари билан ажн-бужн қилиб ёзган ўша шахснинг кимлигини билолса эди. Қанийди!

Улар директорнинг кабинетига кириб келишди. Директор Савватея Викторовна қаттиққўл эканига қарамай, шу тобда Виняга диққат билан меҳрибонона кўз қадади. Қора кўзойнак унинг ориқ юзини янада мунг-

ли кўрсатар, қайиш тасма белни пича сиқиб тургани учун битта қилиб ўрилган йўғон сочи унинг бошини орқага тортиб кетаётганга ўхшарди. Гўзал аёл... «Нима учун менда унга ўхшаган она бўлмаслиги керак экан? Ахир кимдир уни «ойи» деб чақиради-ку? Нега мен эмас!»

— Хўш, ўзи нима гап. Рижиқ?— сўради Савватея Викторовна.— Гуноҳни қилиб қўйиб, ҳисоб беришдан бош тортганинг нимаси?

— Айтнинг-чи, болаларингиз борми?— жавоб бериш ўрнига директорни саволга тутди Виня.

— Нима?— ҳайрон бўлиб боқди директор.— Ҳа, бор, албатта. Нега сўраяпсан бунини?

— Болангиз ўғилни ёки қизми?

Директорнинг ёнидаги эскича нусхада ясалган стулнинг камалакдек эгилган оёғига йўғон тиззасини тираганича яллапайиб ўтирган Антоля Ивановна ташвишли қиёфада қош учуриб, унинг сўзини бўлди:

— Ҳозир сен биздан эмас, биз сендан сўрашимиз керак. Қани, айтгин-чи...

Савватея Викторовна тарбиячига маънодор имо қилиб қўйиб, худди тенгдоши билан гаплашаётгандек Виняга жиддий тарзда жавоб қилди.

— Қизим бор. У анча катта. Хўш, нимаиди?

«Янглишмасам, қизингизни ҳеч қачон икки кишилашиб сўроққа тутишмаган бўлсалар керак. Айниқса, қандайдир Антоляга қўшилишиб... Сизнинг қизингизни тунда остонага ташлаб ҳам кетишмаган... Шак-шубҳа йўқки, у чиройли онасига тортган. Сиз қизингиз учун бунчалар даҳшатли ҳам эмассиз, тарбиячининг гапига кириб, унга дағдаға қилмайсиз. У сизни истаган пайтда яйраб қучоқлаши мумкин...»

Виня директорнинг тимқора кўйлагига зеб бериб турган тўқима оқ ёқага беихтиёр кўз ташлади. Наҳотки уни кимдир суйиб қучоқласа, ўпса?! Бунини тасаввур қилиш қийин! Ҳоятда бахтли экан ўша нотаниш қиз!

— Нега жимиб қолдинг?

Виня жавоб қилмади. У на Антоля Ивановнанинг ўқрайиб боқишига, на Савватея Викторовнанинг қатъий оҳангда айтилган сўзига эътибор қилар, аёлларга сархуш тикилишидан унинг қандайдир хаёллар билан бандлиги кўриниб турарди.

— Кўряпсизми аҳволни?— Антоля Ивановна асабий қиёфада сочига оро бера бошлади. Сартарошхонага яқиндагина борганди, сочи эса яна тўзғиб кетяпти.

Унинг кўзлари қизғиш тус олди.— Тунов кун Толик сурункасига икки соат томда ўтирди, энди буниси ўзини овсарликка соляпти. Сиздан илтимос қиламан, таътилда Ленинградга боришдан маҳрум қилинг уни. Шу ер ҳам бўлаверади унга!

— Шошманг, шошманг!— унинг сўзини кесди директор.— Рижик, сен чиқиб тур,— энди у илтимос қилаётгандек юмшоққина гапирди.— Бирпасга чиқиб тургин...

Виня коридорга чиқди.

— Унга нима бўлдикин. Хўш, фикрингиз қандай?— бу Савватей Викторовнанинг овози эди.

— Менимча, бу шунчаки... балоғатга етиб бораётганлик балоси. У Анфиса Павловнанинг гапига кирмагани етмагандек, менгаям қўполлик қилди. Агар вақтида олдини олмасак, таомнинг таъми бузилди деяверинг.

— Лекин у анча иқтидорли қизча. Дурустгина сураткаш. Сиз нима дейсиз, уни баттардан қайсар қилиб қўймайлик яна. Бунақаларнинг кўнгли нозик бўлади...

— Нозик? Шу сўтакнинг кўнгли-я? Кўрасиз, яхши-лаб жазо берилса, ипакдек мулойим бўлади-қолади. Ўзи-ку нуқул «уч»га ўқийди, қаққайишига бало борми? Йўқ, мен қатъий илтимос қиламан. Ахир, ҳурмат-обрўини...

Қулф тешиги томонга хиёл эгилиб, хонадаги суҳбатга қулоқ солиб турган Виня эшикдан аста узоқлашиб, уни яна чақириб қолишлари мумкинлигини унутганича ташқарига қараб юрди.

Демак, янги йил таътилини шу ерда, бўм-бўш интернатда ўтказишга тўғри келади. Бировлар Ленинградга жўнайди, бошқаларни қариндошлари олиб кетишади, сўтак қиз эса ипакдек мулойимлашиб, ҳувиллаган ётоқхонада ўтираверади.

Ҳавонинг шашти ўша-ўша — қор ҳануз майдалаб турибди, сийрак томчилар ёққанида эриб, этни жупжиктирганича бўйнингдан кураклар томон оқиб туша бошлайди. Осмон ҳамон рангини ўзгартиргани йўқ — қўнғир пластилиннинг ўзгинаси...

Виня кўлмакда ётган гишт парчаси устига сакради, гишт ағдарилиб, пальтосига лой сачради, ўнг оёғидаги туфлиси балчиққа беланди.

Шу пайт ён тарафдан: «Нима бўлди, Оқпоя, сениям қийнашяптими дейман?» деган товуш эшитилди. Герман ёқали курткасини бошига ёпинганича клубдан.

чиқиб келди. Қандайдир сўзлар ёзиб қўйилган чет эл курткази. Йирикроқ томчилар гўё сарғиш аврадаги кирларни тозаласанмидек тинимсиз оқиб турибди. Германнинг қорамтир кўзлари тийрак чақнайди, силлиқ терида ингичка юзи завқли ва дилкаш кўринади.

— Герман!— Виня кўлмакни ҳам унутиб, Герман сари яқинлашиб бораркан, иккинчи туфлини ҳам оғирлашиб кетганини сезди, оёғига совуқ, ўтиб, титрай бошлади.

— Нима дейсан?

— Мени... Ленинградга юборишмайдиганга ўхшайди. Юборишмайди мени, тушуняпсанми?!

Ади-бади айтишиш учун топган жойингни қара-я...— Германнинг юзидаги завқ йўқолиб, худди қаламда чизилгандек текис қошларини учуриб қўйди.— Шундай бўлса-да, айтиб қўяй, сен бекордан-бекорга фожиа тўқияпсан.

— Нега бекордан-бекорга?

— Тагин, Стася иккаламизни айблаяпсан. Стася бугун директорнинг олдида кирмоқчи эди.

— Ростданми?— қувонч билан қичқирди Виня.

— Кирмоқчи эди. Рухсат бермадим.

— Нима учун?

— Нега тушунмайсан ахир?— аччиқлана бошлади Герман.— Бу билан ҳеч нарса ўзгариб қолмайди. Ҳеч нарса! Сен Анфиса Павловнага итоат қилмаган пайтингдаёқ тарбияни бузиб бўлгансан. Хатни унга бериш ўрнига, қаҳрамонларча чайнашга тушдинг — бу сир. Иккинчидан, Антоля Ивановнага ҳисоб беришдан бош тортиб яна бир марта итоатсизлик қилдинг. Буни билмай қилдингми ёки атайлабми, энди аҳамияти йўқ, бари бир тартиббузарсан. Хуллас, ўз қайсарлигинг билан Анфиса Ивановнанинг обрўйига раҳна солдинг.

— Тартиббузар эмиш! Худди шоҳнинг қасрини бузиб юборганимдай гапирасан-а!

— Шахнинг обрўси олдида шоҳнинг қасри нима бўпти!

Герман тўғрисида гапиряптими, ҳазиллашяптими — буни сезиш қийин эди. Винянинг наздида у гўё қизнинг жигига тегишни истаётганди.

— Обрўга путур етказилмаса, бас, ҳамма иш жойида бўлади,— давом этди Герман.— Қолаверса, тушунгин-да, кимгадир урилиши лозим бўлган шапалоққа айнан сени юзинг тўғри кепқолишидан сақланишнинг керак эди.

— Қанақа шапалоқ?

— Шапалоққа дуч келган экансан,— дея, курткаси-га яхшироқ бурканиб, сўзини давом эттирди. Герман,— ҳадеб ҳиқиллайверма. Энди ўша тарсаки менга тасодифан тушди, дейиш билангина ўзингни овутишнинг мумкин. Нима бало, ҳалням тушунмаяпсанми? Айтмоқчманки, кейинги сафар тасодифий шапалоқларга охирги дақиқаларда бўлса-да, чап беришга ҳаракат қил. Вақтида чап беришни ўрганиш керак... Ҳа, бу жиддий масала. Мана ҳозир синаб -кўрамиз... Қани, кутилмаган ҳолатда ўзингни қандай тутишингни кўрайлик-чи...

У курткани бир қўлида ушлаб, иккинчисини чўнтакка тикди. Виня нима бўлаётганини пайқаб улгурмай қандайдир юмалоқ, юмшоқ нарса учиб келиб қоқ пешанасига урилди, кўзига ёпишқоқ нарса сачради. Нима бу? Кафтига юмшоқ ва илиқ бир нарса илинди.

— Картошка! Бор-йўги оддий картошка!— дея ортга бўрилиб кетабошлади Герман.— Мана, тажрибани ҳам ўтказиб бўлдик, ҳозиргина уқтирган бўлишимга қарамай, вақтида чап беролмадинг. Майли, боравер. Қуён шўрликлар сени деб оч қопкетишмасин, картошка ўшаларга аталган,— дея қичқирди у ёрдамчи хўжалик биносининг эшигидан кириб бораётиб. Бу бинода тарбияланувчилар тасарруфидаги ўрдак, қуён сингари ҳайвон ва паррандалар боқиларди. Бир оз вақт ўтгач, сарғиш куртка бинонинг иккинчи қаватидаги деразадан бир кўришиб, яна кўздан ғойиб бўлди, чамаси, Герман иккинчи қаватда жойлашган устахонага кирди.

— Тажриба эмнш!— пешанасини артаётиб, ўзига гудранди Виня.— Йиртқич! Мана сен кимсан!— кейинги сўзларини у дераза тарафга тикилганича қичқириб айтди. Картошка унинг қаттиқ қисилган кафтида бутунлай эзгиланиб кетди.

— Хў, Оқпоя, кимни бўралаяпсан?— қаёқдандир пайдо булган Валерканинг мазахловчи товушини эшитиб, Виня баттар жазавага тушди:

— Мен «Оқпоя» бўлдимми ҳали? Сен... ўзинг пўкаксан-ку! Ювиндихўр! Германга тувакбардор бўлишдан уялсанг-чи, ҳой!— у бир сакрашда кўлмакдан чиқиб келиб, эзгиланган картошкани болакайларга хос бесўнақай ҳаракат билан Валерканинг юзига суртди. Кутилмаган бу вазиятдан эсанкираб қолган Валерка ёнида бир зум қотиб турди, сўнг ҳушини йиғиб олиб, кенгурудек ирғишлаганича Винянинг ортидан югурди.

Лекин қиз чаққонлик қилди: интернатни янги қурилаётган микрорайондан ажратиб турувчи девордан ошиб, кўздан ғойиб бўлди. Бу кўҳна бинонинг интернат деб атала бошлаганига кўп бўлгани йўқ, илгарилари у биринчи сон болалар уйи дейиларди, ундан ҳам аввал урушдан кейинроқ ташкил этилган дастлабки пайтларда эса гўдаклар уйи дейиларкан.

Қиз бир-бирига ўхшаш, ҳали совуқ ҳиди анқиб турган риштин уйлар оралаб нафаси бўғзига тиқилгудек бўлиб чошиб борарди. Валерка эса қуёнлар боқиладиган жойда Герман уни кутаётганлигини эслаб, девор олдида тўхтаб қолди, юзидаги ёпишқоқ суюқликни артиб ташларкан, бўшлиққа тикилганича мушт дўлайиб қўйди.

Виня нафасини сал ростлаб олиб, подъездлардан бирига аста кириб борди. Яқинда қуриб битирилган бу уйдан мой, қовурилаётган картошка ва куюнди иси келаётганди. Кираверишдаги эшик ёнига ўриятилган батареяда қуйқа доғлари кўзга ташланар, қаердандир озгина сув томчиларди. Виня ҳузур қилиб қўлини батареяга қўйди, кейин ҳоргин гавдасини чўян қобиргаларга босди.

Гўё у сўнгги соатлар ичида ўз-ўзидан чўкиб, кичрайиб кетгандек эди. Айниқса, Германиянинг «тажрибаси» бағрини иширтдек тилди. Бундан бир неча кун олдин бўлсайди, у бунақа нарсадан ранжиб ҳам ўтирмасди: худди кучукчадек Германия бошдан-оёқ мўлтиллаб қараб қўярди-ю, секунгини юзини артиб кетаверарди ёки қалбида пинҳона ҳасад уйғонганига қарамай, у ёзган хатни Стасяга жон-жон деб узатган бўларди. Панлож, илгарилари Герман гўёки у ҳали тушуниб етолмайдиган нарсаларни биладиган доно кишидек қизга доимо димоғида муомала қилар эди. Нега энди бирдан унинг сўзларини тинглашга тоқат қилолмай қолди? Наҳотки у шу пайтгача қуруқлиги, калондимоғлиги, бошқаларни менсимаслиги билан болаларни ўзига бўйсундириб келган бўлса? Қойил қоладиган нимаси бор унинг?

Герман интернатда пайдо бўлган биринчи кун ҳамон эсида. Виня у пайтда Валерка билан эндигина озмоз дўстлаша бошлаган эди, гоҳ узилган тугмасини қадашга ёрдамлашарди, гоҳ қўйлагининг ситилган жойини тикиб берарди. Аста-секин унинг қалби дўстликдан кўра, Валерканинг унга кўмаклашишга доимо тайёр туришидан кўпроқ ҳарорат оладиган бўлди. Тўғри,

аслида бу майда-чуйда ёрдамлар эди: улар одатдагидек ошхонада бирга навбатчилик қилишганида, ишнинг энг қийинларини Валерик бажарарди — нон ташийди, идиш-товоқларни ювади. Бир кунни машғулот хонасида ёлғиз қолишганда китобдаги бир воқеани эндигина айта бошлаган эди, Антоля Ивановна кириб қолиб, гаининг белига тепди.

Бошқа бир сафар, Винянинг кўнгли нимадандир безовта бўлиб, коридорга чиқди. У ерда Валерка қулогини батареяга тутганича унсизгина ишқиллаб ўтирарди. Ушанда Виня навбатчи тарбиячини безовта қилиб ўтирмай, табобатхонага қараб югурди, сув қайнатиб, горелкага қуйди-да, тезда орқага қайтди. Пича вақт ўтгач, ўзини анча яхши сеза бошлаган Валерка аста бошини кўтариб: «Нима бўлгандаям, ўзимизникисанда, Окпоя!» дея жилмайиб қўйди. Қиз бундан шу қадар қувониб кетдики, кўнгли енгил тортиб, баданига илиқлик ёйилгандек туюлди.

Энди эса ўша Валерка бутунлай бегона, сизинган ошнаси Герман каби у ҳам Виняга панжа орасидан қарайди. Кичкинагина шу учқуннинг тафтидан ҳам бенасиб қолгани қизни анча пайтгача қийнаб юрди.

Виня ҳозир ҳам ана шундай изтиробни бошдан кечирмоқда эди — бир неча йиллар битта парта, битта иш столида ўтириб, унга сирдош бўлиб келган Яня ҳам бугун кўзига бегонадай кўриниб кетди. Яня — яхши қиз, лекин шу тобда юзи бир лаҳза жиддийлашиб, кўзлари аввалгидек маъносиз ва безавол тус олган Винянинг кўнглида нималар кечаётганини у ҳам англаб етишга ожиз... Балки яна ҳам Валеркага ўхшаб ким кучлироқ кўринса, ўшанга қараб интилишни хоҳлаб қолгандир? «Уч»дан боши чиқмайдиган Винянинг уларга тенглашишига йўл бўлсин...

Герман интернатга келган дастлабки кун гўё хотирага бутунлай михланиб қолгандек туюлаётганди. Сурункали ёмғир ниҳоят тажовузкорликдан чарчаб, фаслнинг қонуний ҳукмдори саналмиш бобо қуёшга жой бўшатишга мажбур бўлган ёз куйларининг бири эди. Намхушликдан синиққан оққайинлар аста-секин қаддини ростлар, майсазордан буғ кўтарилиб турар, томларга ёпқилган қизғиш сополлар хўроз тожидек товланиб кўринарди.

Интернатнинг ёзги ошхонасида тушлик қилиб олган болалар ташқарига чиқишган, чоғда оёқизи чуқурча-

ларда сувлар йилтираб кўринаётган ялангликда иккита машина келиб тўхтади. Биттасидан тушиб келган қандайдир бошлиқ тўғри директорнинг кабинетига қараб юрди! Нарироқда турган юк машинасини қизиқувчан болалар дарҳол ўраб олишди: одатда озиқ-овқат, газета ва хат ташийдиган бу машинада баъзан болалардан биронтасининг қариндоши келиб турарди. Йўқлайдиган ҳеч ким бўлмаса-да, Виня ҳам болаларга қўшилиб машина тарафга югурди. Йўқлаш нимаси, у билан Толликка ҳатто бирон марта хат келмаган...

Герман ҳўл брезентни қайириб, машинадан тушиш учун оёқ қўядиган жойни мўлжаллаётган пайтда қиз биринчи марта кўрганди уни. У ўшанда жигарранг терили куртка кийган, анча уннаган, ҳатто қандайдир ямоғи бор тор кўкиш шимли озғингина ўсмир эди. Қизлардан бири унинг шимидаги қора чарм ямоқни кўрсатиб, ҳиринглаб қўйганди.

Шу пайт болалар орасидаги Валерканинг Виняга таниш бўлган овози эшитилди:

— Нима, бу ерга у гадоёликка келганми ўзи?

Ўсмир юқорида туриб, дўстона қиёфада, лекин ўдағайловчи оҳангда жавоб қилди:

— Қизиқ экансан-ку, отахон! Янгиликни вақтда илгаш учун одамзод кузатувчан бўлиши керак. Мен сенга айтсам, машҳур инглиз қўшиқчиси Элвис Пресли саҳнага охирги марта худди мана шунақа сарупода чиққан.

— Агар ўша... Треслий деганинга тупурсам-чи?— яна қичқирди Валерка. Герман эса машинадан дангал сакраб, етти ухлаб тушига кирмаган рақибининг олди-га келди. Валерка ғижиниб мушт тукканича олатасирга шайланиб турарди.

— Жинсийимни нимаси ёқмаяпти ўзи сенга?— сўради Герман.

Уша пайтгача интернатдагиларнинг биронтаси «жинси» дегани нималигини билмасди, Валерка ҳам бир оз анграйиб қолди.

— Бунақа ҳақорат учун тумшуғинга қаратиб битта тортаман, ана унда нимани ёқтирмаслигимни дарров билиб оласан.

— Йўқ, сен менга айт-чи,— бўш келмади Герман,— айнан нима маъқул келмаяпти сенга, буюмми ёки шаклими?

Рақибни ундан нақ бир қарич пакана эканлигига қарамай, жанжалкаш Валерканинг негадир дами ичига

тушиб кетди. Германнинг бўлса, бундан руҳи кўтарилди:

— Мени жинсийим,— деди у шимини кўрсатиб,— ўта охорсизлиги туфайли сенга ёқмаётганга ўхшайди. Ёки ўзларининг ажойиб ва анъанавий шимларига ўхшатиб тикилмагани, қандайдир тушунарсизлиги бонс жанобларига манзур бўлмаётими?

«Ажойиб» эмиш... Бу сифат Валерка ўша пайтда кийиб юрган иштонга сираям мос келмасди: кир, эски чўнтаги оқ ип билан пала-партиш чандилган.

Валерканинг юзлари титраб, янада тўнглик билан деди:

— Фараз қилайликки, омборчимиз бетоблиги учун янгироқ шимни ҳозирча ололмай турибман...

(У алдаётганди. Унинг пўрим кийинишга тоқати йўқлигини, ҳар гал кийим алмаштиришда омборчи аёл уни зўрлагудек бўлиб янги уст-бош беришини ҳамма яхши биларди).

— Хўш, ўзингдан келайлик,— давом этди Валерка.— Қариндошларинг сени кузатаётиб битта шимга ҳам олишмабди-да?

Ҳа, оғир гап бўлди. Унинг бу ерга нима сабабдан келгани ҳали номаълум, балки шўрлик болакайнинг ҳатто биронта қариндоши ҳам йўқдир. Валерка ғанимлик билан тикилиб турган бўлса-да, нотаниш ўсмир унга жилмайиб боқди, сўнг гўдакка муомила қилаётган қиёфада тушунтира кетди:—

— Мен сенга айтсам, отахон, дунёдаги ёшларнинг аксар қисми эндиликда чиройли буюмлардан совий бошлади. Киши чиройли, қимматбаҳо буюмларнинг қулига айланиб қолади, аслида эса буюм инсон учун хизмат қилиши керак, деб ўйлашяпти улар. Мен ҳам кўнглим маъқул топган бу назариянинг тарафдорлариданман. Янглишмасам, сен бу фикрга қаршига ўхшаясан, лаббай?

— Роса опқочяпти-ку!— қичқирди кимдир, ҳамма кулиб юборди.

Шу пайт Антоля Ивановна машина олишга келиб, янги келган ўсмирни ортидан юришга имлади, Виня эса Яня билан Стася ўзаро илжайиб қўйишганини сизди: демак янги бола уларнинг группасига қабул қилинади. Валерка негадир Антоля Ивановна билан Германнинг (тарбиячи уни Герман деб чақирганди) ортидан эргашди: у довдираб қолгандек кўринар, чамаси Германдаги ўзига ишонч ва босиқлик унга қаттиқ таъсир қил-

ганди. Бунн Виня ҳам, уларни қизиқувчанлик билан кузатиб қолган бошқа болалар ҳам пайқаб туришарди.

Тўғри, ўшанда қандайдир нохуш бир сезги ёки мавҳум чигалликдан қизнинг юраги вазлангандек туюлганди. Кейин бирдан атроф қоронгилашиб кетганини ҳис қилди, қурий бошлаган кўлмакларда яна ёмғир томчилари «сакрай» бошлади, ҳамма бир зумда тарқалиб кетди, қиз эса пастга шўнғишга ҳозирланаётган улкан қушдек тажовузқорона бостириб келаётган қора булутлар остида ёмғирдан ивиб, бўш машина ёнида бир ўзи ҳамон сўппайиб турарди. Ҳушини йиғиб олиб у ҳам ўзини панага урди, янада кучайган ёмғир айниқса охириги қадамларда қизни бадан-баданига ўтадиган даражада савалади. У кечгача кўрпада ўраниб ётишга мажбур бўлди, қолаверса бундай пайтда ўзининг ҳам ҳеч қаёққа чиққиси келмаётганди.

У эртасига уйқудан уйғонгач, ҳамма нарса яна ўз жойига тушгандек туюлди. Фақат... кечки овқатдан сўнг Валерка ундан хабар олмади, ваъда қилган китобини ҳам олиб келмади. Нима қипти? Сакраб туриб, ҳали бутунлай қуриб улгурмаган кўйлагини кийди-да, бинодан секингина ташқарига чиқди.

Тунбўйи ҳавоси тамоман бузилиб бўлган осмоннинг фарб томонн очилиб, ўрмон узра қуюқ қизғимтир шафақ яллиғланиб турар, оламни мунаввар этишга тараддудланган нурлар бу шафақ ортидан ёйилган елпиғичдек элас-элас кўзга ташланарди. Эшик ёнидаги дарахтлар ёмғирда чўмилиб олишиб, тўқ-яшил тусда товланишар, қарағайларнинг шохларидаги ўргимчактўрлар кумушдек ярқираб кўринарди. Ҳарёқдан унча олис бўлмаган ўрмондан, дарёнинг нариги соҳилидаги ўтлоқдан шаҳар биноларининг сиқувию, химия корхоналари тазйиқига парво ҳам қилмай, қуёш нури остида ўз эрки билан ўсган майсалар иси димоқни ёргудек уфурарди.

Виня оппоқ сочиқ ва ичига олранг совун солинган пластмасса қутича билан ариқ ёқасига келганида, кўнгли равшан тортди.

Ҳали ҳамма уйқуда. Биргина ошпаз аёл йўғон белига катакгул фартук боғлаб, қандайдир сабзавотларни пичоқда чаққонлик билан майдаларди. Баъзан у оёқларидан биричи ишга солиб, товони билан иккинчи оёғини қашлаб қўяр — чивинлар уни ҳол-жонига қўймаётгани сезилиб турарди. Виня тахтага тирмашиб деворга чиққач, мувозанатини йўқотиб, ердан бўртиб тур-

ган қарағай томирларидан ўзини сақлаб, совуқ қум устига сакради.

Кўчган чимлар ариқда ўзига хос тўғончалар ҳосил қилган, сув яшил кўзалараро осойишта оқиб турганга ўхшар, қирғоқдан тошгани эса тахта кўприк ёнида кичик кўл ҳосил қилганди — интернатдагилар бу ерда ҳатто чўмилишар эди. Кўлнинг энг чуқур жойи новчароқларнинг томоғидан ҳам келмас, шунга қарамай, болалар чўмилаётган пайтда тарбиячилар сув юзасида кўриниб турган бошларни ўзларича қайта-қайта санашиб, атрофда жонсарақ юришарди.

Ун йилдирки, интернатдагилар ёзда дала лагерига кўчиб ўтишади, саккиз йиллик мактаб биносига бориб жойлашадилар. Бу ердаги ҳамма нарса тўғон устига эгилган зирк дарахти, қарағайлар оралаб ўтган қумлоқ йўлак, қирчинзор ортидан бошланувчи кенг дала Виняга ёдаки бўлиб кетган.

Ҳозир соҳил кимсасиз эди, Виня йўл-йўлакай ачиниб, борасолибоқ сувга шўнғиди. Бир неча ёввойи ўрдак ғағиллаганича қирчинлар орасидан ҳавога кўтарилди. Виня сув юзасида пайдо бўлган пайтда силкиниб кетган зирк дарахтидан унинг бошига шабнамсимон томчилар ёғилди. Виня уч-тўрт қулоч отишда кўприкча ёнига сузиб бориб, сирганчиқ тахта устига чиқди, пича эгилиб совунни қалтираётган баданига сурта кетди. Сўнг сувга яна бир шўнғиб чиққач, момиксиз сочиқ билан баданини арта бошлади, бундан танасига қизиллик югуриб, кўксига илиқлик тўпланаётгандек бўлди. Дурқунлик, эркинлик ва яна қандайдир ғалати бир ҳисдан унинг кўнгли тобора яшнаб бораётганди. У кўзларини юмиб, қаддини ғоз тутганича кўприкча устида сархуш турарди.

...Шу тобда илиққина подъездда тураркан, ўша сонияни афсусланиб ёдга олди. Афсусланиш ўша бахтиёр онларнинг эндиликда ўтмишга айлангани туфайли эди. Лекин уни қийнаётган нарса айнан нима эканлигини у аниқ билмасди: қирчинлар орасидан пўлатдек ярқираб оқаётган шаффоф сув ёки майсалар исси ҳақида нега эндигина ўйлаб қолди? У нимани йўқотганини ҳозир аниқ билмас, чўян батарея куракларини куйдира бошлаган бўлишига қарамай, танаси негадир баттардан қалтираётган эди. Улғайиш ўзи билан бирга йўқотиш олиб келганди — қиз ҳали бу оддий ҳақиқатни тушуниб етиши ва бунга дарровда кўнмаслиги, унга қарши исён кўтариши ва ниҳоят, бундай жараёни бошдан кечириб

бўлган барча жабрдийдалар каби изтиробу аламзадалик ила тақдирга тан бериши лозим бўлади. Одам пайти келиб ҳамма нарсага: ўлимнинг ҳақлигига ҳам, келишувчанлик заруратига ҳам кўникиб кетишлигини у ҳали билмасди. Ҳа, кўникади, лекин, агар у ҳақиқий инсон бўлса, охирги кучи қолгунча курашиб кўникади. У улғая боради, кўп нарсаларни англай боради, ҳозир эса подъезддаги сукунат ичра ўзини танҳо ва йўқотилган нарсадек ҳис қилиб, дилдираб турибди...

Кунлар ўтаверди, қишки таътил бошланиб, Ленинградга борувчи группа Винясиз йўлга тушди. Чамаси, Антоля Ивановна тарбияланувчилар олдида обрўйини сақлаб қолишга қаттиқ ҳаракат қилганди. Эшикдан кираверишдаги улкан биллур қандил; гўё қўли гул мусавирлар истеъдодини шивирлаб ҳикоя қилаётгандек кўринувчи жезбадор, такрорланмас суратлар; олтин, ёқут, чинни андозалардан таралаётган нурлар сеҳрини ўзида акс эттираётган ярқироқ пол; беғам ва шовқинбоз муҳожирларнинг таржимон елкаси оша бу буюмларга ҳайрат билан тикилишлари; ана шуларнинг ҳаммасини бағрига мужассам этган Қишки саройдаги фаройиб хоналарни кўриш унга насиб этмади. Бундан кейин ҳам ажойиб нарсаларнинг бир қанчаси унинг нигоҳидан панада қолади. Ҳозир эса — яна бир йўқотиш! Лекин, келгусида топиш мумкин бўлган йўқотишга ўхшаб туюляпти. Э, йўқ! Ҳар бир қувонч, ҳар бир ўқинч ва қалб талпиниши ҳеч қачон такрорланмайдиган ўша ягона дақиқалар оғушида қолиб кетади. Қачон униб чиқишини ўзи ҳам билмайдиган уруғлардек хотирада йилма-йил сақланиб тураверади: Виня неча-неча даврлардан бери ўзи сезмаган ҳолда кўп нарсаларни сансалорликка солиб келганидек тураверади. Катталардан биронтасини қучоқлаш, унга эркаланиш хоҳиши нима учун шу пайтгача уни безовта қилмади? Бунга жавоб топиш қийин. Бошқа қизлар тарбиячига яқинроқ ўтириш, кучукчадек суйқаниб, унинг қўлини ушлашга тиришардилар, болалар уйи атрофида ишлаётган кишилар ёнида яширинча ивирсиб юришарди. Буни тушуниш осон — улар кимгадир суюкли, керакли бўлишни истардилар. Ахир, Виня ҳам худди шуни хоҳларди-ку. Лекин нега доимо четда юрарди?

Бунинг сабаби шу эдики, ўн бир ойлик пайтида ёшгина қўйкўз ҳамширага дил-дилдан меҳр қўйиб қолганди. У группага кириб келган вақтда «онажон» деганича югуриб бориб уни қучишга тиришар, бошқаларни

рашк билан нари туртар эди. Балки ҳали қўлини артмай туриб, оппоқ халатга чанг солувчи ёпишқоқ ва бесўнақайроқ бу қизчага ҳамширанинг меҳрибонлиги тарбиячиларнинг ҳазилларидан кейин туғилгандир. Аммо бир куни Виня ким биландир суҳбатлашиб турган ҳамширани кўриб, қоқина-туртина унга талпинди. Борибоқ, одатига кўра унинг оёғидан қучган пайтда, ҳамшира беихтиёр уни туртиб юборди, Виня думалаб кетиб, боши билан столнинг оёғига урилди. Ҳамшира қонни кўриб бирдан бўзарди, шоша-пиша қизалоққа қўл чўзди. Лекин Виня қийқириб йиғлаганича, ўжарлик билан ўзини олиб қочди. Бу ҳол кейинчалик ҳам, токи ҳамшира улардан бутунлай кетмагунича давом этди.

Аста-секин ҳаммаси унутилди, унинг хотирасида ўша вақтдан деярли ҳеч нарса қолмади. Аммо қиз эндиликда уни эркалатмоқчи бўлганларга доимо безиллаб боқадиган, ўзини ҳаммадан олиб қочадиган бўлди. Бу меҳрибонликлар остида кутилмаган кўнглисизликлар яшириниб ётганга ўхшарди!

...Баҳор эди. Апрель ерлардан қиш кўрпасини йиғиб бораётганди, қорлар ўрмоннинг қуюқ жойларидагина жон сақлаб туришарди. Музлар кишанидан халос бўлган сувлар жилғаларда куйлаганича, кўприкни ювиб кетгудек жўшиб оқаётган Городничанка дарёси томон чопқиллашар эди. Соҳилдаги толларни макон қилган қарғалар тўдаси ҳаво илиқлашиб бораётганидан норозидек эрта саҳардан қўлоқни қоматга келтириб қағиллашга тушардилар. Соҳилнинг совуқ шамоллардан паноҳ жойларидаги еамбиттоллар шохиди эса аллақачон хўппаккина сарғиш исирғалар кўрина бошлаганди.

Ўша куни Виня дугонаси Яня билан соҳил ёқалаб роса қувалашиб юрди. Ўшанда охириги дарс бўлмади, синфдагиларнинг ҳаммаси Городничанка бўйига чиқишиб, баҳор офтобида исинишди, баъзилар эса тўзғоқгуллар онда-сонда пайдо бўлиб, кўкатлар эндигина ниш ураётган майсазорда тинмай чопқиллашарди. Саккизинчи синф! Энди улар ҳам бўлажак имтиҳонлар, келажакда уларнинг тақдирини белгилайдиган янгича ҳаёт йўли ташвиши билан яшардилар. Мактабларда янгича ислоҳатлар бораётган пайт эди. Авваллари уларни тўққизинчи синфда ҳам шу ерда қолдириш ҳақида гап юрганди, энди эса улар битириб чиқувчиларга айландилар. Ун йиллик мактабга эса улардан бир синф пастда ўқиётганлар илнинишди. Қаёққа боришни

ҳал қилиш керак эди — ўқув юртларига кириб, келажакка катта умид билан қараш мумкинми? Умуман, кира олишадими у ерга? Қирганда ҳам, қайси касб бўйича қирган маъқул?

Виня бу ҳақдаги баҳсларга аралашмасди. Ундаги одамовилик тобора кучайиб борар, синфдошларидан четроқда бўлишга тиришар, бошқалар ҳам энди уни безовта қилмай қўйишганди. Балки, синф ҳукмдорлари бўлмиш. Герман билан Валерка унинг олдида гуноҳкор эканликларини салгина бўлса-да, ҳис қилишиб, ундан четроқ юришга тиришаётгандирлар; балки, қизнинг кўзларида пайдо бўлган ҳақгўйлик, аллақандай ғазабноклик ва келишмовчилик аломатлари у билан бошқалар ўртасида девор ҳосил қилгандир?

Уша кунини у ҳамма нарсани унутиб, Яня билан росям қувнади, ариқдан сакраётиб ҳатто сувга ҳам тушиб кетди. Интернатга қайтиб, пойабзалини алмаштиришга ҳам улгурмади, комсомол йиғилиши бошланаётган эди. У ҳўл туфлиги суқилган оёқларини бир-биринга қаттиқ чирмаганича ўтираркан, чидаб бўлмайдиган совуқлик бадан-баданини қақшатаётгандек туюлди.

Кечки пайт группадагилар дарс тайёрлаб бўлишгач, Антоля Ивановна меҳрибонона қиёфада гап бошлади:

— Кечки овқатгача ярим соат бор. Хоҳласанглар, юракдан чиқариб бир чақчақлашиб олсак.

— Юракдан чиқариб!— дўриллади Валерка, лекин Германнинг хўмрайиб қўйганини кўриб, дарҳол бўйинни қисди.

— Мен ўқимоқчиман,— саргузашт китобни очиб, диванга ўтираркан, аста гап қистирди Катя.

Бошқаларда ҳам чақчақлашишга мойиллик сезилмаётганди. Улар шундайин ҳам бир-бирларининг ипидан игнасигача билишади, қолаверса бугун Городничанка соҳилида ўтириб, мактабни битиргач ким нима қилмоқчи эканликлари ҳақида пича гаплашиб олишди.

Герман ҳар галгидек тарбиячининг фикрини қувватлади:

— Нима қипти? Гаплашсак, гаплашаверамиз-да!— Унинг сўзи — сўз! Стася Катянинг қўлидаги китобни юлқиб ёпиб, йўғон ўрилган тилларанг сочли бошини одатдагидек мағрур тутганича тарбиячига яқин бориб ўтирди. Виня бир хомуза тортиб, эндигина расм чиза бошлаган қоғозни иш столи ёпингичининг остига тўқди.

— Хў-ў-ш, азизларим,— бирон янгилик очаетгандек

маънодор жилмайиб, гапга киришди тарбиячи,— мана, мактабниям тугатяпсизлар. Энди ёш бола эмассизлар. Келинлар, бир гаплашайлик, орзу қилиб кўрайлик!— унинг товуши тобора кўтарилиб бораётганди.— Масалан, ўн йилдан кейин... Сизлар ким бўлар экансизлар, а? Хўш, тасаввур қиляпсизми? Қани, кимдан бошлаймиз? Стасядан бошласакмикан?

— Ҳеч шундан қутулмадик-да,— Винянинг қулоғида иссиқ лабларини теккизгудек бўлиб шивирлади Катя. У ора-сира қўлидаги китобни очиб, яширинча кўз ташлар, ўқилмаган саҳифаларга боқиб қўйишнинг ўзи унга ҳузур бағишлаётгандек эди. Виня ҳам остида тугалланмаган сурат турган стол ёпинғичига тез-тез қараб қўярди.

— Хўш, Стася ким бўларкин ўшанда?

Стася кимнингдир қочирғини кутаётгандек, гажакдор бошини мағрур тутганича ҳамон жим турарди. Унинг устки лабида тирналишдан қолган оқиш из — ота-онаси ва укасининг ҳалокатига сабаб бўлган автомобиль ҳалокатидан ўчмас бир хотирот.

— Хирург бўлади!— шанғиллади Валерка.

— Яхши,— дея маъқуллади Антоля Ивановна,— бу Стасяга жуда муносиб. Уни оппоқ халатда тасаввур қилиб кўринг. Ярашадими?

Ҳамма баб-баравар тасдиқлай кетди. Стася гурпулда эътибор қозонганлардан. Фақат «тўрт» ва «беш»га ўқийди, босиқ, ҳамиятли, қандайдир ҳазинроқ.

— Ундан дурустгина хирург чиқади,— деб қўйди Герман.

— Бўлмасам-чи! Тасаввур қилинг — унга оғир беморни олиб келишади, уни зудлик билан қутқариш керак. Шунда Стасямиз дарҳол операция қилиб, инсон ҳаётини сақлаб қолади.

Стасянинг жиддий қиёфаси сал тундлашиб, лабларини қимтиди. Гўё бу ҳолатда у бошқалар фикрини сиполик билан маъқуллаётгандек туюлса-да, унинг қалбига нимадир азоб бераётганини Виня бирдан сезиб етди. Албатта-да! Бу суҳбатдан унинг юрак-бағри эзилиб бораётганди; ахир ўша оқ халатли врачлар қанчалар тиришмасинлар, на отасининг, на онасининг, на укажонининг ҳаётини сақлаб қолишолди! Шифокорлардан ўпкалашга унинг ҳаққи йўқ, лекин нима бўлгандаям, ўзининг тирик қолганини ҳис қилиб турган ўша даҳшатли сонияларда у оппоқ кийимли кишиларнинг муъжиза кўрсатишларига қаттиқ ишонган эди.

Винянинг: «Бас қилинглар!» деб қичқиргиси келди, лекин суҳбат мавзуи аллақачон ўзгариб, энди гап Валерка хусусида кетаётганди. Стася индамайгина четроққа чиқиб ўтирди.

— Ўзинг ким бўлишни ўйлаяпсан, Винька?— дея пичирлади Катя. Яня кўйлагини эҳтиёткорлик билан текислаб, Винянинг бу ёнига келиб ўтирди, суҳбатга қўшилди. У бугун ўзи тўқиган оппоқ гулдор ёқани тикиб олган, бундан унинг тўқ-жигарранг формаси жуда очилиб кетганди. Яня турли нарсалар ўйлаб топишга устаси фаранг: рўмолчалари ҳам попукодор, баъзан сочини шунақанги ўхшатиб турмаклайдики... гоҳо оддий лентадан кўрган кишининг юрагини жизиллатадиган қилиб галстук тақади. Айниқса сочига алоҳида оро беради. У кўзгу қаршисида узоқроқ ўтиришдан зерикмас, ундан доимо саранжом-сарашталиқнинг иси келиб турарди.

— Ким бўлмоқчисан, ахир?— қистовга олишда давом этди Катя. Виня Янянинг эркинроқ ўтиришига шаронт яратиб сал сурилиб оларкан, жиддий қиёфада жавоб қилди:

— Ажинна бўлмоқчиман!

Қизлар хиринглаб қўйинди.

— Ҳазиллашаётганим йўқ,— шивирлади Виня.— Чунки, сизлар шунчалар хуштаъмсизки, озгина аччиқ қўшиб қўйилмаса бўлмайди. Сизлар шу қадар сулув, ва бежиримсизки, орангизда сизларни чўчитиб турувчи полиз қўриқчиси ҳам бўлиши зарар қилмайди.

— Секинроқ, ҳой,— Виняни ордан турткилади Толик.— Эшитайлик-да энди.

— Нимани эшитмоқчисан?— баланд товушда жавоб қилди Виня.— Германдан ихтирочи чиқишиними?

Герман шу чоғда, ҳақиқатан ҳам, бўлиқ қўлларини кўксига чирмаштирганича унинг сўзларини тинглаётган Антоля Ивановнанинг диққат марказида эди. Винянинг товушини эшитиб, унга кўзларини чақчайтириб боқди:

— Рижик, яна исён кўтармоқчимисан?

— Исён қаёқда, шунчаки гаплашяпман.

— Э-ҳа, гаплашаётганмидилар? Унда чиқиб кетақолинглар... Сапега билан бирга.

Яня Сапега қизишганича сўзга оғиз жуфтлади-ю, индамади.

— Чиқинглар, чиқинглар,— ўз сўзида туриб олди Антоля Ивановна.— Бировларга халақит бермай, ўша ёқда гаплаша қолинглар.

Виня ўз вужудида нафрат ва порозилик туйғулари алангаланаётганини ҳис қилди. Умуман олганда, тарбиячи бу сафар ҳақ эди, индамайгина чиқиб кетаверса бўларди. Лекин туйғулар исён кўтарди-ю, Виня уларга эрк берди:

— Германдан ихтирочи чиқишини тўғри башорат қиляпсиз. Фақат у машина ёки асбоблар кашф этмай... Менимча, у осонроқ яшаш йўлини ихтиро қилади. Тўсиқларга қандай чап бериш, ўзгаларнинг обрўсига пуртур етказмаслик усулларини ўйлаб топади.

Хонага бирдан жимлик чўкди. Виня ҳақоратланишдан чўчиётгани йўқ. У нима демоқчи бўлаётганлигини группадозларни тушуниб етишларига эришишни истаётганди. Йўқ, у эски аламзадалик учун Германдан ўч олмоқчи ҳам эмас. Фақат у бир нарсага ҳайрон — наҳотки баландпарвоз сўзлар билан бирга кирдикорларни яшириш мумкин бўлса? Германиянинг жозибадор ва оқилона туюлувчи сўзлари ортида унинг ўзигагина маълум бўлган тамоман бошқа нарсалар беркиниб ётганини наҳотки болалар тушунмаётган бўлишса?

— Ахир, ҳар қандай обрўни деб хизмат қилавериш ҳам тўғри эмас, — у худди дарс пайтида савол-жавоб бўлаётгандек беихтиёр ўрнидан турди. — Аввал ўша обрўнинг қанақалигини текшириб туриш керак... Ишонч ҳосил қилиш керак!

— Демак, сен ўзинггагина ишонаркансан-да? — деди Герман. — Нима, сенингча ҳамма нарсани текшириб кўриш, ҳаммага шубҳа билан қараш керакми? Хўш, ўзимиздан аввал ўтганларга-чи? Унда Сократ, Платон, умуман, фан ва фалсафанинг ҳоли нима кечади?

Герман бу гал ҳам тутқич бермасликка тиришиб. ўзи ҳақидаги гапни Виня учун анча мужмал бўлган фалсафазолик мавзунга буриб юборди, энди у билан баҳслашиш қийин бўлади. У гапни аввалги ўзанга қайтаришга уринди, лекин Герман ҳозир уни сафсаталар тўлқинига ғарқ қилиб юборишини, бари бир енгилишини сезиб турарди. Антоля Ивановна тартиббузарларни ташқарига ҳайдаш умидида эндигина сўзга оғиз жуфтлаётган вақтда Виня қизиққонлик билан сўзини давом эттирди:

— Мен ўзимга ишонаман... Мен сенга, Валеркага ҳам шуни айтмоқчиманки, агар киши ўз атрофидагилар қандайдир қўғирчоқлар эмас, балки одамлар эканлигини юракдан англаб турса, демак у — инсон!

— Тушунмадим, — илжайди Герман. — Инсонми, инсонмасми, булар — ҳаммаси одамлар... Умуман нима демоқчи бўляпсан?

Виня пайқаб турибди: Герман унинг нима ҳақда гапираётганини яхши билса-да, билмаганга оляпти, болаларнинг бу баҳсдан тоқатсизланиб, «каллаварам, Оқпоя, ўзининг яхши тушунмаган нарса ҳақда тортишиб нима қиласан», дейишларини кутиб, гапни атайлаб чалғитяпти.

— Шуям баҳс бўлди-ю, — норози оҳангда деди Антоля Ивановна. — Сен, Рижик, кейинги пайтларда ҳеч нарсани ёқтирмай қолдинг. Вақтни беҳуда ўтказдик, овқат вақти бўлди.

— Йўқ, шошилманг энди! — Винянинг товуши қалтираб чиқди. — Сиз ўзингиз ҳам... Германга ўхшаганлардансиз.

— Виня!

Бу Катянинг огоҳлантирувчи товуши эди. Яна кўрқиб кетиб, дугонасининг қўлидан тутди:

— Винька, нима бўлди сенга? Юр ошхонага...

— Гапиравер, гапиравер, — дея бидирлади Герман.

— Гапираман ҳам! Сиз музюрак ва жоҳилсиз. Сиз бизнинг қиёфамизда ҳар биримизни эмас, бутун группани кўрасиз. Сиз учун оламда биз эмас, группа деган нарса бор холос.

— Сизлар, азизим, ўттизтасизлар, — ҳаяжонланиб жавоб қилди тарбиячи. — Мен — бир ўзим.

— Мен ҳам ачинаман! — таъкидлади Виня. — Сиз эса, мендан ҳам, бундан ҳам, — у Янани кўрсатган пайтда дугонаси ундан қўлини шартта тортиб олиб, кўзларига чўчинқираб тикилди, — анави Верадан ҳам, яъни бизнинг ҳар қайсимиздан ўша ўттизнинг бир бўлагини ясамоқчисиз. Мен ўттиздан бир улуш бўлишни истамайман!

— У ягона бир сон бўлмоқчи, — масхараомуз гап ташлади Герман, сўнг гўё ҳеч нарса рўй бермагандек буйруқ оҳангида деди: — Қани, биродарлар, овқатланайлик энди.

Ҳамма енгил нафас олиб, ўрнидан тура бошлади.

— Менга қаранглар, ҳой...

Антоля Ивановна Винянинг куюниб бошлаган бу гапини заҳархандалик билан бўлиб, деди:

— Етар! Эшитдик гапларингни! Қонинг бузилганга ўхшайди. Зарари йўқ, ҳар қандай дарднинг ҳам давоси бор.

Виня шу тобда ўзини уммонга тушиб қолгандек ҳис қилар, тўлқин унинг устига ёпирилиб, кўймоқчи бўлар, у чўкмасликка жон ҳолатда тиришиб, тўлқин билан бирга юракни ларзага соладиган даражада қалқирди — баландга, баланддан пастга! Лекин у бундай аҳволда эканлигини ҳозир ҳеч кимга сездирмаслиги лозим.

— Сиз яхшиси Германни даволанг,— давом этди Виня.— Ахир уни жудаям ёқтирасиз: у иззатингизни доимо жойига қўяди. Сизни ҳурмати билан ҳам, яна... совғалар билан ҳам сийлайди.

Антоля Ивановна кейинги сўзни эшитгандан сўнг чинакамига бўзариб, титраб кетди: ҳа, группадагилар бу ҳақда кўпдан бери ўзаро шивирлашиб юришар, Виня ҳам бир куни Германнинг қўлида аллақандай сирли тугунча кўрган ва бу тугунча тарбиячининг сумкасига тушиб ғойиб бўлган эди. Германнинг икки йилга чет эл хизматига кетган ота-онаси унга доимо камчил парсалар юбориб туришлари, баъзан Антоля Ивановнага ҳам алоҳида совға жўнатишлари ҳақида группада «миш-миш» гаплар юрарди. Кейинги йил ичида тарбиячи анча пўрим бўлиб кетди: ғалати бурмали чет эл кофтаси, тоза қўлқоп, хушбўй атир...

Эшикка яқинлашиб қолган Герман бирдан ортга ўгирилди. Унинг кўзларида нафрат учқунлари яллиғланиб, Виняга яқин келди:

— Ҳей... ташландиқ! Агар овозингни ўчирмасанг...

— Герман!— унинг сўзини бўлди тарбиячи.— Бу яхши эмас!

— Мен ташландиқ... ташландиқ...— такрорлади Виня.— Сен эса... Сен...

Жанжал пайтида ерга сочилиб кетган қоғозларни йиғиштираётган Толик бир сакрашда Германнинг олдида пайдо бўлиб, унинг ёқасидан қандай тутамлаб олганини ҳеч ким сезмай қолди:

— Ким ташландиқ? Ким! Аблаҳ, ҳозир сени...

Валерка Германга ўз вақтида ёрдам беришга ошиққан пайтда улар аллақачон жангга киришиб, йккаласи бир бирларини мушукталаш қилганларича полда юмай кетдилар, қизлар қий-чув кўтариб уларни ажратишга тиришарди. Портфеллар ағанаб, китоблар сочилар, қаердадир сиёҳдоннинг полга тушиб, чил-чил сингани эшитилди. Муштлашаётганлар шиша парчаларини ғижирлатиб эзишар, Антоля Ивановна қўрқув ва ғазаб билан дераза тоқчасини тинмай шапиллатарди.

Ниҳоят уларни ажратишди. Герман уни ўзидан нари туртишга ҳаракат қилса-да, Стася унинг қўлидан қўйиб юбормай, Виня тарафга тортқилади:

— Бу ҳаммаси... сени ишинг! Аҳволини кўряпсанми?

Виня томирлари тортишаётгандек туриб қолди. У аллақачон хопани тарк этган Яняни кўзлари билан қидира бошлади. Лекин кутилмаганда бошқа бир ҳимоячи топилиб қолди — Вера Кривель. У Виняни ўзининг елкаси ортига суриб, баланд товушда уни оқлашга киришди:

— Нотўғри гапиряпсан, Станислава. Германияни бизга сўфи қилиб кўрсатма. Ҳамманинг оғзига уришга ўрганиб қолган. Ўргилдик бунақанги билимдондан!

— Ҳой, отинча!— Германияни ёноғини сийпалаётиб, иситмадан алжираётгандек қичқирди Стася.— Сен аралашма. Илгарилари бунақа ишлардан панада юрадинг, энди бурун суқяпсанми?

Виня ўгирилиб, Стася ўзини ёмон ҳис қилаётганидан бетоқат бақираётганини сизди: унинг юзи оқариб кетган, кўзлари саросимали, гўё ҳозир батамом ҳушини йўқотадигандек.

Группада бўлиб турадиган турли машмашаларга аралашмай, ҳақиқатан ҳам доимо ўзгалар паноҳидан боқишга одатланиб қолган Вера эса, энди руҳи кўтарилиб, катталарга хос ишонч ва қатъият билан Винянинг қўлидан тутди.

— Стасяга эмас, аввало ўзингга раҳминг келсин,— пиллапоядан Виняни пастга етаклаб тушаётиб уқтирди у.— Антоля холангдан кўрадиганини кўрасан энди. У тўғри қилади ҳам. Кейинги пайтларда сенга нима бўл-япти ўзи?

— Нега улар... ўзлари бунақа қилишади? Нега? Дам оқноя дейишади, дам — ташландиқ! Нима, ўз исмим йўқми?

— Бор... албатта бор... Юр овқатлангани, қайсарлик қилма... нўхтасиз тойчоққа ўхшаб,— дугонасини сўзлашга ҳам қўймай, бодиллаганича таскин бера бошлади Катя. Виня эса ари чаққандек қўққис тўхталиб қолди.

— Ростини тан олганда, ахир менинг ўз исмим йўқку. Фамилиям ҳам. Тўғримми?

— Валдирама, исминг ҳам бор, фамилиянг ҳам,— Вера бошини ёнга қийшайтириб, кўз қирини четга ташлади. Кўкиш кўзлари катта-катта, истарасизроқ кўринувчи пакана, озғин бу қиз группадагилардан ёши кат-

тароққа ўхшарди. Унинг чеҳрасида қудратли бир босиқлик акс этиб турарди. Виня эса унга янада маҳкамроқ суянгиси келиб, юрагидагини тўкиб сола бошлади:

— Ахир, шуям исм бўптими? Ви-ня. Бунақасини ҳеч эшитганмисан? Эшитмагансан!

— Нега энди, эшитганман. Қўшнимиз пани Аглая бир пайтлар гимназияда ўқирди. У менинг акам — ҳа, акам қўғирчоқдай чиройли йигит эди — ҳақида гапириб, шундай деганди: худди Цезардек келди, кўрди, голиб чиқди. Бунинг лотинча айтилиши: «Вини-види...» хуллас яна бир нималар... уёғи эсимдан чиқибди, лекин «Вини» сўзи борлиги аниқ ёдимда.

— Бундан чиқди, исмин лотинча экан-да? Ҳатто исм деб ҳам бўлмайди. Бу, менимча, «келди...» дегани бўлса керак. Балки, «келгинди»дир?

Виня тўхталиб қолди.

— Аниқроғи... «келгувчи»,— дея тузатди Вера ва улар юришда давом этишди.— Адашмасам, шунақа бўлиши керак. Ҳа, шунақа...

Виня ошхона олдида яна тўхталди.

— Вера, ҳалиги гапларни тўқиб айтдинг шекилли. Ахир... улар...—«ота-оналарим» дейишга унинг тили бормаётганди,— лотинчани билишларига ишониш қийин. Сен... ичингдан тўқиб айтдинг, тўғрими?

— Нима, қасам ичайми, Виня? Ишонмасанг, бошқалардан сўраб кўр. Фақат Цезарь ҳақда биладиганлардан сўра.

— Менга шунчаки тасалли беряпсан,— маҳзун гапирди Виня.— Ҳар қалай, шунисигаям раҳмат. Исмим лотинча деб энди ўзимни овутишим мумкин. Лекин улар... мени ташлаб кетганлар кўпроқ ичиб қўйиб, мастликда оғзига келган исмин ёзиб кетган бўлишлари ҳам эҳтимолдан холи эмас.

— Бунча ўзингни қийнайсан?

Веранинг юзида раҳмдиллик ва ҳамдардлик яққол акс этиб турарди.

— Қимман, нимага керакман, деб эзилаверма. Ҳаммамиз ҳам одамзоддан тарқаганмиз. Ҳар биримизнинг ҳаётда ўз ўрнимиз бор, агар нимадир бизга насб этмаган бўлса...

— Менга қара, Вера! Кампирларга ўхшаб гапирясан. «Насиб» эмиш! Худди ҳамма нарсани кечиришинг шартдек... «шундай бўлиши керак эди», «бўлмагани бари бир бўлмайди». Айт-чи, ота-онангни ҳам батамом кечириб юборолдингми?

Очлик ва совуқдан чалажон ҳолга келган Верани интернатга динга телбаларча берилган ота-онанинг қўлидан қутқариб олиб келишганди. Бошқалар каби Виня ҳам ўша телбанамо кимсаларни ғайриинсоний қиёфада тасаввур қилар, ҳозир у ана шу кучли қурол воситасида Верани тамоман карахт қилиб қўйишни ўйлаганди. Вера эса бепарво ва самимий оҳангда жавоб қилди:

— Нега кечирмас эканман? Умуман, буни ўйлаб ўтиришга ҳожат йўқ. Улар мангу фароғатимни ўйлашарди. Айниқса, отам. Ҳа, сени албатта ўз даргоҳига қабул қилади, дерди у.

— Ким... қабул қилади?— анграйганича сўради Виня.

— Яратганининг ўзи,— дея осмонга ишора қилди Вера.

Винянинг бирдан эти жимирлаб кетди ва улар бўйинларидаги рўмолларини тутамлаганларича анчадан буён ошхона олдида туриб қолишганини сезди. Аллақачон қоронги тушиб қолган, шамол яланғоч бутоқларда хуштак чалиб ўйнарди. Болалар аллақачон ошхонага тўпланиб бўлишибди, чоғи, уларнинг ёнларидан ўтишганини ҳам пайқашмабди. Винянинг юрагида қандайдир қўрқув пайдо бўлиб, совқотаётгандек титраб кетди.

— Маҳшарни назарда тутяпсанми? Йўқ, уёққа боришни ҳозирча истамайман! Очигини айтсам, Вера, бунақа нарсаларни аллақачон каллангдан чиқариб ташлагансан, деб юрардим. Сен бўлсанг...

— Менга нима бўпти? Ахир ҳеч ким билан дардлашим келмаса, нима қилай?— дея хомуза тортди Вера.— Баъзан менга қанчалар оғирлигини билсайдинг...

Виня пальтосига тузукроқ бурканиб олди. Совуқ шамол унинг очиқ бўйни ва яланғоч қўлларини чимдилаётган эди. Лекин у шу ҳолатда ҳар қанча миқ этмай туришга тайёр: одатда биров билан сирлашмайдиган тошбағир Вера ҳозирда Виняга кўнглидагини тўкиб солаётганди. У на Стася, на Герман, ҳатто Яня билан ҳам бу тарзда сўзлашмаган...

Қизик! Бундай чиқдики, Вера ҳануз ўша эски нарсалар ҳақида ўйларкан-да, Виня унинг ўрнида бўлса, бунақанги хотираларни хаёлидан аллақачон чиқариб ташлаган бўларди. Ахир Вера Интернатга келгандан буён уни мана шу руҳда тарбиялашга алоҳида эътибор бериб келишди: область «Билим» жамиятининг лектори ҳафтасига бир марта у билан алоҳида машғулот ўтказиб турди; атайлаб унинг учун пионерлар хонасида «Фан

ва дин» деган стенд ташкил этишди (тўғри Вера пионерлар хонасига деярли кирмасди). Бир кун ҳатто Антоля Ивановна ҳам менга қарши маъруза ўқиганди. Гарчи тарбиячи ўшанда турли авлиёлар исмини чалкаштириб юбориб, бир неча бор қизаринқираб, дафтарига қараб-қараб қўйган бўлса-да, ҳар ҳолда уринишлари зое кетмади, Вера диндан юз ўгириб, комсомолга кирди. Шундан сўнг лектор интернатга келмай қўйди, Антоля Ивановнанинг ҳам кўнгли тинчиди, пионерлар хонасидаги стенд вақт ўтиши билан бутунлай сарғайиб кетди.

— Ахир, ота-онам бир йилдан кейин уёқдан... қутулиб чиқишади,— гапида давом этди Вера.— Мен уларнинг кўзига қандай қарайман?

Веранинг ота-онаси художўйликни сунистеъмол қилганликлари туфайли маълум муддатга жинойий жавобгарликка тортилганини Виня яхши билар, улар қамоқдан чиққач, қизи қаердалиги ҳақида ортиқча қайғуриб ўтирмасликлари мумкинлиги Верани унчалар ташвишга солмаса керак деб ўйларди.

— Лекин... ота-онанг сени нақ бўлмаса...— дудуқланди ҳайрати ошиб бораётган Виня.

— Нима қипти?— Виня йирик кўзлари билан ҳазин боқди.— Улардан кечолмайман-ку. Кечолмайман, вассалом. Отамни яхши кўраман. У илоҳий афсоналарни шунақаям ўхшатиб ҳикоя қилардики...

— Наҳотки... шунақа нарсаларга ишонсанг?

— Ҳа!— мулойим, аини пайтда сал илтифотсизлик билан жавоб қилди Вера.— Эҳ, Винька! Бирон нарсадан воз кечишдан олдин нима учун юз ўгиришнинг кераклигини озгина бўлса-да мушоҳада қилиш керак бўлади. Сен эса, буни тушунишни ҳам истамайсан. Лекин, биласанми?..

У хиёл эгилиб, худди бошқатдан ҳушини йиғиб олган кимсадек Винянинг қулоғига шивирлади:

— Биласанми, кўпроқ нима ҳақда ўйлашимни: Тавротда баён этилишича, худо борлиқни яратгандан кейингина, бунинг яхшилигини англаган. Демак, яратаётган олами яхшими, ёмонми — буни ҳатто ўзи ҳам билмаган. Бу одамларинг эса... улар бунёд этган нарсаларнинг ҳаммасига ишонавериш тўғримиқан? Хўш, сен нима дейсан?

Тунги навбатчи ҳаммани уйқуга ётқизиб, кабинетига чиқиб кетгач, Виня секингина ўрнидан турди. Уни нимадир қийнар, пешонаси гўё алангада ёнар, бутун вужуди

пай-пайдан тобора бўшашиб борар, қалбида гоҳ қувноқликка мойиллик, гоҳ сабабсиз зерикиш ўрин алмашиб турарди. У адёлни ёпиниб, қаравотлар оралаб аста одимлай бошлади; Веранинг ёнидан ўтаётган пайтда, у кўзларини катта очиб, дугонасига синчиклаб тикилди, кейин яхшироқ ўраниб, девор томонга ўгирилиб олди — чамаси, ўз хаёллари билан банд эди. Дарча ёнида ётган Стася ҳам уйғоқ бўлиб, иккала қўлини боши остига қистирганича хонага оёнинг кумуш ёғдусини олиб кирган деразага тикилиб ётарди.

— Винька, нега арвоғга ўхшаб ивирсиб юрибсан? — нариги бурчакдан товуш қилди Яня.

— Ажина десанг-чи! — шу қочириқни кутиб тургандек, Вера ҳам гапга аралашди.

— Бўлди-да, эндигина кўзинг уйқуга кетганда жаврай бошлашади, — дея ўгирилиб олди Стася.

— Сен негадир дағаллашиб боряпсан, Стася, — янаям баландроқ товушда гапирди Вера. — Бунинг сайин сенга Антоля Ивановнанинг тобора меҳри ошяпти.

— У ҳеч кимга меҳр қўймайди, — хотиржам жавоб қилди Стася.

— Юрагида меҳр деган нарса борми, йўқми — билмадим-у, лекин кўп йиллардан бери педагогликнинг ноини еб келяпти, уни ҳеч ким ҳайдамоқчи эмас шекилли, — дея қаравотига ўтиб олди Яня.

— Қандай қилиб ҳайдашсин? — кесатди Вера. — Кекса хизматчилардан, интизомда унга тенг келадигани йўқ.

Виня кичик группادا тарбияланувчи жингалаксоч Валечканинг қаравоти қирғоғига ўтириб, суҳбатга қўшилди.

— Директоримиз Савватейя Викторовна бир куни бу кампирдан қўтулишнинг ягона йўли — уни пенсияга узатиш, дегандек бўлувди.

— Буни қаёқдан эшитақолдинг?

— Айтишганди-да.

— Уғринча эшитган бўлишинг керак. Ҳар сафаргидек!

— Балки шундайдир, Стася. Буни тақиқламоқчимисан? Ёки Антоля Ивановнага чаққинг келяптими?

— Виня, худо ҳаққи, кейинги пайтларда вайсақи бўп кетяпсан. Буни бошқалар ҳам сезиб туришибди.

— Қизлар, бас қилинлар жанжални, — мулоим товушда гапирди Вера. — Хўш, давом эттир-чи, Винечка.

— Ушанда директор завучимиз билан гаплашиб тур-

ганди. Агар Антоля Ивановна болаларни севолганда эди, Рижик билан боғлиқ можаролар ҳам бўлмасди, деди... Кейин эса, қари тарбиячини ишдан бўшатоилмаслик сабабини гапирди. Сўнг шундай деди: «Педагогларнинг меҳнат дафтарчасига «болаларга муҳаббат» деган қўшимча катакча чизиб қўйилса, ёмон бўлмасди...»

— Демак, уни йўқотишнинг иложи йўқ!— аччиқланди Яня.— Қасал бўлиб ётганимда, онам мени кўргани келган экан. Тарбиячи уни ёнимга киритмай, қайтариб юборди. Ана, болаларга меҳр!

— Қасал бўлганмидинг?— эслашга ҳаракат қилди Стася.

— Қасали юқумли, деб онамга бақриб берибди. Менга эса бор-йўғи иситма чиққанди. Онам шўрлик уч кунгача беҳуда қатнабди. Ўзи ногирон бўлса!

— Эсларингдами,— ҳиринглади Виня,— Толик унинг стулига босмамихни тесқари қўйиб қўйганди.

— Унга жин ҳам урмайди,— ғудурлади Яня.— Шунча йилдан бери ўтиравериб, кетига без битиб кетган.

— Азинларим, бу безлар сизлар туфайли битган!— бу товушни эшитиб, қизлар бирдан типирчилаб қолишди; Антоля Ивановнанинг бу пайтда эшик олдида туриши ақл бовар қилмайдиган ҳол эди. Ахир у бугун навбатчи эмас-ку.

— Вой!— биринчи бўлиб ўзига келган Яня шоша-пиша кўрпа орасига кирди, кейин бошқалар ҳам.

Бир дақиқадан сўнг гўё Антоля Ивановна сираям ёқтирмайдиган тартибсизлик умуман рўй бермагандек хонада сокинлик қарор топди. Тарбиячи индамасдан қайтиб чиқиб кетди, фақат ҳавода қимматбаҳо атирининг исигина қолди. Чамаси, Антоля Ивановна кино ёки концертдан қайтаётиб эрини ташқарида қолдирган-у, у ҳар эҳтимолга қарши ичкаридан хабар олиб қўйиш учун берга кирган. Авваллари ҳам бунақанги текширишлар бўлиб турган: ахир, сал нарида офицерлар уйи, шаҳардаги энг яхши янги кинотеатр бор.

Қизлар Антоля Ивановнанинг оёқ товушига диққат билан пича қулоқ солиб туришгач, яна баҳслаша кетдилар. Виня эса адиёлга ўранганича юқори қаватдаги ишхонага чиқиб кетди.

Ой энди кўринмасди, у кўчанинг охиридаги бутхона ортига беркиниб улгурганди. Орқа томонидан ёғду таралиб турган гумбазлар шу чоқда яна илоҳийроқ кўриниб кетди.

Эндиликда интернат болалари қароргоҳига айланган кўҳна бино гўё сирли ҳаёт кечиришда давом этар: унинг зинапоялари ўз-ўзидан ғижирлаётгандек туюларди. Вера сесканиб тўхтади-ю, бу ғижирлаш қия очиқ қолган деразанинг шабадада аста очилиб ёпилишидан таралаётганини сезиб, ўзига келди. Дераза остида ўсган каштанининг яланғоч шохлари ойнани тиндалар — бу дарахт қийғоч гуллаганда олранг булутдек кўзга ташланган дамлар беихтиёр ёдга тушарди. Зинапоя панжаралари илиққина бўлиб, бу тафт ёғочнинг ичидан чиқиб турганга ўхшарди — ахир бу силлиқ тутқични қанчадан-қанча қўллар силаб ўтган.

«Қанчалигини санаб бўларканми?» — дераза гирдига ўтириб, хаёлга чўмди Виня. Бошқалар сингари у ҳам яхши билардики, 1939 йилги воқеаларга қадар бу жой саришталик мактаби бўлган. Аёллар бунда саришталикдан ташқари, гигиена, қандолатчилик бўйича ҳам билим олардилар, ҳақиқий уй бекалари бўлишни ўрганишарди. Бинодаги кенг деразали узун коридорлар, пиллапояли даҳлизчалар, қуруми бутунлай тозаланиб битмаган ўчоқли хоналардан ҳанузгача аллақандай хонакилик иси келиб турганга ўхшарди. Еттинчи группа меҳмонхонасининг қачонлардир нақш ўйилган, кейинчалик таъмир талаб бўлиб қолгач, бутунлай шуваб ташланган деворлари ўтмишда кимлардир бу ерда ўз орзу-ташвишлари билан ҳаёт кечирганини ҳикоя қилаётгандек туюларди... Шаҳар кўчаларидаги сийқаланиб кетган тош плиталар, кўҳна мозордаги ёдгорликлар (мозор интернатнинг ёзги ҳовлисига яқин бўлиб, Виня дугонаси Яня билан у ерга тез-тез чиқиб туришарди) ҳам бора-бора Винянинг хотирасига ўтмишга эҳтиром ва ҳайрат сифатида муҳрланиб қолди. Айниқса, қадимий қабрлардан бирига ўрнатилган мармар ёдгорлик сира кўз ўнгидан нари кетмайди. Қолхоздаги болаларнинг айтишларича бу мармар Италиядан келтирилган эмиш. Оппоқ мармар юзасида қизчанинг икки ўрим сочини эслатувчи қоп-қора ингичка чизиқлар бўлиб, пастда очилишга мойил ғунчанинг тасвири туширилганди.

Виня дераза гирдида ўтириб, ана шулар ҳақда ўйлади. Унинг боши тобора оғирлашиб бораётганга ўхшарди, қалбидаги оғриқ ҳали кетмаганди. Валерка уни хунуликда география ўқитувчисидан баттарроқ эканлигига шама қилиб эрмаклагандан кейин бу гап бутун мактабга ёйилди. Қиз ўзини айбдордек ҳис қилар, гўё унинг

айби дунёда ҳеч кимга кераксиз бўлиб туғилгани эди.

«Хўп, майли, балки унга керак бўлмагандирман,— дея ўз онаси ҳақида ўйлади. у,— лекин наҳотки, менда буви ҳам бўлмаган бўлса? Лоақал тоғам ёки холам бўлгандир ахир? Улардан биронтаси фарзандсиз бўлса, мени асраб олақолишарди, вассалом. Қариндошларим шу яқин атрофда яшаётган бўлишлари эҳтимолдан ҳоли эмас, афсуски, улар мени танишмайди, мен эсам уларни. Балки холам ёлғиз яшашдан зерикиб, уйда аллақандай кучук ёки мушукни асраётгандир? Балки бувим ҳозир қаердадир хасталаниб ётгандир, агар мен ёнида бўлсам, уни парвариш қилмасмидим? Йўқ, онам — ҳақиқий жиноятчи! У фақат мени ўз бағридан бенасиб қилибгина қолмади, қариндошларимдан, меҳрибон суянчиқларимдан ҳам жудо қилди. Қизиқ, мен туғишганларимдан қай бирнга ўхшаш эканман: онамгами, бобомгами, балки катта энамгадир?»

Виня қоронғиликка тикилиб тураркан, бирдан кўзлари чақнаб, титраб кетди: унинг назарида қизғиш қовоқлари осилган, башараси совуқ бир киши қора кийимга бурканганича девордан аста ажралиб чиқиб, масхраоумуз тиржайгандек бўлди:

— Хоҳласанг айтишим мумкин, сен бувингга ўхшайсан.

— Ким ўзи бувим?

— Буни нима аҳамияти бор? Қариндош-уруғларнинг кўзи сенга учиб турибдими? Уларнинг ҳар бири ўзини алоҳида сайёра ҳисоблайди, бегона жисмнинг уларга кераги йўқ.

— Мен ниҳолман, ўз томирим қаердалигини билиб олмоқчиман холос,— дея шивирлади Виня.

— Алаҳсирама! Туғишганлар, қариндошлар, оила... буларнинг бари аҳмоқона гаплар. Сен ўзингни ўйла, бугунги ташвишларинг билан яшайвер.

— Йўқ, аҳмоқона гап эмас бу. Менда озгинагина истак бор: дарахтдан кесиб ташланган шохча бўлишни хоҳламайман.

— Озгина деганинг шуми? Бу — кўп, бу — жуда катта истак. Бу истак йўлида одамлар бутун ҳаётини қурбон қилишга ҳам тайёр. Чунки бу истак замирида оёқ остингдаги она тупроқ тафтини юрак-юракдан ҳис қилиш сезгиси ётибди. Бу сезги эса шохлари булутга туташган кўҳна эманга ўз томирларининг қаердалигини

эслатиб туради ва бундай дарахт учун энг ёвуз довуллар ҳам даҳшатли эмас.

Қорага бурканган шарпа энди Винянинг кўзига бошқачароқ кўрина бошлади. Балки қўрқувдан шундай туюлгандир. Шарпа ҳануз сўзлашда давом этарди:

— Аслида инсон туғилишдан олдин бир марта жон таслим қилади, яъни ўзи пайдо бўлган она қорнини тарк этиш ҳам бир ўлим-да. Кейин у ёруғ дунёда қайтадан кўз очади, янги маконда яшай бошлайди. Унинг ердаги ҳаёти тугаган кун иккинчи ва охирги ўлимдир. Лекин одам ҳаётда руҳан бир неча бор ўлиб-тирилиши мумкин. Ҳаёт — жасорат дегани. Жасоратни эса инсоннинг ўзи яратади. Сен шундай жасорат яратишга қодирмисан?

— Мен... билмадим... бу шундай чалкаш масалаки...

— Ўйла! Дунёга нима учун келдинг? Қелишга-ку келибсан, нима қилмоқчисан энди?

— Бу ҳақда ўйлашимга ҳали эрта.

— Йўқ, эрта эмас. Сиз, ҳозирги ёшлар мулоҳаза қилиб кўришни жуда кечиктириб юборяпсизлар, негадир кеч етиляпсизлар. Бунинг оқибати яхши бўлмайди. Токи ўзларингизга четдан назар солиш, сизларнинг хатти-ҳаракатларингизни бошқариб турувчи куч нималигини ҳис қилдим, бир бутунликнинг бўлаги эканлигингизни англаб етиш қобилиятига эга эмас экансиз, қандай қилиб сизлар билан ҳаёт ҳақида баҳслашиш мумкин? Сизлар дарёда сузиб юрган балиқларга ўхшайсиз: балиқлар сувнинг оқимига қараб, унга ўз ҳаракатларини мослайдилар, қачон юзага чиқиш, қачон пастга шўнғиш кераклигини баҳоли қудрат ўрганиб олишган. Улар учраган ўлжани тутиб ейишни билишади-ю, бу нарсалар қаердан келаётганини, дарё қирғоғидан нарида нималар борлигини ўйлаб ҳам ўтиринмайди.

— Мен ҳали ўйлаб кўраман, буларни тушунишга астойдил тиришаман. Лекин... билмадим, тушуна олармиканман?— Винянинг боши тобора оғирлашиб бораётганди, у пешонасини силаб қўйди.

— Тушунишга ҳаракат қил... келгиндисан... ўткинчисан... ҳаракат қил тушунишга...

Бу сўзларни Виня худди тушда кечаётгандек эшитди. У лабларини беҳол қимирлатиб, нималардир дейишга тиришар, аynи пайтда аста-секин сирғаниб, тубсизлик қаърига фарқ бўлиб бораётганга ўхшарди...

Эрталаб ётоқхонага кирган навбатчи тарбиячи Винянинг каравоти бўшлигини кўриб, шоша-пиша юқори-

даги ишхонага кўтарилди. Тепага чиққач қизнинг полда чўзилиб ётганига кўзи тушиб, «тез ёрдам»га қўнғироқ қилиш учун яна пастга қараб югурди.

Эртаси куни Антоля Ивановна ишхонага кириб келганда тарбияланувчилар уни жим ва совуқ қарши олишди. Янядан нима гапчилигини сўраган эди, у индамай юзини ўгириб олди. Бугун нонуштада Герман билан биринчи марта жанжаллашиб қолган Стася ҳам тарбиячига жавоб қилмади. Фақат Герман кўзини четга олиб, ўнғайсизланган қиёфада деди:

— Булар... негадир... ҳаммасини сиздан кўришяпти. Қисқаси... Виня шлим тўшагида ётибди... Бунга сиз сабабчисиз... дейишяпти.

Антоля Ивановна ишдан қайтгач, ошхонасида сархушланганича узоқ ўтириб қолди. Қозончадаги бўтқа аллақачон қайнаб тоша бошлаганини ҳам сезмаётган эди.

— Овқатинг бугун пийшадими ўзи?— тоқатсизланиб ошхонага мўралади эри. У шошиб турганди: кечки маданият университети машғулотига ўз вақтида етиб бориши керак, ёш кимёгар қиз билан учрашиб, суҳбатлашишга келишиб олишган. Бу туфайли у бугун галстугини алоҳида диққат билан боғлаб, қимматбаҳо француз атирини ўзига аямай пуркаган.

— Ҳа, қўрқаман, улардан қўрқаман!— аёлнинг елкалари титраб, пардозланган нам кипригидан юзига бўёқ оқди.— Сен уларни деб жон куйдирасан. Улар эса... яхшиликка ёмонлик.

— Доим айтаман-кў, педагогликни сенга ким қўйибди!— Эр тезроқ кетишни истар, ҳозир хотинининг арзини тинглаб ўтиришга вақти йўқ эди.

— Нима, заводда ишлайми энди?

— Болалар билан ишломасанг... Ана, кутубхоначилик бор...

Буни эшитиб Антоля Ивановна баттардан ҳўнграб юборди.

— Кўп йиллик меҳнатимга оладиган устама ҳақ нима бўлади? Пенсиям-чи?

Антоля Ивановна кейинги йилларда пенсия ҳақида тез-тез гапирадиган бўлиб қолганди. Бу тўғрида у гўё мансаби оширилаётгандек ғурур билан сўзлар, бундан негадир эрининг ғаши келарди. Ҳозир ҳам бу гапни эшитиб, унинг байрамона кайфияти бирдан бузилди.

— Шуям ҳаёт бўлди-ю,— аччиғланиб бақирди у.— Уйда доим ҳасрат... Буёқда, ана, овқат куйиб ётибди... Саранжомлик деган нарса йўқ...

У хотинининг стул суюнчигига осилиб ётган халатини олиб, шкафга отди, сўнг спортчилардек текис одимлашга тиришганича эшик томонга юрди.

Антоля Ивановна эри кетгандан кейин ҳам узоқ йиғлаб ўтирди. У эрини илгари жуда севарди, шу боис доимо унинг айтганини қилиб, унинг учун яшаб келди, ҳатто унинг хоҳишига қараб фарзанд кўришдан ҳам воз кечди. Энди эса афсуслангани сайин юраги баттардан ёниб боряпти. Бунинг устига, ишхонасида ҳам...

Виня касалхонанинг торгина гижирлоқ каравотида беҳол ётар, болишнинг оппоқ жилдида қотиб қолган крахмал қўқиндилари унинг бўзарган юзини таталаб, гашига тегарди.

Бемор кўзини очган пайтда, нигоҳидаги хиёл тетикликни кўрган навбатчи ҳамшира енгил нафас олиб, ўрнидан турди. Винянинг игна изидан моматалоқ бўлиб кетган қўлига навбатдаги дорини юбориш учун шприцни олгани кетди, чамаси. Бу ҳамшира негадир қизга раҳми келиб, унинг ёнидан жилмай парваришлади, дам олиш керак бўлган пайтларда эса барча беморларга қувноқ латифачи сифатида таниш бўлган Сиренага тайинлаб кетарди.

Виня қовоқларини очди-ю, нурдан кўзлари қамашиб кетди. Нақадар кучли нур! Гўё унинг қувватини кўздан тортиб олаётгандек! Бир оздан сўнг кўникиб қолгач, атрофдаги нарсаларга қизиқувчанлик ва боқиб тўймаслик ҳисси билан назар сола бошлади.

— Ҳайрият, анча ўзингга келдинг. Жонинг омон қолганига шукур қил, қизалоқ.

Ҳамширанинг товуши Винянинг қулоғига ёқимли муסיқадай кириб борди. Виня ҳали саккиз ойлик пайтида гўдаклар уйидаги хонада дунёнинг ишларига батамом бефарқ ётган бир дамда қайсидир дикторнинг девордаги радиодан таралган товуши унинг қулоғига ана шундай донатор ва мулойим эшитилганди. Болаларнинг бири йиғлар, бошқаси ким биландир ўйинчоқ талашар, Виня эса нима ҳақда гап кетаётганини тушунса-да, меҳрибон овозга маҳлиё бўлганича жимгина қулоқ солиб ётарди. Бу овозни эшитганда, у тўполончи болаларнинг шовқинсуронини ҳам, уларни тергай бошлаган энаганинг дағдағали товушини ҳам бутунлай унутар, дунёда қандайдир лаззатли бир нарса — инсоний меҳр борлигини мурғак онги билан элас-элас сеза бошларди...

Анча ўзига келиб қолган Виня, худди куйлаётгандек ҳар бир сўзга алоҳида урғу бериб гапираётган ҳамшира-

нинг юзига диққат билан тикилди. Қиз бу юзни яхшилаб эслаб қолишга, айти пайтда нотаниш аёл нима сабабдан унга бунчалар меҳрибонлик кўрсатаётганини тушуниб етишга тиришаётган эди. Атрофда нима бўлаётганидан беҳабар ҳолда беҳуш ётаркан, бу ҳамшира етимхона қизининг қайта кўз очинини ўзи сезмаган ҳолда худодан астойдил тилаб, атрофида тинмай парвона бўлганини, парварниш давомида беморнинг юзигина эмас, баданидаги ҳар бир кичик нишона унга таниш бўлиб кетганини қиз ҳали билмасди.

Виня ўзини ғалати ҳис қилар, гўё аввалгидан батамом бошқача бир дунёга келиб қолгандек эди. Шу дамда ҳатто қуёшнинг қизғиш нурлари ҳам унга бўлакча кўринди, нур танасини эзиб келаётгандек туюлди. Деворнинг тўқ-сарғиш ранги ҳам асаб торларини таранглаштиргандек бўлди. Виня хонадаги буюмларга ҳайратомуз кўз ташлай бошлади. Унга аввалдан маълум нарсаларнинг номи хотирасида қайтадан тикланаётганди: оппоқ тумбочка, остки қисми кўм-кўк девор, тонг нури... Айти пайтда кўнглида бошқа бир тушунча кечаётганди: тумбочканинг ёғочлари оқ бўёқ остида димиқиб кетган бўлса керак; совуқ деворлар ўзгаларнинг дардига бунча бефарқ бўлмас!

...Унинг янада сезгирлашиб кетган қулоқлари ҳамширанинги ёқимли товушини қабул қилиб олган пайтда унинг дили енгил тортиб, аста жилмайиб қўйди. Виня кулар, янги кун тонгини майин кулги билан қарши олаётганди. Саҳрода ҳолдан тойган кишига тугилган бир қултум сувдек қувватбахш бу шодлик ҳаётга қайтиш тугайли тугилган қувонч эди.

Унинг атрофида рўй бераётган воқеаларга бўлган ҳайрат ва ҳаяжони кун сайин ошиб борди. Виня ўзини гоҳ ундай, гоҳ бундай ҳис қилар, тузалиши секин ва оғир кечаётганди. Врачлар менингит унинг на хотираси, на асабига таъсир этгани, қарийб ўлимга маҳкум бемор хавфли дардни енгиб тузала бошлаганидан ҳайрон бўлганларича елка қисиб қўйишарди.

Баҳор охирлаб бораётганди. Унча узоқ бўлмаган чакалакзорлардан жонсарак бир булбулнинг сайраши тун бўйи эшитилиб турар, дарахт шохларидаги барглар кун сайин қуюқлашиб борар, аллақачон қуруқшаб, ўз поясини тарк этган тўзғоқлар енгил шабада билан бирга очиқ деразадан палата ичига кириб қолар эди. Виня тоза ҳавони қониқиш билан симирар экан, ҳар бир гиёҳнинг исини алоҳида туюб турарди. У каравотида ётиб

деразага термилганича қоронғи тушишини орзиқиб кутар, кундузги бўзранг осмоннинг аста-секин кўкиш тус олиб, сўнг шафақ нуридан нафармонлапа бошлашини, кейин эса яна кўкиш тусга кириб, тобора тўқлаша боришини шавқ билан кузатиб турарди. Шу алфозда ётиб, осмонда юлдузлар пайдо бўла бошлагани, охири кўзни қамаштирадиган даражада чарақлаб кетганини ҳам сезмай қоларди.

Ойлар ўтгани сари бу юлдузлар унга шунчалар таниш бўлиб кетдики, у энди ҳар бир юлдузнинг жойланиши, ҳатто рангини ҳам айтиб бера оладигандек эди. Табиат унинг кўз ўнгида ўзгариб борар, ҳар бир ҳафта, ҳар бир ой унга ўз кўркини намойиш қилишга тиришаётганга ўхшарди.

Виня эндиликда анча ўзиға келиб қолган бўлса-да, ортиқча ҳаракат қилишга юраги бетламас, тунлари ўзининг шу донишманд одамдаги кичик зарра экани ҳақида хаёл суришдан ҳам, кундузлари атрофдагиларнинг гурунгини тинглашдан ҳам зерикмай, каравотда жимгина ётаверарди. Бу орада касалхонага кимлар келиб-кетмади: Унинг ҳозирги қўшнилари ҳам ўзича алоҳида-алоҳида бир одам: қари Любимовнанинг оғзи на гапдан, на овқат ейишдан чарчарди; Неля Амбросимовна — химия комбинати лабораториясининг илмий ходими; қўйкўз Лида ҳали студент. Сирена бўлса, бу ерга иккинчи марта келиши. Ғалати аёл, бир дақиқа ёлғиз туролмайди, доимо ўзича ниманидир хиргойи қилади, кўзгу қаршисида эшилгани-эшилган.

— Ахир, дўконда сотувчиман-да,— дея жонсараклиги сабабини тушунтирарди у.— Одамларсиз туролмайман. Улар билан сира зерикмайсан: гоҳ бирон янгиликни эшитасан, гоҳ жанжалашишга тўғри келади. Ҳалиги сўтак зиёлилар бўлса дарровда виждонга ёпишишади, мен бўлсам уларнинг ёқасидан оламан. Ҳа, қўрқмайди-я!

Лекин Сирена (уни эркалаб Рена ҳам дейишарди) қайси мавзуда бошлаган бўлмасин, гапнинг охири бари бир эркакларга келиб тақалаверарди. Одамзоднинг бошқа бир бўлағи ҳақидаги бундай даврийлик ҳатто Менделеевни ҳам ҳасадда куйдириши мумкин, дея ҳазиллашарди Неля Амбросимовна. У эркакларнинг иқтисодий аҳволи, хулқ-атвори, маданият даражаси кабиларни бир қарашдаёқ аниқлаб олиб, ўзининг даврий жадвалларидан унга муносиб ўрин топиб берар, деярли ҳеч қачон янглишмасди.

— Бунақа бўлмағур гаплар билан қиз шўрликнинг бошини айлантирманг,— палатага кириб келган ҳамшира Винянинг ёнини олган бўлиб, Сиренага танбеҳ берди.— Радиони ҳам ўчиринг, Реня Қазимировна, ҳадеб музыка эшитавериш ҳам кишини толиқтириб юборади.

— Музыка-я?— таажжубланди Сирена.— Қўйсангизчи! Масалан, эрим худо урган жирраки, лекин қўшиқ эшитди дегунча попуги пасаяди қолади. Айниқса, қадимий қўшиқлар уни бирпасда мулла қилиб қўяди, баъзан бошини кафтлари орасига қисиб олиб ҳўнг-ҳўнг йиғлашга тушади. Бундай пайтда уни ҳақорат қилсанг ҳам, миқ этмай ўтираверади. Шунақа қўшиқни эшитган пайтда у ўзини саҳрода ёлғиз юргандек ҳис қилармиш. Серғалва бу дунёда шундай саҳролар борлигидан бағоят мамнунман, деб қўяди баъзан. Гоҳида эркаклардан ҳам ақлли гап чиққанини кўриб ҳайрон қоласан киши.

Любимовна ҳам қизни ўзича овунтиришга тиришарди. Винянинг тумбочкаси ёнига ўтириб, уни қишлоқда тайёрланган қўлбола ҳасип билан сийлар, у-бу нарса-лар ҳақида эзмаланиб гапира бошларди:

— Кеча сенга ялмоғиз кампир ҳақида гапириб берувдим, эсингдадир? Ана энди десанг, қизнинг акалари келиб сўрашибди: «Мунчаям кундан-кунга озиб кетяпсан, сингилжон? Сенга нон етмаяптими ёки бирон дардинг борми?» Қиз шўрлик... ҳм... сенга ўхшаб шалвираганича акаларига мўлтилла-а-б тикилибди. «Биласизларми, акажонларим,— дебди у.— Сизлар эшикдан чиқиб кетишларингиз биланоқ бир жодугар кампир келади: оёқлари ҳам, панжалари ҳам темирдан. Кейин у мени нуқиб-нуқиб қийнашга тушади, охири қонимни сўра бошлайди...»

— Любимовна! Нима бало, қизчанинг қон босимини яна пастлатмоқчимсиз!— ҳамшира Анна Герасимовна эшикдан мўралаб кампирга ҳам танбеҳ беради.— Ялмоғиздан бошқа нарса қуриб кетганми? Кулгилироқ эртаклардан айтсангиз-чи!

— Нима, ялмоғиз қизик эмас экан-да? Қара, қиз бечора шундоққина қуриб қолибди, эртаклар айтиб уни оёққа тургизамиз. Ургилдим ўша дори-дармонларнингдан! Ана, қара, Винянг кулиб ётибди.

— Кулдираверинг!— дея далда берган бўлади ҳамшира.— Яхши гап ҳозир унга дорилардан ҳам зарурроқ. Фақат ваҳимали гаплар камроқ бўлсин.

Даволовчи врач Вячеслав Степанович эрталабки на-

зорат пайтида унинг олдида узоқроқ тўхталиб қолди. У сезгир бармоқлари билан қизнинг сарғиш терисидан бўртиб турган қобиргаларига дукуллатиб уриб кўрди, юрак тегишини диққат билан тинглади, пешонасини тириштирганича пича хаёлга чўмди.

— Ғалати қиз экансан,— деди у ниҳоят.— Негадир кўп ўйланасан. Буни нима кераги бор? Кеча китобимни қайтариб бердинг. Уқиб бўлдим, деб ёлгон гапириб ўтирибсан-а. Мени алдаёлмайсан.

— Ҳа... ўқимадим...— иқрор бўлди Виня.— Бунақанги хўрозқандга тобим йўқ.

— Хўрозқандмиш! Уша китоб болаларники бўлсаям, жаҳон адабиёти дурдоналаридан ҳисобланади.

— Нима бўлгандаям, бари бир болаларники-да...

— Аҳа! Демак, каттасан! Ваҳоланки катта бўлиб қолган экансан, тезроқ соғайишинг доимо кўтаринки кайфиятда бўлишингга боғлиқлигини тушунишинг керак эди. Сен эса бундай қилишга уриниб ҳам кўрмаяпсан. Хўш, нега?

Виня врачдан кўзини олиб қочиб, четга ўгирилиб олди. Чамаси, қизнинг касалхонадан кетгиси йўқлигини Вячеслав Степанович тушуниб етганди. Ҳа, биргина у! Соғая бошлагандан сўнг қизнинг кўз ўнгида туғилган янги одам уни ўзига шу қадар маҳлиё қилиб олгандики, энди у группага қайтиб, яна дарс тайёрлаш, навбатчилик қилиш сингари майда-чуйда нарсаларга кўмилиб қолишни истамас, бедор ўтказилган тунлар эвазига топиб олган гўзал одамини йўқотиб қўйишдан қўрқаётганди.

У асосан кундуз куни тўйиб ухлаб оларди. Тунда эса қоронғиликка тикилганича мижжа қоқмай жим ётар, на ўзига, на туғишганларига керакли бўлган Виня Рижик исмли бир қиз нима сабабдан айнан мана шу кўчалари тор кўҳна шаҳарда туғилганлиги сабабларини англаб етишга тиришиб, тонггача хаёл суриб чиқарди. Унга ҳаёт берган, ҳаёт билан бирга ўзларининг феъл-атворлари, одатлари ва ташқи қиёфаси нишонларини ҳам қисман мерос қолдирган ўша номаълум кимсалар ҳам бу қиз ҳақда ҳеч нарса билишмас, балки билишни исташмасди. Унинг учун энг яқин кишилар ҳисобланиши лозим бўлган ўша зотлар Винянинг наздида заминнинг нариги томонида истиқомат қилувчи африкаликлардан ҳам бегонароқ эди. Одамга янги тирик жон инъом этиш қудратига эга бўлган ўша икки зот эндиликда оддий насл қолдирувчига айла-

нишган, инсоният ҳаётининг чексиз занжирга ўзлари қўшган ҳалқанинг қаердалиги ва қандайлигидан тамоман беҳабар эдилар.

«Йўқ, мен дунёга бекордан-бекорга келмаганман,— юлдузлар туркумига синчиклаб тикилганича ўйлади Виня.— Бу олам шундай мукамалки, унда ҳеч нарса ортиқча эмас, ҳамма нарсанинг ўз ўрни, ўз вазифаси бор. Модомики шундай экан, нега энди мен ўз орзумидларим, мавжудлигим ва ҳаракатларим билан ортиқча бўлишим керак?»

Сирена бир кунни Виняни уйқуга ётқизаётиб шундай деганди:

— Кейинги пайтларда биз жоҳил бўлиб кетяпмиз. Фақат ўзимизни ўйлаймиз, латта-путталар, пул ҳақида ташвиш тортамиз. Агар касал бўлиб қолсак, кўзимизга фақат жонимиз кўринади-ю, бирдан одамлар ҳақда ўйлаб қоламиз, уларнинг орасида бўлсак, улардан далда эшитсак, дардимиз енгиллашганга ўхшайди... Мана, сен етимсан. Ҳеч кимнинг йўқ. Ахир биз — атрофдагилар сен ҳақингда қайғуришимиз керак-ку. Бу — ҳамманинг бурчи эмасми?

— Бунақа фалсафани қўйсангиз-чи, Реня, — ўз каравотидан туриб гап қистирди Целя Амбросимовна.— Ҳар кимнинг ўз калласи бор. Яхшиси, у бошқаларнинг раҳм-шафқатига умид қилмай, ўз оёғида маҳкам туриб яшашни ўргана қолсин.

— Ўзи билганича яшайверсин, демоқчимисиз? — фалсафасини давом эттирди Любимовна.— Хўш, унда бу қизни ким тўғри йўлга солади, ким ақл ўргатади? Айниқса бундақангиларга... кўряписиз-ку, зўрлаб берсанг — ейди, бўлмаса ётаверади. Озиб-тўзиб кетганини қаранг. Сиз бўлсангиз, «ҳар ким ўзича» деб...

— Ҳой, қўйсаларинг-чи шу гапларни. Қиз шўрлик сал дам олсин...

Шундан кейин Виня ҳақиқатан ҳам дам ола бошлади. У эшикнинг кўршапалак товушига ўхшаб гий-қиллашини ҳам, деразада ғужғон ўйнаётган заррин қанотли капалакчаларнинг шувиллоқ товушларини ҳам эшитиб ётар, яқинлашаётган сонияларнинг иси гўё димоғига урилаётган эди. Буларнинг ҳаммаси уни заминда ушлаб турганга; меҳр ва оламини, ташвиш ва ўлим даҳшатини ҳис этишини истаётганга; ундан ниманидир кутаётганга ўхшарди.

Баъзан чексиз зулумот қаъридаги эркин ва бепарқ юлдузларга термилиб ётаркан, унинг миясида яна ўша

тушкун хаёллар чарх ура бошлар, уни «уйга» — поёнсиз қоронғилик тубига чақирмасларидан олдин қодир табиат бойликларидан пала-партиш фойдаланаётган масъулиятсиз ва ўткинчи бир бандадек ҳис қиларди ўзини ва бундан нафаси тобора қисила борарди. Наздида зулумот тобора пастлаб кела бошлар, бунинг саяин умри лаҳзалик чақмоқдек қисқа бўлган ўзи ва барча одамларга нисбатан хўрлиги ошиб борарди. Бундай пайтларда унсиз йиғлар, йиғлаб-йиғлаб, беихтиёр ухлаб қоларди.

Бир куни Виня чўчиб уйғониб кетди: Сирена унинг каравотидан сурилиб тушган адёлни тўғрилаб қўяётиб, кимгадир гапираётганди. Қиз фақатгина «шўринг қурсин, безовтагинам» деган сўзнигина илғаб ололди.

Беаёв, лекин ҳаққоний бу сўз шу тобда меҳр билан айтилганини сезиб турган бўлса-да, унинг туб мазмунини илк бор чуқур ҳис этиб, юраги зил кетди. Пича ўйланиб ётгач, ҳамма уйқуга кетган пайтда секингина бошини кўтариб, каравотига ўтириб олди, ўзини овуштириш мақсадида ойнадан ташқарига тикилди.

Янги ойнанинг ўроғи шаҳар узра хира ёғду сочиб турар, уйларнинг қўққайган шаклигина элас-элас кўзга чалинарди. Яқинроқдаги тўққиз қаватли уйдаги хоналардан бирида чироқ милтиллаб кўринарди.

Винянинг юраги баттар қисила бошлади. Бошқалар безаволгина ухлашар, улар на шўрпешана қиз ҳақида, на ташқарида зорланаётган мушукча ҳақида қайғуришни хоҳлашмаётганга ўхшарди. «Безот!» — бу сўз гўё акс-садо бўлиб, бутун ер юзига тарқалиб кетгандек эди.

Қиз бирдан ҳушёр тортиб, аста ўрнидан турди. Коридордан қандайдир шарпа келгандек туюлди. Пича қулоқ солиб тургач, адёлга ўранди-да, ориқ оёқларини дағал шиппакка суқди, бориб палата эшигини очди.

Қачонлардир бутхона бўлган бу бинонинг бўм-бўш коридори шу тобда унга ўрта асрларни эслатди. Суваб ташланган тош деворлар, ёй шаклида эгиб ишланган шифт унга дағдаға билан боқаётгандек туюлди. Деворни сувоғи кўчиб кетган кичкина қисмида тошга бўрттириб ишланган бутнинг шакли яққол кўзга ташланиб турар, нарироқда ертўлага олиб тушувчи панжара эшикли йўлак бор эди.

Виня олазарак аланглаб, жимликка қулоқ тутганича имиллаб юриб борди. Ҳожатхона ёнига ётганида бирдан тўхталиб, эшикни очди. Ичкарида узун халат

кийган аёл қўлларини юқори чўзиб деворга суянганича турар, нимадандир қаттиқ эзилаётганга ўхшарди. Аёл ўгирилган пайтдагина Виня уни таний олди — Неля Амбросимовна: кўзларида қўрқинч аломати, сочлари гўё биров шафқатсиз юлқигандек тўзғин.

— Нима керак сенга?— дея қизга ўқрайиб қаради у.

— Мен... ҳеч нарса...

Виня беихтиёр орқага тисарилди. Неля Амбросимовна ҳануз унга тикилиб тураркан, ҳозиргина изтироб ва нафрат акс этиб турган кўзлари бирдан меҳрибон чақнаб кетди. Чуқур хомуза тортиб, пича эгилди-да, совуқ сувда юзини чайди.

— Қўрқма,— дея бир қараб қўйди у.— Мен... шунчаки... ваҳимачироқ бўлқолдим шекилли. Умуман олганда, ваҳима қилса қилгудек — яна қанча яшашим номаълум. Балки бирон ой ўрмалаб турарман, балки эрта-индин...

— Нималар деяпсиз!— Винянинг бадани музлаб кетгандек бўлди.— Доктор айтди-ку... энди анча енгил тортасиз, деб.

— Бўлмасам-чи! Энди бир йўла ҳаммасидан қутуламан. Иштиёқим кун сайин сусайиб, бадан-баданларим бўшашиб боряпти, тақдирга тан бера бошладим шекилли. Бу — ўлим дегани. Э, қуриб кетсин!— бирдан унинг товуши баландлади.— Илгарилари ҳеч қачон бу ҳақда ўйламасдим, қўрқмасдим, арзу-дод қилиб ўтирмасдим. Бугунги ишимни қойиб қилишни-ю, эртанги кун сари дадил одимлашни билардим. Эҳ, ҳеч бўлмаса икки йилгина, лоақал бир йилгина жоним ичимда турсайди, ундан кейин беармон кўз юмардим. Бекорга яшамганимга, ортимда нимадир қолдириб кетаётганимга имопим комил бўлиб, тинчгина жон берардим.

Неля Амбросимовна илгари пойтахтдаги радиацион химия кафедрасида ишлагани, лейкамия касалига чалинган, онаси истиқомат қилаётган ўз шаҳрига даволанишга келганини Виня яхши биларди. Собиқ касбдошлари Неля Амбросимовнага хат ёзиб туришар, ўзи гоҳи ҳазиллашиб «икки қуёни қувган биттадан ҳам қуруқ қолади» дегандек, бутун умрини фанга бағишлаб, турмуш қуролмай ўтаётганди. Собиқ синфдошлари эса уни кўргани тез-тез келиб туришар, у ўзини улар қаршисида донмо бир хилда қувноқ беғам тутар: кўрган киши унинг ўлими яқинлиги ва бу ҳақда ўзи ҳам билишлигини сираям хаёлига келтирмасди.

Ҳозир эса унинг аламнок овози касалхонадаги жим-

ликка раҳна солар, гўё кимдир унинг арзини эшитиб, ўша бир-икки йил умрни ҳада этиши мумкиндек зорланиб гапираётганди.

— Энди билсам, дунёда ўз ўлимингни кутишдан оғирроқ, даҳшатлироқ нарса йўқ экан. Тасаввур қилгинки, қўл-оёқларинг аллақачон боғлаб қўйилган. Сўнг томоғингга ўткир пичоқни авайлаб ишқалай бошлашадди. Пичоқ аста-секин ботиб бораверади... Вой, сенга нима бўлди?— Винянинг юзи мурдаларникидек оқариб кетганини у эндигина сизди ва унинг елкасидан қучиб, оқиб турган сувга ҳовучини тутди. Сўнг совуқ кафтини қизнинг пешонасига босди.

— Мени кечир, қизалоқ! Кечиргин мен аҳмоқни! Мени қандай жин урди ўзи?

— Ҳечқиси йўқ, Неля Амбросимовна. Мен ўзим...

— Юрақол палатага.

Неля Амбросимовна шиппагини линолеум йўлакда шапиллатганича Виняни хона сари етаклади. Палата олдига етгач, тўхталиб шивирлаганича деди:

— Шошил, қизалоқ. Яшашга, ишларингни тезроқ битиришга шошил. Ҳаётга ҳазиломуз қарама, унинг неъматларидан юз ўгирма. Уни сев, унинг қувончларига таъзим қил, эшитяпсанми гапларимни? Сен унинг таъминини тотиб кўр, эшитиб кўр, ҳис қил...

У шундай дея бошини Винянинг елкасига қўйди:

— Жонгинам Виня... Сенга қандай ҳавасим келяптики...

Виняга октябрнинг бошларида жавоб беришни мўлжаллашганди. «Кейинчалик яна бирон қилиқ кўрсатмаслигига нишонч ҳосил қилишимиз учун сени тағин бир ҳафтага ушлаб туришимизга тўғри келади», деб қолди профессор, сўнг лотинчалаб ўзича ниманидир дўриллаб қўйди.

— Нега жимсан? Хурсанд эмасмисан дейман?— бирдан саволга тутди у.

— Хурсандман,— дея жавоб қилди Виня. У профессорни ўраб турган медик студентларга, «ҳали эртароқ» деб қўйиб, қўлидаги касаллик тарихи варақасини ҳамширага узатаётган Вячеслав Степановичга бирма-бир бефарққина кўз ташлади. Даволовчи врач палатадан ҳаммадан кейин чиқиб борар экан, одатдагидек, оқ халатининг кўтарилган ёқасига бўйинини яшираётиб, Виняга бир қараб қўйди.

Эрталабдан буён ёмғир, касалхона олдидаги қизилсарғиш тусга кирган боғ эндиликда қариб қолгандек

кўринарди. Туклари этни қитиқловчи қалин адёлга ўраниб олган Виня асфальт йўлкачадан шитоб юриб бориб, боғнинг ичкари томонига бурилди, толнинг тагига етганда, ивиган шохлар томига осилиб тушган шийпончага кирди. Нима учун айнан шу бугун боққа чиқишни истаб қолганини Виня ўзи ҳам тушунмасди: касалхонадан ташқари чиқмаслик ҳақида қаттиқ тайинлаганликларига қарамай, ташқарига қандай йўл топган бўлса, худди шундай моҳирлик билан ичкарига кириб олишни мўлжаллаб навбатчининг ёнидан сездирмай ўтиб кетди.

Адёли унинг ингичка оёқларини атайлаб яланғоч кўрсатмоқчидек елкасидан тинимсиз сирғалиб тушар, юзи совуқдан бўзара бошлаган бўлишига қарамай, палатага қайтишни истамас, манзарага термилганича жимгина ўтирарди. Энага уни ахтариб топган пайтда елкадаги адёл аллақачон намиқиб, оғирлашиб кетганди, оёқлари эса юпқа шиппақда совуқ қотганди. Энага қочоқ қизни аёлчасига бўралаб, кабинетида қандайдир қоғозларни титкилаб ўтирган Вячеслав Степановичнинг ҳузурига судрагудек бўлиб олиб кирди. Доктор уларни кўриб, қоғозларни четга сурди, Виняни ўтиришга таклиф этиб, бир неча фурсат унга индамай тикилиб турди.

— Бирон кимсанг борми?.. Ҳм... ҳеч бўлмаса узоқроқ қариндошинг,— деб сўради у ниҳоят.

— Нима, мени бу ердан кетгиси йўқ деб ўйлаяпсизми?— саволга савол билан жавоб қилди Виня.

— Кетишни истамаяпсан, азизим, истамаяпсан,— бармоғини бир-бирига ишқаб, қарсиллатиб қўйди доктор.— Уйлайсанки, агар яна тобнинг қочиб қолса...

— Аксинча!— терслик билан унинг гапини бўлди Виня.— Касалхонангиз жонимга тегди. Масалан, анави энага мени қанчалик ҳақорат қилганини билганингда эди...

Виня тўлиқиб гапиролмай қолди. Ҳа, Вячеслав Степанович бари бир ҳақ эди. Унинг ёшлик барқ уриб турган силлиқ юзида қизга нисбатан ачиниш туйғуси акс этаётгани учун ҳам ҳақ эди.

— Энага ҳақорат қилган бўлса, демак сени манфатингни ўйлаган,— давом этди доктор.— Сен ўзингга ўзинг куйишинг керак, оёққа турғазиб қўйдик, қолгани ўзингга боғлиқ. Ҳаёт — ғоятда подир нарса. Бошинг омон бўлса, орзуларингга етиш учун ҳали кўп ишлар қилишинг, кўп куч сарфлашинг лозим бўлади. Балки, машҳур рассом бўларсан... ахир, чизишга анчагина қўлинг келиб қолибди, янглишмасам...

Винянинг яна нафаси қисилгандек бўлди, юзи аста секин қизара бошлади. Вячеслав Степанович бўлса унги самимий қарашда давом этарди. Наҳотки расмларни кўриб, хафа бўлган бўлса? Қиз чизган суратлар орасидан Вячеслав Степановичнинг бармоқ қирсиллатиш, бўйинини ёқа ортига яшириш сингари одатларига киноя қилиб ўтилган бир нечта шархлар ҳам бор эди. Қизиқ! Расмларни қаёқдан кўра қолди экан, ахир уларни найча қилиб ўраб, ип билан боғлаган, тумбочканинг ичкари бурчига яшириб қўйганди-ку? Виня бу расмларни ҳақиқатдан бошқаларга сездирмай чизган, бу сирни бундан беш йилгача ҳафта илгари соғайиши умидсиз бемор сифатида онасининг уйига жўнатилган. Неля Амбросимович биларди холос.

— Расмларни энага топиб келди, энага!— унинг фикрини уқиб олгандек, тушунтирди доктор.— Сўнг билан у билан ўзига хос ижодий баҳс ўтказдик. Энага этикадан дарс олди — чунки бировларнинг буюмни титқиллаш одобдан эмас; мен эса — эстетикадан...

У чуқур хомуза тортиб, пича индамай тургач, гапни тамоман бошқа мавзуга буриб, деди:

— Афсус, кап-катта бўп қолибсан. Бўйинг етиб қолибди...

— Нима?— Виня ниҳоят Вячеслав Степановичнинг кўзига қарашга журъат этиб, унга ҳайрон бўлиб боқди.

— Якшанба кунлари сени уйимга таклиф қилиб туришим мумкин эди,— ўйчанлик билан изоҳ берди у.— Яшаш тарзингга ўзгартиш киритмоқ керак, азизим, ҳеч бўлмаганда, кимникигадир меҳмонга бориб туришини зарур. Меникига борсанг... хотиним олайibroқ қарармикан сенга... Мана шунақа!..

Виня энди ўзининг даволовчи врачига ёш қизчага хос бўлмаган назар билан нигоҳ солди ва доктор унинг кўзига одатдагидан қарироқ кўриниб кетди: озгин юзида — ҳорғинлик, қоғоқ остида — солинчоқ, кичик ажинлар... Чамаси қизга ўхшаб унинг ўзи ҳам меҳр ва ҳароратга ташна эди. Унинг бошқаларга номаълум бўлган ўз сирли ҳаёти мавжуд эди. Қанақа ҳаёт у? Уни уйда ким, қандай кутиб олади, ҳатто Винядек ҳимоясиз ва асаби толиққан бир қизга олайиб қараши мумкин бўлган ўша аёл қанақа экан ўзи? Интернатда улғайган ёввойи табиат қиз билан ҳеч қачон маслақдош бўлолмаслиги, иккаласининг мавқен ва йўли ҳар хил эканини тушуна туриб, худди қалбига ҳамоҳанг кишини топган-

дек нима учун Виняга ўзини яқин туттишга уриняпти бу доктор?

Қиз қалбини қандайдир алам қўққисдан қамраб олгандек бўлди: яна бир номаълум йўқотиш! Яна ўша даҳшатли ёлғизлик! Виня шу тобда йиғлаб юборадигандек эди, лекин Вячеслав Степановичнинг жилмайиши улар орасида эндигина пайдо бўлган ҳамдардлик ва яқинлашув ипини беаёв узиб ташлади:

— Борақол, азизим, борақол. Бунақанги жанжаллардан кейин дам олишинг керак. Гапларимни эсдан чиқарма — ўзингни эҳтиёт қил!

Қиз бош эгганича хонадан югургудек бўлиб чиқиб кетди. Доктор унинг ортидан беихтиёр бир талпинди-ю, сўнг қўл силтаб қўйиб, касаллик тарихи варақаларини ўқнишга тушди. У ўзини Виня олдида нима учун айбдордек ҳис қилишини ўзи ҳам тушунмас, ҳозир бу ҳақда ўйламасликка тиришиб, бошини кафтига тираганича яна ишга шўнғиб кетганди.

Виня тушлик қилиб бўлгач, даҳлизга чиқиб, пиллапоядан ора-сира уёқ-буёққа қатнаб турган энага ва ҳамшираларга бепарво тикилганича анча фурсат хомуш ўтирди. У озғин бўлгани, бунинг устига қунишиб ўтирганидан худди ёғоч тувакда ўстирилиб, бурчакка ўрнатилган ёш пальмага ўхшаб кўринарди.

Бўйчан ва қоқсуяк бир кампир аста келиб қизнинг ёнидаги креслога чўкди ва кенг ойнадан ташқарини кузата бошлади. Унинг оддий ип пайпоқдаги оёғи тинимсиз қалтирар, оқ рўмол остидан сирғалиб чиққан пиликсимон сочларининг бир қисми қонсиз ёноқлари сари осилиб тушган, қолгани буришқоқ бўйнини яширишга интиларди гўё. Виня бу кампирни авваллари ҳам ташқарида бир неча бор учратган, у деярли ҳеч ким билан гаплашмас, бир четда жим ўтириб кеч бўлишини сабртоқат билан кутарди.

Яқинда Яня дугонасини кўргани касалхонага келганди. Улар ташқарида сайр қилиб юришганда шу кампир йўлиқиб қолди-ю, Яня негадир жунжикиб кетди.

— Худо ҳаққи, бу кампирдан ялмоғизликнинг иси келяпти!— деганди ўшанда Яня.— У билан гаплашмасликка ҳаракат қил, Виня. Улай агар, бундақалар яшашга бўлган иштиёқингни бир зумда пасайтиради-қўяди.

Яня эндиликда техникумда ўқиётганди. Баланд пошнали туфлини умрида биринчи марта кийган бўлишига қарамай, пойабзал унинг капрон билан «зирҳланган» оёғига бинойидек ўтирганди. Ташқарида уни доимо

кимдир: гоҳ «стилягалар» деб ном қозонган тор шимли олифталар, гоҳ кўзойнак таққан сипо йигит кутиб турарди. Орадан ўтган бир ярим йил ичида дугоналари батамом ўзгариб кетганлигини Виня энди яққолрок сеза бошлаганди: Янянинг юриш-туришидаги пўримлик ноз-карашма унинг бўйи етиб қолганидан дарак бериб турарди. Виня эса ҳануз ўша-ўша; ҳаракатлари қўпол бадқовоқ бир ўсмир. Ўзи орзиқиб қутаётган пенсия сари жуда яқинлашиб қолган Антоля Ивановнанинг назоратидаги саккизинчи синф ўқувчиларидан деярли фарқи йўқ.

Виня ҳозир касалхона даҳлизининг бурчагида қунишиб ўтираркан, ҳаёт ҳақида шунча нарсаларни билиб олган: баъзилар итоаткорона, айримлар эса Неля Амбросимовна каби исёнкорлик билан ўтишга мажбур бўлган йўқлик дарвозасини эндиликда бутун даҳшати билан тасаввур қила бошлаган бир қиз ғўр ўсмирлар билан бир партада ўтириб, Антоля Ивановнанинг дарсларини тинчгина тинглай олиши энди мумкин эмаслиги ҳақида ўйлаётганди. Ҳеч ким учун севимли бўлмаган ва бундан доимо эзилиб юрувчи Антоля Ивановнага ҳам, ўзининг оловдан куйишини ҳали билмаган ҳолда унга борлиги билан талпинаётган парвонани эслатувчи Яняга ҳам, ҳаёт билан вилолашишга кўзи қиймаётган Неля Амбросимовнага ҳам шу дамда унинг раҳми келиб кетди. Неля Амбросимовна қорайиб кетган лабларини жонжаҳди билан тишлаб, ҳаво етмаётгандек чуқур-чуқур нафас олар экан, камгап ва чўпдек қуриб қолган онасини қучиб, шундай деганди: «Истамайман, онажон! Истамайман! Яна ҳеч бўлмаса бир ой, ақалли бир ҳафтагина яшагим келяпти!!!»

— Сенга нима бўлди, болам? Нега йиғлаяпсан?

Енидаги креслода ўтирган кампир Виняга ўша жиддий нигоҳ билан боқиб турар, лекин юзида сезилар-сезилмас ҳамдардлик аломати пайдо бўлганди.

— Мен... шунчаки ўзимча...— пиқиллаб жавоб қилди Виня ва мушти билан кўз ёшларини артди.

— Хафа бўлаверма, яқин орада жавоб бериб қолишар. Онангни соғиндингми, дейман?

— Мени онам йўқ!— Виня кенг халатининг тугмаларини қадай бошлади, сўнг қўшиб қўйди:— Мен болалар уйида катта бўлганман. Интернетда ўқийман.

Кампирнинг жодугорона кўзлари қизчага бирпасда бошдан-оёқ разм солиб чиқди. Кейин ўрнидан туриб,

совуқ қўлларини Винянинг хиёл эгилган боши устига қўйди.

— Сени бир эшитиб кўрмоқчиман... Фақат, қўрқма, бўлганими?

Виня аввалига боши устида қўл эмас, оғир тош турганини ҳис қилди. Сўнг бу тошдан аллақандай илиқлик оқаётганини сезиб, ҳайратга тушди. Бошидаги тош ҳам тобора енгиллашиб бораётгандек эди.

— Хўш, кўнглинг енгил тортдимми?— жилмайиб сўради кампир.

Қизик! Унинг тишлари ҳали мустаҳкам ва оппоқ эди. Юзларини ажин қоплаган шундай қари кампирда-я! Лекин бу юзлар энди Виняга аввалгидан қўрқинчли кўринмаётганди. Аксинча, истараси иссиқ, кулгиси самимий. Таажжуб, Янияга унинг нимаси ёқмаган экан?

— Нима, сиз... табибмисиз?— қизиқувчанлик билан сўради Виня.— Бунақа иш ҳатто Вячеслав Степановичнинг ҳам қўлидан келмайди.

— Эҳ, болам-а, бунақа кучни фандан эмас, заминдан олиш керак,— хаёлчан жавоб қилди кампир.— Бунга қандай қодирлигимни ўзим ҳам ўйлаб, тагига етолмайман. Ахир мен олим эмас, шўрпешана бир одамман, бунақа нарсаларнинг сабабини ўйлаб топш... биздақангиларга йўл бўлсин...

Даҳлиз қоронғилашиб қолган пайтда қаёқдандир пайдо бўлган Вячеслав Степанович девордаги улагични шақиллатиб босиб, қувноқ товушда деди:

— Хўш, кечки муолажадан қочиб юрган беморларим кимлар экан ўзи?

— Мен аллақачон беркинмай қўйганман,— салгина қовоқ уйиб жавоб қилди Виня. Кампир эса Винянинг касалхонадаги ёш, нўноқ сартарош сочини деярли сипсийдам қилиб қўйган бошидан шоша-пиша қўлини тортиб оларкан, ноқулай аҳволга тушиб, серрайиб туриб қолди. Вячеслав Степанович уларга халақит берганлигини англаб етди.

— Шошилманг, Печурко,— дея, кетишга шайланган кампирни тўхтатди у.— Айтгандай, исм-шарифингиз қанақа эди? Мариля... ҳм...

— Чапанироқ қилиб Мариля хола деявернинг,— кампир одатдагидек консиз лабларини чмириб қўйди.

— Яхши, яхши... Кўриб турибманки, сиз билан гаплашиб Виня анча енгил тортганга ўхшайди. Кўзлари чақнаб турибди. Шундай бўлгандан кейин, энди уни ёлғиз қолдирманг.

— Мени қўлимдан нимаям келарди? Мана, сизлар дўхтирсизлар...

— Яхши гап баъзан ҳар қандай дори-дармондан ўкироқ таъсир қилади кишига. Қаранг, Виня нимас биландир ҳатто сизга ўхшаб ҳам кетади. Сизларни авалдан билмаганимда эди, ўлай агар, яқин қариндошларсиз деб ўйлаган бўлардим.

Мариля холанинг қайтадан ёввойиларникидек қўнқинчли тусга кирган кўзларида чўчинқираганга ўхшаган аломат балқиди. У Виняга бир қараб қўйиб, ҳаяжонли нигоҳини докторга қадади.

— Ҳеч қанақа қариндош керак эмас менга!

— Афсуслар!— ҳафсаласи бир бўлди докторнинг. Чамаси у бошқа гапни кутганди, шу боис энди қуруққин қилиб деди:— Сиз ҳам етимларга меҳрибонлик қилишни хоҳловчилардан бўлсангиз керак деб ўйлагандим. Модомики ундай эмас экан... Умуман, болаларингиз борми ўзи? Нега сиздан ҳеч ким хабар олмайди?

— Болаларим бор-йўқлиги билан ишингиз нима?— Мариля хола шошилганича нари кета бошлади.— Менгиз ҳеч нарса керакмас, ўзимнинг ғамим бошимдан ошиётди.

Винянинг юрак-бағри алам ва уятдан ўртаниб кетди. Мариля холага ёпишиб олаётгани йўқ-ку, балодан хазар қилгандек намуноча ўзини олиб қочмаса? Виняга шундайин ҳам икки-уч кундан кейин жавоб беришади: кетади, ҳеч кимга ёпишиб олмайди. Аксинча бугун кампирнинг ўзи унинг ёнига келиб... Эҳ, Вячеслав Степанович алланарсалар ҳақда алжираб, ҳамма говгани ўзи қўзғади.

Қиз шахд билан ўрнидан қўзғалиб, кампирнинг ёнидан чопқиллаб ўтди-да, даҳлиздан чиқиб кета бошлади. Бир бошландими, кўнгилсизлик устига кўнгилсизлик келиб чиқаверади. Виня шошилишда ҳамшира қиз Зояга урилиб кетди: чил-чил бўлган шишаларнинг жаранги ҳамширанинг қўрқиб қичқиргани унинг қулогини қоматга келтирди.

— Жинни бўп қолмадингми?— дея бақирди Зоя.— Ахир бу дориларни кундузи чироқ ёқиб ҳам тополмайсан! Қидириб-ялиниб зўрға топган эдик.

— Топасизлар-да!— жавоб қилди Виня.— Чунки беморингиз министрликда ишлайди. Бунақаларга ҳамма нарсани муҳайё қиласизлар.

Ҳамон алам ва уятдан ўртанаётган Винянинг дағал товуши ҳатто ўзи учун ҳам бегонадек эшитилди. У Си-

рена қачонлардир қулоғига қуйган гапларни ҳозир бе-
ихтиёр такрорлаётган эди.

— Нима, нима?— мингиллади Зоя.— Кимга нимани
муҳайё қилибмиз, хўш? Қалланг жойидами, мишиқи?

Вячеслав Степанович уларга яқин келиб, ҳамшира-
ни тинчлантиргач, Винянинг елкасидан ушлаб, меҳри-
бонлик билан палата сари бошлади. Винянинг оқариб
кетган юзи худди кунгабоқар қуёшга талпингандек ал-
лақандай умидворлик билан доктор томон ўгирилди.
Ҳа, дунёда меҳрибон кишилар топилади, уларнинг бор-
лиги нақадар яхши!

Виня тунда ғалати туш кўрди: у осойишта ва илиқ
дарёда сузиб юрар, онда-сонда кўзини очиб, зилол сув
остидаги қумлоқни томоша қиларди. У ерда кумушсимон
жажжи балиқчалар одам шарпасига парво ҳам қилмай
бамайлихотир сузиб юришар, Винянинг яланғоч елкаси-
га юқоридан урилаётган олмосранг қуёш нурлари уни
қиздириш ўрнига, танасини тобора совутаётганга ўхшар-
ди. Қиз тун қаъридан туриб ҳайратланар, чунки у ин-
тернат ҳақидаги энг бўлмағур хотираларни тиклашга
қанчалар уринмасин, унинг хаёлида нуқул яхши тасав-
вурлар жоғланаётганди. Мана, Янянинг онаси ўз қизи
ва Виняга тиллақоғоз билан ўралган каттакон шоколад
узатяпти. Виня қоғозни авайлаб оча бошлаган эди, у
бирдан балиқчага айланиб, бир типирчилашда қўлидан
сирғалиб чиқиб кетди...

Уйғониб кетган Виня ўз ёнида кимнингдир ўтирган-
нини сизди. Диққат билан нигоҳ қадади: Мариля хола
бамисоли алвастидек тош қотганича миқ этмай ўти-
рибди.

— Қўрқма, болам,— Виня қўлининг адёл устида эка-
нини эндигина сизди. Қўли ҳўллигини пайқагандан ке-
йин эса, нима учун тушида дарёни кўргани ҳам ойдин-
лашди.— Қўрқма... Кечир мени. Баъзан ёвузлашиб ке-
таман. Умуман, меҳрибонлигим кимга ҳам керак, кимга
ишлатаман уни... ёлғизгина бўлсам? Ёлғизман!

Палатадагилардан бири енгил хуррак отиб ухлар:
узоқдаги қизил чироқли телеминора шамолда тебрана-
ётганга ўхшаб кўринар; куз қоронғиси касалхона девор-
ларини сиқиб келаётгандек туюларди.

— Сендан бир нимани сўрамоқчи эдим: сени ким
етимхонага топширган, ота-онанг қаерда!

Винянинг кўзлари қоронғиликка кўника боргани
сайин Мариля холанинг қиёфасини ҳам тобора аниқроқ
кўра бошлади. Балки бу кампир ҳақиқатан ҳам унга ўх-

шашдир? Балки хаёлпараст ва омадсиз докторнинг меҳрибонлиги қўзиб, бу гапни шунчаки тўқиб чиқаргандир? Чамаси, у, агар одамлар нимагадир ишона бошласа, охири улар бу ишончга кўникма ҳосил қилиб, ўз-ўзларини овута бошлайдилар, деб ўйларди.

— Ҳеч кимим йўқ,— нохуш жавоб қилди Виня.— Болалар уйнга ташлаб қочишган мени, кимлиги номаълум. Фақат исм-фамилиямни ёзиб қолдиришган. Буниям тўғриси эзишганми, йўқми — худо билади.

— Худо билса ҳам, бари бир айтмайди,— қоронғиликда кулди Мариля хола.— Энг ёмони сен ундан сўролмайсан ҳам, пайти келиб унинг ўзи сени сўроққа тутади. Шунақа, болам... Демак, туғишганларинг тўғрисида ҳеч нарса билмайсан?

— Йўқ... Буни сизга нима қизиғи бор ўзи?

— Қизиғи... Докторнинг айтишича бизлар ўхшаш эмишмиз. Аввалига қизишиб, уни талагудай бўлдим, кейин ўйлашиб қолдим: ахир у на сенга, на менга ёмонликни истагани йўқ-ку. Қолаверса, сен беҳудага...

— Нима беҳуда?

— Ганимни бўлма, болам. Айтмоқчиманки, сен ҳам ёлғизгина экансан. Уйлаганим сари қалбимни нимадир кемираверади, кемираверади. Илгарилари юрагим бутунлай тошга айланган, деб юрардим, энди билсам, ундай эмас экан. Эзила бошлаган экан, демак юрагим бор... Эҳ, биласанми, менинг Василийимни кўзимнинг олдида ғалвир қилиб ташлашган, ўшандан буён юрагим борлигини сезмасдим. Ортиқ яшай олмайман, бу дунёнинг юзига бошқа қаролмайман, деб ўйлагандим ўшанда.

— Василий... ким уни...

Ким бўларди, анави газандалар-да — эсэсчилар. Бечорагинамнинг қўлларини боғлашиб, «қани югур!» деб бақаришди. Югура бошлаган эди... улар яқиндан туриб ўққа тута кетишди. Ҳар бир ўқ менинг юрагим орқали ўтиб борган бўлса-да, мен эмас, Василий ҳалок бўлди. Уша ўқлар худди «инсон яшаса арзийди» деган сўзни менга такрор ва такрор эслатиб туриш учун қалбимга бир умрга санчилиб қолгандек туюлади. Аслида яшаш арзимади, дегим келади, болам. Баъзан ўйлаб қоламан: нодон Василийгинам гуноҳ иш қилмаганмикан... бирон бир қиз билан... Балки, ундан бола ҳам қолгандир-у... Сен мабодо қирқ учинчи йилда туғилмаганмисан? Йўғ-е, ёш бўлсанг керак, а?

— Эллик иккинчи йилман... Эллик иккинчи йилда туғилгансан дейишади ҳар ҳолда.

— Билувдим-а, шундай бўлса ҳам, сўрагим кела-верди. Бор, сўраб кўр, дейман ўзимча, сўраганинг айби йўқ деган гап бор ахир. Эрталабгача кутишга ҳам тоқатим етмади. Кечир, безовта қилдим сени...

Виня оёғи увиша бошлаганини ҳис қилиб, чўзинқираброқ ётишга тиришди. Мариля холанинг эса кетгиси йўқ эди, чамаси. Виня яна ўтириб олди. Кампир каравотни ғижирлатиб безовта қиёфада ўғирилди-да, қизга бир зум бемаъно нигоҳ қадаб турди.

— Онанг ким ўзи? Ўлмаганми, ишқилиб?

— Айтдим-ку сизга ота-онам ҳақда ҳеч нарса билмайман деб. Буни билишга ўзим ҳам қизиқаман. Қизиқшимнинг сабаби — шунчаки билиб қўймоқчиман... деворнинг тагидан чиққан қандайдир майса эмас, одам боласи эканлигимга ишонч ҳосил қилгим келади.

Улар жим туриб қолишди. Сўнг Мариля хола инқилаб ўрнидан қўзғалди.

— Қачон жавоб беришмоқчи сенга?

— Икки кундан кейин.

Виня бўшашиб, ёстиққа ястанди. Унинг ҳасратлари гўё қалб зорланиши бўлиб отилиб чиққан, энди эса қандайдир Мариля хола деган ғалати кампирга — тамоман бегона бир одамга шунча арзу-дод қилганидан уялиб, ўзини ноқулай сезаётганди. Кейин эса у ўзига таскин бера бошлади: ахир Мариля хола ҳам энг яқин кишисига айтилиши мумкин бўлган нарсани гапирди-ку унга. Нима бўлгандаям, улар орасида худди Вячеслав Степанович билан қиз ўртасидаги каби қандайдир боғлиқлик юзага келганди.

— Яна олдингга кираман,— пича сукут сақлаб тургач, Мариля хола ниҳоят тилга кирди ва оҳиста одимлаб, эшик тарафга йўналди.

Винянинг эса ундан ажрагиси келмаётганди. Қандайдир сирли бир яқинлик тушунчаси унинг қалбига илиқлик бахш этган, гарчи шивирлашишга мажбур бўлишаётган эса-да, кампир билан яна ва яна гаплашишни истаётганди. Умуман олганда, шивирлаб гаплашишнинг ҳам ўз гашти бор: бегона қулоқлардан асраб айтилган гапнинг қадри ошгандек, унинг маъноси ва моҳияти ҳатто ўзингга ҳам чуқурроқ аён бўлаётгандек туюлади.

— Наҳотки... наҳотки... бошқа ҳеч кимингиз қолмаган бўлса?

Мария хола худди шу саволга махтал тургандек тўхталиб, яна орқага қайтди, келиб табуреткага ўтирди.

— Қизим... қаердадир яшаб юргандир.

— Қанақа қиз?

— Аксиниям-да. Болаларим - иккита эди. Василий менга ўхшарди. Аксиня бўлса дадаси Аркадийга тортганди. Қизим... бало-қазонинг ўзгинаси эди, оёқ-қўли чаққон, тил-жағликкина. Охири, анавилар билан бўп кетди...

— Немислар биланми?

— Ҳа, ўшалар билан.

— Кейин-чи?.. Нима бўлган унга?— қўрқув аралаш сўради Виня.

— Нега ваҳимага тушиб қолдинг?— Мариля хола кўкрагини тўлдириб чуқур нафас олди.— Узинг айтдинг-ку эллик иккинчи йилман, деб.

— Гўё, мен... шунчаки... Энди немисдан тугилиш етмай турувди менга!

— Немислар ҳам ҳар хил бўлишган, болам. Қурилиха деган бир қўшним бўларди. Бир куни десанг, эрим партизан эканлигини немислардан биттасига шартта айтди-қўйди ер ютгур. Шундоқ олдимда безрайиб туриб гапирди-я. Тамом, деб ўйладиму, тошдек қотиб қолдим. Немис бўлса, тушуниб туриб ўзини гўлликка солди. Эртаси куни у менга қўшнимнинг уйи тарафни кўрсатиб «яман хатун» деб қўйди. Мана шунақа...

Кампир бир тамшаниб қўйиб, давом этди:

— Қизим... Аксиня илакишиб қолган Ганс эса азроилнинг ўзгинаси эди, одамларни худди қуён овлаётгандек пинагини бузмасдан отарди. Бир куни нима бўлиб ҳам уни қарғаб берган эканман, милтигини олиб бирдан пешанамга тўғрилади. Аксиня унинг қўлидан ушлаб тортдию, менга аталган ўқ эшикни тешиб ўтди. У мочағар чамаси онасининг кўз ўнгида отишларини кўришни истамадими, ё бўлмаса, ҳақиқатан ҳам менга жони ачидими — билмадим. Қайси гуноҳларим учун бундай кўргиликларга гирифтор бўлдим экан, деб ўйладим. Қандай гўзал қиз эди-я! Аксиня! Ақли-ҳуши ҳам жойида эди. Уша лаънати Ганс уни йўлдан оздирди, бир кўрдию, ёнидан кетмай қолди...

Мариля холанинг овози бўғилиб, қўллари билан юзни беркитди. Қия очиқ эшикдан чироқ нури ичкарига тушиб турар ва Виня ўзининг ёнидаги каравотда ётган студент Лиданинг уйғониб кетиб, диққат билан уларнинг суҳбатини тинглаб ётганини аниқ кўрди.

— Болалари отиб ташланган бошқа аёллар тақдирга тан беришиб, тез орада кўникиб қолишди. Анеля деган

дугонам: «Болагининг арвоҳини безовталантириб гуноҳга ботаверма, қўй энди, ернинг тагида тинчгина ётаверсин фарзандларимиз», деб менга таъна қилиб қўярди. Мен эсам, бошим ёстиққа тегди дегунча Василий ҳақда ўйлай бошлардим, болагинам ўлганига қарамай, қуёш аввалгидек чиқиб-ботиб тургани, ерда ҳаёт давом этаётганига сира ишонгим келмасди.

Кампир пича жимиб тургач, титроқ овозда сўзига якун ясади:

— Ўғлини яқиндагина кўмган бўлса ҳам бошқалардек бемалол сайраб юргани, гуппа-гуппа овқат ейишини кўриб Анелядан кўнглим совуб кетарди баъзан. Кейинчалик у дилига таскин қидириб бутхонага қатнай бошлади. Мен эсам яратганга қанчалар ялиниб-ёлвормайлик, энди у бари бир ўғилларимизни тирилтириб бермаслигини ўйлаб даҳшатга тушардим. Даҳшат: жигарбандларимизнинг дийдорини ҳеч қачон қайтиб кўролмаймиз энди. Ҳеч қачон!!!

Кампир балққандай енгил ўрнидан кўтарилиб, пича қотиб турди, сўнг аста-секин чўка бориб, полга узала тушиб ётиб қолди. Лида сакраб ўрнидан туриб унинг қўлтиғидан ушлади. Виня иккаласи кампирни каравотга ётқизишгач, ҳамширани чақирди. Палатадагиларнинг ҳаммаси уйғониб, чироқни ёқишди, кампирни бир зумда ўраб олишди.

Укол тездаёқ таъсирини ўтказиб, кампир секин кўзини очди, Винядан ёрдам беришини сўради, Лида икковлон унинг қўлтиғидан тутишиб, ташқарига етакладилар. Уни ўзи палатасига олиб киришиб, каравотига ётқизишди, бошини меҳрибонлик билан ёстиққа яхшироқ ўрнаштириб, устини қалин адёл билан ўраб қўйишди. Кампир эса гўё ҳеч нимани сезмаётгандек ўз кўмакчиларига бирон оғиз ҳам гапирмай жимгина ётарди.

Эртаси куни у ошхонага ҳам худди шундай кайфиятда кириб келди. Фақат юзи янада осилинқираб ва қорайиброқ кўринар, бурни аввалгидан катталашиб қолганга ўхшарди. Виня тортинибгина саломлашган эди, Мариля хола худди кечаги «дилкашлик»дан уялгандек совуқ жавоб қилиб, ўгирилиб олди, дераза ёнидаги столга бориб, ҳорғин хаёлга чўмганича узоқ ўтирди. Нонушта қилиб бўлгандан кейин кутилмаганда ўзи Винянинг олдига келиб, унинг қўлига аллақандай қоғозни қистирди.

— Бу... адресим. Балки, менга хат ёзгинг кеп қолар... почта шундоққина ёнгинамизда, хатни дарров олиб ки-

риб беришади менга... йўқотишмайди. Ўзингни адресингни ҳам қолдириб кет, болам.

Виня уч кундан сўнг интернатга қайтиб кетар экан нима учун одамлар бирдан яқин бўлиб қолишлари, сирлашишга интилишлари, меҳр-оқибат кўрсатишлари ҳақида ўйлаб борарди. Нима учун инсон ёлғизликка чидай олмайди, нима учун ёлғиз яшаш шу қадар қийин? Баъзан оддий гурунгда кўнглинг енгил тортади, айниқса суҳбатдошинг самимий бўлса. Ўзининг меҳрибонлиги билан ҳатто Сирена ҳам Винянинг қалбида илгари совуқ ва шип-шийдон туюлиб келган ҳаётга меҳр уйғота олди, дунёда самимият борлигига ишонтирди. Нотаниш кишилар ҳам ундан хабар олиб туришди, кўнглини кўтаришди, баъзилари совға ҳам беришди. «Нима учун?» дея ўз-ўзига савол берарди Виня, лекин жавобини тополмасди.

Куз бу йил ҳам ёғин-сочинли келди. Бадқовоқ тонг ҳавосидаги сарғишлик, дераза ойналаридаги ёмғир зарралари мангу қолаверадигандек туюлиб кетарди.

Ҳатто шундай бетароват кунлар ҳам эндиликда Винянинг ҳаёт тарзига айланиб қолган кўтаринки кайфиятни сусайтира олмади. Унинг янги даврадаги осойишта ҳаёти кўпларни ҳайратга солганди. У группадагиларнинг энг каттаси эди. Антоля Ивановна ўз-ўзидан гоҳ аввалгидек талабчанлик билан, баъзан илтимос қилган оҳангда Винядан ёрдам сўрайдиган бўлиб қолди. Антоля Ивановна анча ўзгариб кетган, пича озган, босиқ ва мулоҳазалироқ бўлиб қолганди. У энди ҳар бир гапни тарозига солиб гапиришга тиришар, бўлар-бўлмасга ҳар кимнинг ишига аралашавермас, болаларни илгаригидек «гаҳ» деганда қўлга қўнадиган қилишга интилмасди ҳам. Интернатни битириб кетган тенгдошларидан баъзилари бу даргоҳга гоҳида келиб туришарди. Улар ўзларининг мустақиллигини намойиш этишиб, гердаиброқ туришар, бундан беҳад хурсандликларини яширишга ҳаракат ҳам қилишмас, Виня эса учрашганда ўзини оғир ва хотиржам тутишга уринарди. Айни пайтда у собиқ интернатдошларига аллақандай ташналик билан тикилар — мустақил ҳаёт нега уларни бирдан бегонадай қилиб қўйганига тушуниб етолмасди. Ахир олдинлари у ана шу йигит-қизларнинг ҳар бирини ипидан-игнасигача билар эди-ку. Ўз навбатида ҳамма учун ипидан-игнасигача маълум бўлган Виня ҳам улар билан эндиликда бошқачароқ муомала қилишга тиришарди. Вақт ўтиши билан Виня ҳам ўзгарган: чуқурроқ қарайдиган, диққат

билан эшитадиган, дардлироқ ҳис қиладиган бўлиб қолган эди. Авваллари унга қувонч бахш этадиган расмчишилар ҳозирга келиб азоб ва изтиробга айланганди. Кечалари пионерлар хонасига кириб олиб, кунбўйи у билан мулоқатда бўлганларнинг асл қиёфасини яратиш истагида ёниб ишларди. У бир нарсани ўзича кашф этганди: кишининг юз тузилиши унинг инсоний қиёфасини белгиламайди. Унинг юз тузилиши ёш ўтган сайин аста-секин ўзгара боради, лекин қиёфаси ҳар бир дақиқада ўзгача тус олиши мумкин. Буларнинг барини тасвирга тушириш осонми?

Кафтдаги қумнинг оёғинг остидаги бегона, лекин ўзига ўхшаш қумлар бағрига тезроқ жо бўлиши учун бармоқлар орасидан шувиллаб тўкилиши; тўқ-кўкиш кўлдаги кўпикли тўлқиннинг қаергадир урилиб тўхташи, бирдан зангори тус олганича яна орқага қайтиб, сўнгра тубсизликка фарқ бўлиши учун зўр бериб қирғоққа интилиши; шамол ҳовлига олиб келган далалар нафаси гуллар атрига қоришиб, бир зумдаёқ ўзгариб қолиши — мана, нималарга таққослаш мумкин инсон қиёфасини. Бутунликнинг бир бўлагини ҳаққоний тасвирлаш учун ўша лаҳзаларни тутиб ола билмоқ керак. Қандай қилиб?

Виня чизган расмларини бегона кўзлардан четда сақлашга қанчалик тиришмасин, ҳамма доимо бирга ҳаёт кечирадиган интернатда ўзгалардан бирон нарсани сир тутиш амримаҳол эди: унинг жавончасидан билдирмай олиб қўйилган суратлар кўп ўтмай директор Савватей Викторовнанинг столида пайдо бўлди. Директор Винянинг енгил қаршилигин енгиб, бундан буён чизганларини бировларга кўрсатишдан уялмасликка кўндирди. «Аксинча, шу вақтга қадар сенга ёрдам бермаганимиз учун биз уялишимиз керак», деди у. Кейин расомлар союзининг шаҳар бўлимига қўнғироқ қилди. Кўп ўтмай улардан вакил келди: этик ва оддий иш костюмидаги сочи тўзғиган бир йигит. У суратларни сезилар-сезилмас ҳуштак чалганча кўздан кечириб чиққач, Виняни пионерлар хонасига чақиртириб, унинг озғин қад-қоматини диққат ва қониқиш билан томоша қилди.

— Сени айнан шундай тасаввур қилгандим,— деди у.— Сочига кўм-кўк шойи боғлаб юрадиган таманнолардан эмас экансан, хайрият. Меҳнатсеварлар тонфасига мансублигинг шундоқ кўриниб турибди.

Виня аввалига бу гапларнинг мазмунига яхши туншунмай, ранжиган қиёфада туриб қолди. Йигит унинг елкасига қоқиб, чизилган суратлар, услуб ҳақида бери-

либ гапира бошлагандан кейин Виня аста-секин эриб, у билан бахслашишга тушди. Шу билан бирга, йигит Винянинг ҳали кўп нарсаларни ўрганиши лозимлигини айтиб, унинг асосий камчиликларини бир зумда кўрсатди-қўйди.

Рассом йигит кетгандан сўнг қиз ҳаёт унга инъом этиши лозим бўлган қандайдир ғаройиб бир нарсани қалбдан ҳис этди-ю, ҳеч кимдан сўраб ўтирмай, боғ тарафга югуриб кетди. Узун асфальт йўлакчалар қировдан йилтиллаб кўринар, ёз давомида сийқаланиб кетган курсилар энди ёлғизликдан дилдираётганга ўхшарди. Боғдан кеч қайтганига қарамай, уни ҳеч ким тергамади ва бу эркинликдан кўнглига аллақандай сархушлик келиб қуйилди.

Энди интернатдагилар Виняга бошқача кўз билан қарай бошладилар — унинг кейинги суратлари, рассом йигитнинг мақтовни ўз таъсирини кўрсатаётганди. Кейинги пайтларда Антоля Ивановна ҳам гўё бу қиздаги аллақандай ўзига хосликни илғаб олишга уринаётгандек сновчан ва эҳтиёткорона нигоҳ ташлар, мулоқот вақтида гапи қовушмайроқ чиқаётганга ўхшарди. Винянинг синфдошлари эса унинг ёши катталиги ва баркамолроқ эканини сўзсиз тан олишган, ҳаяжонли ва ғаройиб туюлувчи тамоман янгича бу ҳол унинг ўзига ишончини янада ошириб юборганди.

Янги йил ҳам кириб келди. Бу байрам интернатдаги барча болалар қатори Виня учун ҳам жуда сеvimли эди. Чунки бу байрам билан бирга таътил кириб келар, маданий ҳордиқ, коллектив равишдаги сайру томошалар бошланарди. Шодийна кунларда оталиқ ташкилот — область театри артистлари келишар, роль ижро этган пайтда қандайдир сирли туюлувчи артистлар интернатдаги болалар билан учрашганда оддий одамларга айланиб қолишар: бирининг тумовдан бурни шилинқираб кетган бўлса, иккинчисининг ажиндор қовоқлари сўлқиллаб кўринар, бошқаси эса чоки сўкилган қўлқоп кийиб олган бўларди. Интернатда ҳар бир артистнинг ўз сеvimли болалари бор эди. Виня келишини доимо орзиқиб кутадиган — кўпинча ўғил болалар ролини ўйновчи қотмагина ва унчалар ёш бўлмаган Алла Андреевна столда деярли ҳеч нима емасдан ўтирар, расмий совғалардан ташқари қизга ўзи ҳам бирон нарса олиб келарди: баъзан гулдор қўлқоп, гоҳи ярқироқ сочпопук ёки кулгили қўғирчоқ... Ёлғиз яшагани учунми, у ўзига келиб суйканган болалар билан қандайдир раҳмдил,

таъсирчан овозда гаплашарди. У билан мулоқотда бўлган болалар афишалардан Алла Андреевнанинг номини кузатиб боришар, аммо кейинги пайтларда унинг исм-шарифи негадир тобора кам учрайдиган бўлиб қолганди. Виня илк марта Алла Андреевнанинг ўзига ҳам нимадир совга қилиш кераклиги ҳақида ўйлади. Балки қувонар. У қувонган пайтда катта кўк кўзлари шунақаям чиройли бўп кетадики! Қиз Алла Андреевна ҳали ёш ва гўзал бўлган даврида ижро этган роллардан биридаги фаришталардек оппоқ кийимга бурканган ҳолатини чизди (унинг ана шундай қиёфадаги суратини театр фоесиди кўрганди) ва бу расм эгасига ёқиш-ёқмаслиги ҳақида ўйлай бошлади. У таътилда Герман билан Валерканинг ҳам келишини кутар — тери орасига кириб қолган зирапча суғириб ташланишини талаб қилаётгандек, уларнинг келишини азобли ва қасоскор бир туйғу билан кутаётганди.

Лекин Валерка кутилмаганда бир ўзи, ҳамма уйқуга ётиб, навбатчилар ўз вазифаларини бажаришга киришган пайтда келди. Виня йўлак ва пиллапояни ювиб бўлиб, юқоридаги ишхонага чиқиб борди. Эшикни очган чоғда елвизак ичкаридаги шкафнинг эшигини ҳам очиб юборди-ю, янги йил карнавалига атаб тикилган крахмалланган оқ костюмлар шамолдан зўр бериб ҳилпирай кетди. У бориб кийимларни тартибга солишга киришган пайтда кумушранг сочқи елимлаб ярқиратилган бир костюм эътиборини тортди. Чамаси, бу кийим Таняники — у Оққуш малика этиб тайинланганди. Виня карнавал костюми кийишдан бош тортганлигини эслади. Шу дамгача у карнавалларда доим жодугар кампир бўлиб келган, гарчи ўзини бундан бошқа ролга муносиб эмаслигини яхши билса-да, негадир яна ўша қиёфада кўришни истамаётганди. У пол юваётганда елкасига ташлаб олган чанғичилар костюмини четга отиб, йирқироқ кийимни кийди ва аста кўзгуга қаради, тамоман нота ниш, нозик ва ҳуркак қиз унга кўзгудан боқиб турарди...

Виня бир хомуза тортиб, энди осойишта қиёфада диққат билан ўзига тикилди. Ёқимли куйга маҳлиё бўлгандек бошини гоҳ ўнгга, гоҳ чапга бир текис буриб, нозик эшилди, кўпдан бери эзиб турган юкни елкадан ташлагандек енгил тортиб, шкаф эшигидаги кўзгудан нигоҳ узмаган ҳолда ўзича жилмайиб қўйди. Сўнг ўзини қушдек енгил ва сархуш ҳис этиб хонада рақс тушиб айлана бошлади.

Қия очиқ қолган эшикдан боқиб турган Валерка

унинг ҳаракатларини аввалига кулимсираб кейин эса ҳайрат билан кузатди. Охири сабри тугаб, хонага кирди. Унга ўгирилган Винянинг юзида ўзини ҳамда шу тобда қалбини жунбушга келтирган барча нарсаларни ҳимоя қилишга шайлик акс этиб тургандек эди.

— Таниб бўлмайдиган бўп кетибсан-ку, Оқпоя!— У ичкарига кириб, чамадонини эшик ёнида қолдирди-да, бориб диванга ўтирди.

— Лекин сени дарровда таниб олиш мумкин — ўша ўша иприндиллигингча қолибсан.

Валерка бир титраб кетди-ю, индамади. Виняга ажабланиб кўз тикди. Сўнг айтилган гап унга эндигина этиб боргандек жавоб қилди:

— Бу қанақаси? Ҳали саломлашиб улгурмасимиздан ипринди деб қолдинг.

— Ўзинг-чи? Нега Оқпоя дейсан? Оқпоя энди йўқ, азизим. Бундан кейин ҳам учратолмайсан уни! Тушундингми?

— Йўқ бўлса йўқ-да! Шунга шунча ғалвами?

Валерканинг товуши ўзининг оламда мавжудлигини билдириб қўйиш учун тонгда деворга беўхшов қўниб олиб қичқира бошлаган ёш хўрознинг товушидек пича ҳирқироқ эди. Виня ҳануз саккизинчи синфда, Валерка эса алоқа техникумида ўқиётганлигига қарамай қиз ўзини ундан каттароқдек ҳис қилди шу тобда. Ота-онаси чет элдан қайтгач, улар билан бирга яшаш учун пойтахтга қайтган Германдан айрилиб қолган Валерка ниҳоят ўзига ўзи хўжайин бўла бошлаганди. Унинг илгари Германиянинг ҳар бир ҳаракатини итоткорона кузатиб турувчи кўм-кўк кўзлари эндиликда самимийлашган, қалин лаблари безавол кулгига мойил кўринарди. Виня қачонлардир Валерка унга болғача ясаб бериб, меҳнат дарсидан баҳо олишга кўмаклашганини эслади. У ўшанда қизнинг ёнига кирлашиб қолган қора коржомда югуриб келиб, болғачани аста унинг қўлига қистирган ва яна чопқиллаганича группадаги болалар олдига қайтаркан, орқага бир қайрилиб худди шундай самимий жилмайиб қўйган эди. Шуларни ўйлаб Виня бир оз юмшади:

— Шундай қилиб, келдим дегип?

— Келдим. Энди соғина бошладим... интернатни. Олдинлари қадрига етмаган эканман. Бу ерда ташвиш деярли йўқ — овқат донмо тахт, кийим-бошинг тайин. Эсингдами, янгини беришга қизғангани учун омборчи

аёлга тиш ғижирлатардик. Ботинканинг таги ейилиши ҳақда ўйламасдик ҳам. Энди бўлса...

У қизга тикилиб, гўё тамоман бошқа нарса ҳақда ўйлаётгандек ғалати қиёфада сўзларкан, Виня Оққуш малика костюмини кийгач, елкалари батамом яланғочланиб қолганлигини эндигина эслади.

— Винька, сен ҳақиқатан ҳам... етилиб қолибсан, — деди Валерка. У ўз одатига кўра тишлари орасидан «чирк» этказиб тупуришга чоғланди-ю, кейин уялгандек бўлиб, диванга янада ястаниб олди. — Нега туриб қолдинг? Утир. Бир гурунг қилайлик энди.

Валерка ўзининг безовталанаётганини тиришиб, кейинги сўзлари дангалроқ гапиришга ҳаракат қилди. Ундаги безовталиқ ва довдираш Виняга бирдан эрк бахш этди. Қиз қалбида хотиржамлик ва ўзига ишонч пайдо бўлди: Валерка энди уни ранжита олмаслиги ва бунга умуман хоҳиш йўқлигини тушуниб етди. Шундай экан, бундан буёғига у билан ўчакишиб юришга ҳожат йўқ. аксинча унинг ёнига ўтириб, осойишта ва дўстона гаплашган маъқул. Кичкинагина ютуқ! Майли-да!..

Анча ювош тортиб қолган Валерка янги йил байрамини ўтказибоқ яна йўлга чиққан кунинг ўзида Виня чизган суратлар республика конкурсда биринчи ўринни олгани ҳақида интернатга хабар келди. Кетидан умирида биринчи марта посилка олди. Бу — мукофот эди: ҳар хил мўйқаламлар ва санъат тарихига оид қалин китоб. Булар Винянинг омборчига қайтиб топшириши шарт бўлмаган дастлабки шахсий буюмлари эди. Расмларга бой, муқоваси ялтироқ бу китобни энди ҳеч ким ундан бесўроқ ололмайди, чунки бу ўзининг буюми.

Кўп ўтмай, унга хатлар кела бошлади: даставвал эндиликда районга ўтказилган Янядан, сўнг Валеркадан, кейинроқ — Мариля холадан...

Мариля хола ҳақидаги аянчли хотиралар оғриги қиз касалхонадан чиққандан кейин ўтган ҳафталар мобайнида аста-секин юмшаб бораётганди. Ўша оғриқнинг яна зўрайишидан безиллаганича конвертни очган Виня хатни ўқий бошлади-ю, сатрма-сатр чеҳраси ёриша борди. Ишхонадан чопқиллаб тушиб, ётоқхонага кирди ва каравотига ўтириб олиб, хатни бошқатдан ҳузур қилиб ўқиб чиқди. Қўшни кампирнинг сигири ҳаром ўлганлигини билдирувчи «таъзиянома», ўғли Василийнинг қабрига ёдгорлик ўрнатмоқчи бўлишгани тўғрисидаги қувончли хабар, Винянинг чўчқа ёғини ёқтириш-ёқтирмаслиги ҳақидаги савол бир-бирига қоришиб кетгандики, уни

Ўқиб, кулгидан тийилиб туришнинг сира иложин йўқ эди. Агар кўнглинг тортса, келгуси сафар чўчқа ёғидан юбораман, бошқа кимга ҳам илинардим, деб ёзганди Мариля хола.

Виня жавоб хатини узоқ ва куймаланиб ёзди, фақат чўчқа ёғи ҳақида ҳеч нарса демади: қандайдир ноқулайда. Ахир у интернатда оч қолаётгани йўқ-ку...

Бир ҳафтадан кейин Мариля холадан бари бир посылка келди.

Виня группадоларини ҳаётида илк бор меҳмон қилди... чўчқа ёғи билан.

Қизиқроқ янгиликларни тўплаш учун пича муддат керак бўлди шекилли, Мариля холанинг навбатдаги мактуби икки ойчадан кейин келди. Виня сатрлар орқали гўё кампирнинг турмуш ташвишларига чуқурроқ кириб бораётгандек эди. Нотаниш қишлоқ ҳақидаги тасавури ўзи сезмаган ҳолда бойиб борди: кўм-кўк кўл соҳилларини қуршаб олган мўъжазгина уйлар, озода ҳаммомлар, Мариля холанинг кулбаси яқинида қад кўтарган ойналари кенг почтахона...

Уша бегона қишлоқ унинг хаёлини тобора ўзига кўпроқ жалб этиб, Виня эндиликда ҳатто печни ёқишга кампирнинг дармони етармикан, деб безовталанишгача бориб етганди. Куз ёмғирлари асфальтда аллақачон музлай бошлаган, қаҳрли қиш жуда яқинлашиб қолган эди. Аслида печ ёқиш нималигини у аниқ билмас, тасавурида бу юмуш шанба кунлари клубга бориб кино кўриш ё бўлмаса, дардан кейинги ҳордиқ чиқаришга ўхшаб кўринарди.

Кунлар ва ҳафталар навбати билан бир текис ўтиб борар, Винянинг қонига ўрнашиб олган ҳаяжон эса тобора авжга минаётганди. Оқшомлари қия очиқ дарчадан навқирон қишнинг чимчилогич шабадаси бостириб кирар, тун шўхчан юлдузларнинг кўкиш нурларига чулғанар — борлиқдан ҳали нигоҳига ҳорғинлик чўкиб улгурмаган ёшликнинг нафаси уфурарди гўё. Бундай пайтда ташриф буюриши муқаррар бўлган баҳорни эслайсан беихтиёр. Дераза ёнида ўсган каштан дарахти аёзга матонат билан дош бериб, ўша серфайз фаслда шохларида куртак чиқариш учун қувват сақлар, бу куртаклардан эса гўзал барглар ҳосил бўлишига қатъий ишонар эди. Виня шу тобда ўзини улкан дарахтнинг битта куртагига таққослаётганди: у ҳам яқинлашаётган файзли даврини кутиб олишга, гарчи моҳиятини тўлиқ тушуниб

етмаса-да, ўз баргини ёзиб, унга, ҳа, фақат унга аталган ҳаётда яшаб кўришга тайёргарлик кўраётганди...

Утиб бораётган қишининг шамоллари кучсизланиб ҳаво илиқлаша бошлаган кунларнинг бирида Савватея Викторовна уни ҳузурига чақиртирди. Виня кириб борган пайтда каттақон шол рўмолни елкасига ташлаб олган директор илиқ печининг деворига курагини тутиб, исиниб турганди. Шишинқираган қовоқлари остидан кўзлари самимий чақнаб турарди. У қўлидаги кўкиш қоғозга мамнунлик билан қараб қўйгач, бу қувончининг сабабини талабасига маълум қилиб, деди:

— Мана буни кўряпсанми?— бу — рассомлик билим юртига йўлланма. Имтиҳонсиз қабул қилишадди. Бориб ўқишни хоҳлайсанми?

Виня ниманики орзу қилган бўлса, ҳаммаси биринкетин рўёбга чиқаётганлигига ишонгисен келмай, бу кутилмаган ҳолдан пича анграйнб турди, сўнг аста бош иргеди.

— Жуда соз. Беҳад хурсандман, қизалоғим. Шунинг учун ҳам хурсандманки, интернатимиздагилар аста-секин ҳаётда муносиб ўринларини топиб олишяпти. Сени имтиҳонсиз қабул қилмоқчи бўлишгани адолатли иш деб ўйлайман. Унақа жойда сен ўқимасанг, ким ўқийди?

— Раҳмат, Савватея Викторовна.

— Қўйсанг-чи... Тарбияланувчиларимиз назарга тушса, бу биз учун катта фахр. Ўзинг биласан, бизда шароит анча оғир, бирон корҳол бўлмасмикан деб доимо ташвишда юради киши.

Директор у билан ўзини тенг тутиб гаплашаётгандан кўнгли кўтарилган Виня ўзи ҳам кутмаган ва ҳозир Савватея Викторовна унинг илтимосини ерда қолдирмаслигига ишонган ҳолда сўради:

— Таътилда бир ҳафтага жавоб беролмайсизми? Бир жойга... таниш бир аёлни кига бориб келардим.

— Ҳа-а! Анави сенга посилка юборгани кигами?

— Ҳа, ўша ёққа. Биламан, одатда фақат қариндошларни кига боришга рухсат берасизлар, менда эса... Ўзингиз биласиз... Утини б сўрайман Сиздан!

— Бунча ҳаяжонланмасанг,— кулимсиради директор.— На илож... Майли, истисно тариқасида рухсат берамиз. Қап-катта қиз бўлқолдинг. Тўрт кундан кейин таътил бошланади, кейин кетаверасан. Фақат, билет масаласи...

— Янядан пул сўрай қоламан,— шошиб гапирди Виня.— Биламан, у йўқ демайди.

— Пулни айтаётганим йўқ. Билетни олдиндан олиб қўйиш керак, демоқчиман. Чамаси, менда...

Савватея Викторовна қип-қизил бўялган тирноқлари билан амиркоң сумкачасини очиб, ичини титкилади.

— Мана, йўлқирага бемалол етади,— дея қизга пул узатди у.

— Вой, қўйинг-е... Қелиб-келиб Сиздан...

— Эртага бухгалтернинг ёнига кир, сенга яна пича пул тўғрилаб берамиз. Меҳмондорчиликка қуруқ қўл билан бориб бўлмайди, ахир...

Олти соатли йўл Виняни эзиб юборди. Унинг рейсига шалоғи чиққан автобус тушиб қолган, бунинг устига энг орқадаги ўриндиқдан жой теккани учун йўлнинг ўнқир-чўнқир жойларида бошқаларга нисбатан кўпроқ жабр тортди. Охири уйқу элитди. Кўзини очган пайтда йўл четндаги нарсалар кўзга элас-элас чалинадиган даражада қоронғилик тушиб қолган, улкан лоларанг ой автобусга эргашиб югураётганга ўхшарди. Минутлар ўтгани сайин тун қуюқлашиб, автобуснинг чироқлари йўлга кўпроқ нур сачрата бошлади, ой ҳам тобора орқада қола бориб, охири сувдаги пақирдек сезилар-сезилмас чайқалганича само қаърига чўкиб кетди. Кўп ўтмай автобус майдон ўртасида бетон ва ойнадан ишланган тўрт қиррали устуни бор кичик автостанцияга келиб тўхтади. Виня уйқусираганича пастга тушаётиб, ёмғир сувлари асфальтда ҳосил қилган кўлмакка ботиб қолди.

Мариля хола яшайдиган қишлоқ бундан тўрт чақирим нарида эди, дастлабки автобус эса у томонга яна уч соатдан кейин жўнар экан. Виня пича иккиланиб тургач, уйқудан безовта қилинган аёл чавра-тўсиқ ортидан туриб кўрсатган йўлдан дадил одимлаб кета бошлади.

Республиканинг жануби ҳисобланган бу ерларга баҳор эртароқ келар, тоқлар аллақачон барг кўрсатиб қолганди. Отиб келаётган тонг илиқ, ҳузурбаш эди. Кичик ва озода бу шаҳарча автостанциядан бир чақиримча наридаёқ тугаб, дала бошланар, ерга кўкиш тус беришга улгурган майсазор оралаб кетган заҳ йўл узун жигарранг тасмадек ястаниб ётарди. Уфқдаги кўкиш туман олисроқдаги ўрмон олдига тутилган ҳарир пардага ўхшаб кўринаётганди.

Қўлида юки борлигига қарамай Виня қушдек енгил одимларди. Унинг сумкасида кийим-бошлардан ташқари, директорнинг рухсати билан омборчидан олган совғала-

ри ҳам бор эди, дудланган колбаса, уч банка консерва, йилтироқ қоғозли конфетлар ва оппоқ нон.

Тонг осойишталигида узоқда мўъраётган сигирларнинг овози яққол эшитилиб турар, гўнг ва кўпчий бошланган тупроқ ҳиди анқирди. Эндигина ниш урган ёш майсаларнинг исси алоҳида ажралиб турар, буларнинг ҳаммаси шаҳардан келган кимса учун гайритабиий туюлиши таажжубланарли эмасди. Бир оздан сўнг Виня боши айлана бошлаганини ҳис қилиб, йўл ёқасида синиб ётган дарахтга бориб ўтирди. Унинг боши дармонсизликдан эмас, вужудига бостириб кирган ёввойи бир сархушликдан айланаётганди. Шу тобда атрофдаги мусаффо ҳавога тўзғинлик киритадиган; шамолларга қўшилиб, юксак-юксаклардан акс-садо берадиган; қишда чирий бошлаган сомонларни томлардан учириб юборадиган даражада телбаларча қичқиргиси ва бошини қамраб олган сархушлик таъсирида майсага думалаб, оёқ-қўллари тинимсиз типирчилатгиси келаётганди унинг. Лекин у бундай қилмади, фақат мазасини тотмоқчидек тўйиб ҳаво симирди, сўнг ўрнидан туриб, ҳозиргина хаёлидан кечган ўша тутқич бермас хоҳишларга жилмайиб қўйганича йўлда давом этди.

Қуёш энди анча кўтарилиб қолганди. Йўл ёқасидаги симёғочлар тинимсиз гувиллар, оққайинлар сочпопук чиқара бошлаганди. Жарликдаги сувдан буғ кўтарилиб турар, қарғалар гердайганларича юмшоқ майсаларни тепалаб юришарди.

Қишлоқ унинг қаршисида шунчалар тез пайдо бўлдики, ёшлик кучи ва Мариля холани кўришга бўлган юксак иштиёқ унга гўё қанот бахш этганлигини Виня тушуниб етди. Яна бир оз юргач, почтахона ҳам кўзга ташланди. Ёши ўтинқираб қолган қора юбкали жувон калитни тинимсиз қитирлатар, қулф эса ҳадеганда очилмаётганди. Почта ортида иккита кичик деразаси хўмрайган қулбача кўринди. Пиллапоясининг тахталари дағалроқ ташланган қадамдан майдаланиб кетадигандек туюлувчи бу қулба нимаси биландир. Мариля холани эслатарди. Виня эҳтиёткорона одимлаб бориб, журъатсизлик билан эшикни тақиллатди. Гарчи бундай чекка қишлоққа тўрт кун илгари ёзилган хатнинг етиб келишига ишониш қийин бўлса-да, кампир унинг йўлини пойлаб тургандек, ичкаридан дарҳол овоз қилди.

Мариля холанинг аввалига қувонч чақнаб, сўнгра тиниқ ёш йилтиллаган кўзлари ҳам; ўтин чарсиллашдан гоҳ алангаси кучайиб, гоҳ яна сусайиб ёнаётган

кўҳна печ ҳам, худди қанот қоққандек кампирнинг панжасида сандиқдан учиб чиққан оппоқ дастурхон ҳам меҳмон келишини орзиқиб кутганга ўхшарди. Бу ердаги ҳар бир буюмга боққани сайин қизнинг томоғига нимадир келиб тиқилар ва у тинимсиз равишда ютинишга мажбур бўлаётган эди. Қиз ўзини олис сафардан сўнг кадрдон уйига қайтгандек ҳис қилди.

— Кеча ўт қаламаган эдим,— печга ўтин ташлаётиб гапирди Мариля хола.— Ҳаво иссиқ бўлгани учун бугун ҳам ёққим келмагани-ю, кейин фикримдан қайтувдим. Умуман олганда, овқат пиширмасанг, печни ёқишгаям ҳожат йўқ. Менга бир бурда нон билан, озгина чарви ёғ бўлса, бас.

— Мендаям у-бу нарсалар бор,— сумкани очиб, ичидагиларни столга олиб қўя бошлади Виня.

— Вой, болагинам-ей, нималар қилиб юрибсан? Мен қарияга конфет сўришни ким қўйибди?— Фартуғи билан қизарган кўзларини артаётиб, мамнун қиёфада гап қотди кампир.— Яхшиси, ертўлага тушақол. У ерда ҳамма нарса бор: қўзиқорин дейсанми, тузланган бодринг дейсанми... Бўзага эса ўзим чиқиб келаман.

— Қанақа бўза?— ҳайратланди Виня.— Мен... ичмайман мен!

— Бу ерда сен ўзингни тартибингни ўрнатмай қўя қол, ойимқиз. Бир қултум ичсанг, ҳеч нарса қилмайди. Менга жодугар деб бекорга лақаб қўйишмаган.

— Нега шундай дейишади?

— Кўзларим қандайдир сирли хотиротга ўхшармиш. Бу гапда жон бор — узоқ гина сақлайман. Лекин яхшилик ҳам сира эсимдан чиқмайди. Бундан ташқари, майда-чуйда дардларни гиёҳлар билан даволайман. Э-э, бунақа бўлмағур гапларни сенга айтиб ўтиришимдан нима фойда? Келақол, қизим, ертўлага тушиб чиқ, мени оёқларим нобоп, зинадан ағанаб кетмайин тагин.

Кулбадан аста-секин носаришталик ва сўққабощлик руҳи йўқолиб бораётганди. Чўян қозонда шўрва қайнар, столга қовурилган чўчқа ёғи тортилиб, ичида қирмизи ичимлик товланиб турган шишанинг оғзи очиб қўйилганди. Шу пайт пахтали нимча, узун кўйлак кийган кампир жонсараклик билан хонага кириб келди.

— Шу ердамидинг ўзи?— кирибоқ бобиллаб гапира кетди у.— Кечқурун уйингдан на чироқ кўринди, на тун. Бирор ёққа кетдимкан деб турсам, бирдан мўрнинг тутаётганини кўриб қолдим. Галька келгандир деб ўйладим — Хвесковани айтаман-да. Ке, бир кирай, агар чин-

дан ҳам Галька келган бўлса, ундан Зосенкагинам ҳақида сўраб кўрай дедиму...

У столда нурдан ярқираб турган шишага, қовурмага, мис идишдаги қўзиқоринларга кўз қирини ташлаб қўйди.

— Модомики кирибсан, биз билан ўтирақол энди, Лиза. Бу мени набирам бўлади.

— Набирам? Ҳм... Қайси...

— Жуда эзмасан-да. Набирам дедимми — гап тамом! — аччиғланди Мариля хола. — Дастурхонга яқинроқ кел деяпман сенга.

— Бўпти, бўпти, хафа бўлма, — Лиза хола стулга ўтириб, ўзига қиттаккина бўза қуйганига қараганда, у текин ичимликдан эмас, башанг дастурхондан хурсандлиги кўриниб турарди. — Печингни бир зумда иситворганигни қара-я, набирангни совқоттириб қўймасликка тиришибсан-да?

— Совқоттирмайман ҳам! Нима, эринади деб ўйлайсанми? Хоҳласам, кунга икки маргалаб ёқишим мумкин.

— Буни қара-я... Сени кўпдан бери бундай қувноқ кўрмагандим. Мариля, адашмасам, худо раҳмат қилгур қизинг уруш бошланиши олдидан мактабни битирган кунда сени шунақа кайфиятда кўрувдим.

— Худо раҳмат қилгур, дема. Тирик бўлса, гуноҳга ботасан.

— Ўлган, шаҳардан хат ёзишди, демаганмидинг?

— Ҳеч қанақа хат олмаганман.

— Унда... демак... Ҳой, Аксинянг бирдан келиб қолса-я!

— Нима қипти? Келса келавермайдими...

— Уни оқ қилганман, келса яна оқ қиламан, деб айтмаганмидинг?

— Афсонавий Святогор ҳам дунёда мен кўтара олмайдиган нарса йўқ деганди. Оқибатда нима бўлди, хўш?

— Тушунмаяпман, — тийрак кўзлари билан тикилди Лиза хола. — Святогорнинг бунга нима алоқаси бор?

Виня нақш солиб ишланган қадимий сандиқни қизиқниш билан кузатаётгандек кўринса-да, қулоқларининг қилиб, суҳбатни тинглаб турарди.

— Эсингдами, Лиза, болалигимизда Апанас ота бизни йиғиб олиб эртақлар айтиб ўтирарди. Жуда кўп эртақ биларди у. Айниқса, улардан биттаси — кучининг

кўплигидан мақтаниб юрувчи Святогор ҳақидагиси ёдимда яхши сақланиб қолган.

— Святогор...— пешонасини қашлаб, ўйланиб қолди Лиза хола.

— Ҳа, Святогор. Наҳот эсингда бўлмаса? Унга до-нишманд чол йўлиқиб, ердаги оғзи бойлаған халтани кўрсатади-да, қани, паҳлавон бўлсанг, шунни кўтар-чи, дейди.

— Хўш, кейин-чи?

— Хў, нималар деяпсиз, мен уни синчалоғимда кўта-раман, дейди Святогор. Сўнг отдан тушиб, синчалоғида тортиб кўради, лекин кўтаролмайди. Шунда халтанинг тугунчагидан бир қўлида ушлаб, силтайди. Яна кўта-ролмайди. Жаҳли чиқиб, тугунчакдан икки қўллаб қат-тиқ тортган пайтда ўзи тиззагача ерга ботиб кетади-ю, халтани бари бир қўзғатолмайди. Чунки ўша тугунчак-да ернинг борлиқ кучи жамланган экан.

— Қанақа... куч?

— Заминни ушлаб турган ҳамма кучлар-да: инсон-ларнинг самимияти, севинчи, орзу-умидлари... Буларни кўтариш ҳатто Святогорнинг ҳам қўлидан келмаган экан.

— Ортиқча дополик қилвордингми дейман, Мариля. Бу гапларнинг тагига етолмай турибман-да.

— Тушунмадим дегин? Унда ўтирган жойингда ўти-риб, яхшилаб ўйлаб кўр, мен эсам сизларга яна озгина-дан бўза қуйиб бораман. Кейин мени афв этасан, Лиза... Набирам йўлдан келган, ҳаммомни ёқиб, уни яхшилаб чўмилтиришдан керак бўлади.

— Ҳаммомингни каламушлар аллақачон илма-тешик қилворган бўлмасин. Ёқмаганингга неча йил бўлди ўзи?

— Аниқ билмайман... жуда кўп йилдан бери иситилма-ган. Доимо қўшнилاردан биронтаси ҳаммомга таклиф қилиб қоларди. Бугун — менинг куним туғди. Бирон нарсани хоҳласам, албатта қиламан. Ёқаман деган экан-ман, демак, гапим — гап!

Йўлдан толиқиб келган Виня сандиқда ётавериб сарғайиброқ қолган оқ чойшабга ўранганича ширин ух-лаб ётган пайтда Мариля хола захлаб кетган ҳаммомга қаддини тикроқ тутишга ҳаракат қилганича шошилмас-дан сув таширди. Унинг ошпоқ сочлари дид билан та-ралган, юбка устидан хўрознинг сурати кашталанган фартуғ тақиб олган эди. Сувни етарли ғамлаб, марҳум эри қурган печ устидаги қозонга оққайин шохчасидан тайёрланган савалагични солиб қўйгач, кулбага қараб йўл олди.

Виня шарпадан уйғониб, каравотда ётганича кўзларини ишқалаб кампирга тикилди.

— Ҳаммомни иситаман дегандингиз...

— Иситамиз, болам, иситамиз. Қалай ухладинг, тушингда нималарни кўрдинг?

— Туш кўрмадим шекилли. Жуда тиниқиб ухлабман.

— Яхши ухладинг, кеч киришнгаям оз қолди.

— Эҳ, бу ерда қандай яхши-я!

— Бўлмасам-чи, қизалоғим. Юрақол, қандай печ ёқишни ўргатиб қўяман. Шаҳарликлар бунақа ишларни билишмайди. Аслида печ ёқиш ҳаётдаги энг муҳим нарсалардан биттаси ҳисобланади.

Ҳаммом ичида оққайин барги бўй таратиб турарди. Ургимчак қозик арқончасига осилиб, шоша-пиша юқорига кўтарила бошлаган эди, Мариля хола уни кўрибоқ, чаққонлик билан супуриб ташлади. Ҳаммомнинг ҳатто полдан ҳам тупроқ нси келаётгани қизни таажжублантирди. «Илиқ сув пол ёриғидан оқиб, ерни захлатиб юборгани учун шундай бўлса керак», деб ўйлади Виня. Бу ерда ҳаммаёқда тупроқ, ҳа, ҳаддан зиёд кўп. Шаҳарда эса улар асфальт ва бетонлар тагида қолиб кетган, фақат дарахт ёки гул экилган жойлардаги кичкина катакчалардагина қолган. Бу ердаги уйлар шаҳардагига ўхшаб баланд пойдевор устидан бошланмай, аксинча ер бағридан қад кўтариб чиқади, кишилар тупроқнинг қалбига қулоқ тутиб яшашади.

— Аввал тутантириққа кичикроқ чўпларни тер,— Мариля хола нўноқ ҳаракат қилаётган Виняга ёрдамлашар экан, ўтин унинг хоҳишига бўйсуняётгандек печ ичига бежирим тахлана бошлади.— Кейин каттароқ ўтинларни мана бундоқ бир-бирига мингаштириб териш керак. Гугурт қани? Қани, ёқ-чи? Бўлди. Яна ўтиндан ташла.

Печ оғзидан тутун буруқсаган чоғда Виня юзини ўгириб, йўтала кетди.

— Тутундан кўрқма. Ўз кулбангнинг тутуни ҳам ширин бўлади, қизалоғим,— Мариля хола кўзи хиёл ёшланганича Виня ташлаган ўтинларни тартибга келтира бошлади. Тутун бирдан ичкарига қайтиб, мўрига қараб оқди. Аланга тобора зўрайиб, печ остидаги полни ва қиз билан кампирнинг оёқларини қиздираётганди. Улар пича орқага чекинишиб, полга ўтириб олишди. Баҳор оқшоми ташқарига чимматини ташлаётганди. Бунинг сайин печ оғзидан тошиб чиқаётган ялин ҳаммомни кучлироқ ёритар, ҳатто инидан чиқиб, эски ёғочни зўр бериб қиртил-

латишга тушган тахтакананинг гимирлаётгани ҳам яққол кўзга ташланиб турарди.

— Бу дунёга келиб, мана шундай шавқли ўтиришнинг ўзи катта гап,— хаёлчан гапирди Виня.

— Ёқаётган бўлса, шу ерда қолавер. Иккаламиз яшайверамиз,— деди Мариля хола фартуғига тикилган хўроз тасвирини кафтида текислаётиб.

— Қололмайман,— ҳомуза торти қиз.— Рассомлик билим юртига ўқишга киришим керак. Тағин қаерда ўқийман денг — нақ пойтахтда-я. Ҳали у ерда бирон мартаям бўлмаганман. Кўрибсизки, бир неча ойдан кейин ўша ёққа жўнайман.

— Жўнайман дегин? Кейин ҳаммомни кимга иситаман?— Мариля холанинг ўтин ушлаб турган қўли қалтирай бошлади. Бу сафар ўтинни печга беўхшовгина ташлади.— Ишқилиб, яна келасанми?

— Бўлмасам-чи! Билмадим, менга бу ер нима учун бу қадар ёқиб қолдийкин? Аввалига бегонадек туюлардингиз, энди эса кўнгил узишим қийинлигини ҳис қил-япман. Худди туғишганимга ўхшаб қолдингиз. Нега бундай бўляпти экан, а?

— Менимча, бу шунинг учунки, болам, одамзот деганининг кимидир бўлиши керак. Инсон севишга, ташвиш тортишга, безовталанишга, тунларни бедор ўтказишга қодирлиги билан улугдир. Бизни заминда булардан бошқа нима ҳам ушлаб тура олади? Ернинг тортиш кучиям шу бўлса, ажаб эмас. Бу куч билан ҳисоблашмай ҳам яшайвераман деган киши чиранчиқ Святогор каби қаттиқ янглишади. Уни на кўтариб бўлади, на улоқтириб. Ана шу кучга эш бўлмасдан, ёлғиз яшай оламан деб ўйлама. Бир пайтлар мен ана шундай ўйлагандим — қайғу изтиробларни ҳам, танҳолик даҳшатини ҳам бир ўзим енгиб ўта оламан дегандим. Қаттиқ янглишган эканман — энголмадим. Аниқроғи тугунчакни ушлаб, роса чирандиму, юкни ердан узолмадим, кучим етмади. Бунга қайтам хурсандман. Шу боисдан ҳам хурсандманки, юрагимда яна тафт пайдо бўлди, дунёда қайтадан яшай бошладим, энди мен кимнидир кечира оламан, кута оламан. Яна шу туфайли бахтиёрманки, болагинам, ҳаётимда сен пайдо бўлдинг!

Кампир Винянинг сочини беўхшовгина силаб қўйди, у ҳақиқатан ҳам суйишни қайтадан ўрганаётганга ўхшарди.

— Мен ҳам доим қўрқиб яшардим,— секингина шивирлади Виня.— Қўрқишимнинг сабаби, мен ҳам ўша

сиз айтган ернинг тортиш кучи борлигини билардим. Билардиму ҳис қилолмасдим, чунки мени ҳеч ким, ҳеч нима ушлаб турмасди, ҳеч кимга кераксиздек эдим. Мана, энди эса...

Ялин кучайиб-пасайган сайини девордаги соялар енгилгина иргинлар, эшик ёнига осиб қўйилган оққайини савалагичидан май оқшомларининг ҳузурбахш бўйи барқ ураётганди.

— Мен ҳеч ким билан бунақа гапашолмайман, — печининг оғзига тикилганича давом этди Мариля хола. — Ҳеч ким билан. Сен эса ҳамма гапимга тушунасан. Томирларингда менинг қоним оқмаётганига ишонмай қолдим ҳатто. Балки сен... сен... Эҳ, Аксиня... қизалоғим. Агар сен тирик бўлсанг... Агар мени йўқлашдан қўрқатган бўлсанг... Уни туққанинг, ёруғ дунёга келтирганинг, уни ўлдириб, гуноҳга ботмаганинг учун ҳам сени қарғамасликка тайёрман. Балки, ундай эмасдир. Лекин мен бунга ишонишни истайман. Ахир зурриёдим ер юзида тугаб кетмайди-ку, кимимдир орқамда қолади-ку...

Ўша куними ёки эртасими — Виня туш кўрди: у кўлнинг қудратли тўлқинлари ювиб турган сарғиш қумлоқли соҳилдаги улкан қарағайлар оралаб кезиб юрарди. Асрий оққайинлар соясига бурканган кенг йўл, ёввойи мевачаларини кўз-кўз қилувчи турли мускулдор жингалалар билан қопланган қуюқ ўрмоннинг такрорланмас нафосати унинг нигоҳини тортарди. Қалин тераклар оғушига кўмилган осойишта қишлоқда деворлари ўқ ва снарядлардан жароҳатланган, гумбазига қарғалар ин қурган кўҳна бутхона сукут сақлаб турарди. Қадимий сув ҳавзаларининг асл кўриниши замонавий усталар қўли билан қайта тиклана бошлаган, оқсуяклар яшаб ўтган асрий саройлар шу тупроқда туғилиб, яшаб ўтган донишманд меъморлар сирини истаб-истамай сўзлаб беришга мажбур бўлаётганди.

«Ахир бу менинг ерим-ку! — дея ҳайратдан қони жўш урарди Винянинг. — Илгари мен у ҳақда ўйламасдим ҳам, на унинг тарихини билардим, на бошқасини. Энди ҳаммасини билишни истайман! Менинг мунис ва индамас она тупроғим, сенинг бағрингга қўл солишни, бошингдан нималар кечгани, сени нималар кутаётганини билишни хоҳлайман! Энди мен кучлиман, мени ернинг тортиш кучи — буюк меҳр ушлаб турибди. Энди у мени қўйиб юбормаса, бас!»

Мариля хола эса ўша кеч ҳам, эртаси тунда ҳам мижжа қоқмай, қачонлардир ундан ранжиб юз ўгирган

митти қария — уй жини эндиликда кулбадаги ўзгача бир файз ҳамда илиқликка маҳлиё бўлганича печ супа-часига чиқиб келгани ва унга қолдирилган товачадаги буғдойдан эҳтиёткорлик билан тотиб кўраётганини эшитиб ётарди... Мариля хола Винянинг нафас олишини ҳам тинглаб ётар, тинглаган сайин кўнгли тобора енгил тартаётганди...

МУНДАРИЖА

Ҳаёт қарзи.- Илҳом Султонов таржимаси	4
Немезида ҳузурида йигирма дақиқа. Ёдгор Обидов таржимаси	19
Оёқларимиз остида. Маҳкам Маҳмудов ва Абдулҳаким Муҳаммадиев таржимаси	43
Изтироб. Маҳмуд Яҳёев таржимаси	64
Қудратни заминдан оламиз (қисса) Анвар Обиджон таржимаси	82